

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
Філологія

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 3

Одеса
2011

Серію засновано у 2010 р.
Засновник — Міжнародний гуманітарний університет

*Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол №5 від 08.11.2011 р.*

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, д-р юрид. наук, проф., акад. АПН і НАПрН України — голова Ради;
М. П. Коваленко, д-р фіз.-мат. наук, проф. — заступник голови Ради; **А. Ф. Крижановський**,
д-р юрид. наук, проф. — заступник голови Ради; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України;
В. Д. Берназ, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.;
Д. А. Зайцев, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, акад. АМН України;
М. З. Згуровський, акад. НАН України; **О. О. Костусев**, д-р екон. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**,
д-р філол. наук, проф.; **О. М. Образцова**, канд. філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед.
наук, проф.; **О. В. Токарев**, засл. діяч мистецтв України; **В. О. Туляков**, д-р юрид. наук, проф.

Відповідальний редактор серії — канд. філол. наук, доц. **О. М. Образцова**
Відповідальний секретар серії — канд. філол. наук, доц. **Л. І. Морошану(Демьянова)**

Редакційна колегія серії «Філології»:

Н. В. Бардіна, д-р філол. наук, проф.; **Ш. Р. Басиров**, д-р філол. наук, проф.;
О. А. Жаборюк, д-р філол. наук, проф.; **К. Б. Зайцева**, канд. філол. наук, доц.;
М. І. Зубов, д-р філол. наук, проф.; **В. Д. Каліущенко**, д-р філол. наук, проф.;
Т. М. Корольова, д-р філол. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.;
В. Я. Мізецька, д-р філол. наук, проф.; **Л. І. Морошану(Демьянова)**, канд. філол. наук, доц.;
О. М. Образцова, канд. філол. наук, доц.; **Н. В. Петлюченко**, д-р філол. наук, проф.;
Т. П. Сазикіна, канд. філол. наук, доц.; **И. Г. Таранець**, д-р філол. наук, проф.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: філологія : зб. наук. праць.
— Одеса : Фенікс, 2011. — Вип. №3. — 110 с.

*Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у журналі
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.
При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 01.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 202,
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (048) 719-88-48, факс (048) 715-38-28, e-mail: mgu@ukr.net

© Науковий вісник Міжнародний гуманітарний університет.
Серія: «Філологія», 2011
© Міжнародний гуманітарний університет, 2011

МОВОЗНАВСТВО

Георгієва С. І.
(м. Одеса)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БОЛГАРСЬКОЇ ДІАЛЕКТНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню болгарських переселенських говірок в Україні, сучасний стан мовної системи яких практично ще не досліджувався, хоча обстеження та складання цілісного інвентарю маркерів різних мовних рівнів є дуже важливим також при визначенні генетичної близькості досліджуваних переселенських говірок до говірок у метрополії.

Ключові слова: болгарський етнос, острівна мова, болгарські переселенські говірки, мішана говірка, діагностуючі діалектні маркери.

Сучасні етнологи встановлюють декілька видів острівних спільнот болгарського етносу, які знаходяться у відриві від основного територіального масиву. Це — етнічна діаспора, етнічний анклав, етнічна дисперсія, ексclave, функціональна діаспора, економічна діаспора, нова і стара еміграція, що зберегла в тій або іншій мірі етнічну самосвідомість, діаспора, що є транснаціональною інституцією і формацією, що виконує перш за все політичні господарські функції [27, 41].

Досліджуючи матеріальну і духовну культуру болгарської діаспори в Україні, етнографи дійшли висновку, що в результаті консолідаційних та інтеграційних процесів у кінці ХІХ ст. на території Бессарабії сформувалась однорідна культура субетнічних груп, яка не ототожнюється з етнографічним розмаїттям населення Болгарії [23, 89]. Але укрупнення етнічних одиниць в історії народів виявляється з більшою визначеністю і силою, ніж конвергентна мовна інтеграція, яка відбувається повільніше. Тому не випадково дослідники переселенських говірок часто констатують факт збереження ними вихідної матірньої основи. У мові простежується більша стійкість субетнічних елементів. Цю особливість мови як засобу вербалізації інших форм культури відзначають етнографи та історики [23, 97].

Мета дослідження — шляхом аналізу сучасного стану болгарських переселенських говірок дослідити стан її збереження як засобу спілкування і як структурного феномена та окреслити основні тенденції розвитку болгарської діалектної системи в Україні.

Сучасний стан болгарських говірок на тлі говірок метрополії та літературної мови досліджено

у монографічних працях сучасних дослідників Стоянова І.А. [26], Стоянової Е.П. [27], Колесник В.О. [2, 21, 22] та ін. Зокрема доказово продемонструвано добрий стан збереження вихідного стану суворовської [6, 19], чушмелійської [17, 18], вільшанської [9], твардицької [20], кірничанської [2], кальчевської [29], кубейської [3], зорянської [12-14] та інших болгарських переселенських говірок. Водночас спостерігається формування проміжної форми ідіому на шляху від діалекту до літературної мови — інтердіалекту, яке І.А. Стоянов окреслює терміном *бессарабське болгарське* або *буджакське болгарське койне* [26, 12].

Факт збереження етномовної цілісності болгарами-переселенцями, як справедливо зазначає П.Ю. Гриценко, є цінним як об'єкт досліджень саме завдяки своїй унікальності, несхожості з долею інших етномовних анклавів на теренах України, передусім сербів, поляків, чехів, вірмен, росіян [16, 45]. Взаємодія з іншими мовами регіону, інтеграція з іншими болгарськими говірками — міждіалектна взаємодія — не спричинили втрати самобутності болгарських переселенських говірок. Підсумовуючи роль історичних та соціокультурних чинників, що сприяли збереженню болгар-переселенців як окремого етносу з актуалізованою етнічною самосвідомістю й історичною пам'яттю, науковці відзначають передусім переважну моноетнічність поселень, наявність зв'язків між болгарськими селами, збереження мови, фольклору, багатьох важливих рис традиційної духовної і матеріальної культури [16, 46]. Провідне місце серед чинників збереження етнічної цілісності, безумовно, належить мові.

Болгарські переселенські говірки мають незаперечне значення для спостережень над мішаними говірками. Навіть та невелика група говірок, обстежених авторами «Атласа болгарських говірок у СРСР (далі — АБГ)» у 1958 р., дає можливість спостерігати різні типи і різні стадії розвитку мішаних говірок. Є села, у яких із самого початку були заселені представники різних говірок. В результаті сумісного співіснування в них утворилась єдина говірка, але варіанти у ряді випадків могли зберігатися. Як приклад наводиться говірка с. Чійшія, де мешкають переселенці із різних

районів Болгарії — Казанлика, Старої Загори, Варни, Рушука та інших місць [31, 232-233].

Ст. Стойков справедливо зазначив, що «...діалектна диференціація болгарського континууму дуже складна, діалекти не відділені чітко один від другого, а переходять один в другий, тому неможливо точніше визначити їхні межі [25, 95]».

Дослідники відзначають, що для мішаної говірки характерне співіснування рис кількох діалектних систем, а для перехідних говірок — субституція рис однієї говірки іншою.

Ще Ст. Стойков відзначав, що особливістю атласа є те, що в ньому значне місце займають мішані говірки. В болгарській діалектологічній літературі і дотепер немає досліджень подібного типу, тому ці матеріали мають особливу цінність не тільки для болгарської діалектології, але й для мовознавства в цілому, оскільки визначають умови співіснування та напрями змін при взаємодії різних мов та діалектів.

Розрізняються різні форми мішаних говірок. В одних випадках маємо справу із взаємовпливом, коли у мішаній говірці функціонують одночасно риси двох говірок, в інших одна говірка перемагає (домінує), як це відбулось, наприклад в говірці міста Болграда, де сливенська говірка лягла в основу койне [4]. Укладачі атласу визначають і різні етапи, які проходять мішані говірки: для першого етапу характерним є наявність рівноправних варіантів, а на другому етапі «повного змішання» формується мішана говірка [25, 131].

Крім сел з мішаними говірками, є і такі села, де функціонують дві окремі говірки, що не виритили своєї самостійності. Це явище спостерігається в тих селах, де представники різних діалектів мешкають компактними групами і зберігають територіальний розподіл. Чотири говірки фіксують, наприклад, у Тараклії і с. Нові Вале-Пержі [5, 233]. Дві говірки зберігаються в селах Вайсал, Валя-Пержі, Кубей.

Різноманітність типів мішаних говірок потребує різного підходу при картографуванні. Усі досліджувані села поділяються авторами АБГ на кілька груп: 1) з єдиною немішаною говіркою; 2) з кількома самостійними говірками; 3) з такими мішаними говірками, в основі яких лежить одна говірка, що визначає структуру говірки в цілому [5, 233-234].

До другої групи мішаних говірок, в основі яких лежить не одна, а кілька говірок, належать, наприклад, говірки сел Қалинчака, Болгарійки, Кайраклії [5, 234]. До цієї групи, на думку укладачів атласу, належить і говірка с. Зоря. У селі функціонують дві говірки — південна балканська і фракійська. «У Камчику до сих пір чітко розмеж-

овуються дві говірки», — писали автори Атласу [1, 14]. Носії цих говірок мешкають у різних частинах села — горній і дольній, на картах говірки мають позначки 46а і 47б [1, 22]. Подібною є вайсальська говірка; носії ямбольської говірки мешкають у «горному» Вайсалі, а носії фракійської говірки — у «дольному» південному Вайсалі.

Мішана говірка характерна, наприклад, для Паркан, де в результаті взаємодії південно-східної і північно-східної говірок утворилася мішана говірка з великою кількістю дублетних форм [1, 21]. І таких мішаних говірок на досліджуваній території, як відзначають укладачі атласу, багато [1, 21].

Дослідники відзначають, що при співіснуванні північно-східного і південно-східного типів говорів зазвичай перемагає північно-східний тип рефлексів *ятя*, і насамперед у лексемах, які не мають форм без чергування: — *време, семе, неделя*, але зберігаються форми *бяли, лятен, смяшен*, тому що є форми *бял, лято, смях* [25, 136]. Тобто, в тих говірках, де при зіткненні північного і південного типів континуантів *ѣ(Ѓ)* перемагає північний, заступлення [а] відбувається передусім у тих словах, де ця вимова не підтримується аналогією [1, 33]. Суттєві відхилення від типової рефлексії *ѣ(Ѓ)* спостережено у говірці с. Кубей, у якій під впливом сусідньої сливенської говірки функціонують слововформи з іншими рефлексами *ѣ(Ѓ)* — *ниделя, време, семе, направети, турети*. Зауважимо, що вплив сливенської говірки наявний лише у тих словах, які у північно-східних говірках не мали чергувань *а//е*; у кубейській говірці зафіксовано *смях — смяшен, ляту — лятен, бял — бяли* та ін. [3, 23].

Так, фракійська енікьойська говірка зазнала значних змін після переселення мешканців села у Приазов'є і заселення нових переселенців: затвердився північно-східний тип вимови *ятя*, втрачено членні форми *о*— діалекту, форма числівника *иден*, характерна для фракійських говірок; частка майбутнього часу *жъ*.

Втрачені і лексичні маркери фракійської енікьойської говірки: *штерка* (сучасне *дъштеря* 'дочка'), *прижгило* (сучасне *привизло* 'ручка відра'), *гудук* (сучасне *куркан* 'індик') [31, 104].

Тенденція до уніфікації форм при чергуванні *а/е* у говірці с. Райнівка призводить до втрати форм *жеби, чеши* і т.п. [9: 256]. Та ж тенденція до уніфікації форми спостерігається і при дослідженні *ятя* у випадках з нестабільною нестійкою фонетичною позицією [9, 256].

Артикль —*ъ* у мішаних говірках поступається артиклю —*ь*. З'являється енклітика *гъ* (*га*) на місці *йъ* (*йа*) [24: 134]. При співіснуванні часток форм майбутнього часу *ша*³ *жа* зазвичай перемагає перша (карта № 66) [25: 140].

У сучасній райнівській говірці форми вказівних займенників *тоа, таа, теа* витісняють форми *тос, тас, тес*. У морфології дублетних форм відзначено значно менше. У сучасній вайсальській говірці поширені дублети *ора-хора, хубаф-убаф, хубуу-убуу*, у яких перші форми з *х* є більш вживаними.

Необхідно відзначити, що дієслово *харесвам* корінні мешканці «горного» Вайсалу завжди вимовляють з *х*. Таким чином, у сучасній вайсальській говірці є тенденція до зберігання початкового *х* (перед голосним) [9, 249]. Форми із збереженням початкового *х* (*хора, хубаф*) слід вважати північновайсальськими, форми без *х* (*ора, убав*) — південновайсальськими [9, 250]. Відзначається також і процес поширення займенника *га* і витіснення форми *а* у вайсальській говірці і у дянівській (у Приазов'ї).

Як відомо, у повоєнний час болгарську мову в селах з болгарським населенням в Україні у школах заступила російська, що позначилось на розвитку цих говірок. Унаслідок запровадження викладання в школах та інших навчальних закладах російської мови та активізації міжетнічних контактів відбулися зміни говірок, насамперед на лексичному рівні внаслідок запозичень слів, усталених зворотів; при цьому менш динамічною залишилася фонетична та граматична будова говірок.

Українське і російське мовне оточення щодо граматичної будови відрізняється від болгарських говірок, які в цілому зберігають балканський граматичний тип. Оскільки між носіями болгарських говірок і неболгарським оточенням понад 200 років існували контакти і взаємодія різного ступеня інтенсивності, то закономірно ці контакти зумовили зміни структури переселенських говірок і трансформацію артиклевих форм. Найбільш нестабільними в болгарських переселенських говірках є форми артикля чоловічого роду однини *-ъ* або *-о*, які сприймаються носіями говірок як закінчення. У змішаних говірках члена форма *-о* заступається артиклем *-ъ*.

Оцінюючи роль і питому вагу запозичень з російської та української мов в болгарських говірках, доцільно згадати думку Л.В. Щерби про два типи двомовності: «змішаний», при якому відбувається перехід мовців з однієї мови на іншу, залежно від ситуації і теми спілкування (характерно для с.Вільшанка, Тернівка, Червонознам'янка), і «координований», при якій кожна з мов існує в індивіді окремо, що характерно, наприклад, для болгар Болградського району Одеської обл. Тут болгарі мешкають компактно і найменше зазнали впливу українських та російських говірок. Повсякденні зв'язки з позаболгарським середовищем

обмежені невеликою кількістю комунікативних ситуацій, що зумовило незначну кількість лексичних запозичень.

Двомовність у такій ситуації досить умовна, оскільки більшість болгар не знає української мови. У школах її почали вивчати тільки з 1991 року. Утвердження російської мови як державної, закриття болгарських шкіл у 30-40 рр. ХХ ст. зумовило занепад і поступову функціональну і структурну деструкцію болгарських говірок. Той факт, що мова в (мікро)соціумі перестає виконувати престижні функції, знижує її авторитет і зменшує опір інтерференції, сприяє закріпленню нововведень з боку двомовних носіїв. Відродженню національних культур, що почалося в 80-і роки ХХ ст., сприяло відновлення викладання болгарської мови у селах з болгарським населенням та в деяких містах, де є болгарські громади (м. Одеса, м. Ізмаїл, м. Київ, м. Бердянськ Запорізької обл.). Функціонуючи в умовах соціальної і національної рівноправності, мова болгарської меншини в сучасній Україні має належні умови для вільного й безперешкодного розвитку. У 90-і роки почалось і вивчення української мови в болгарських селах Бессарабії, з'явилися нові агенти і канали комунікативного зв'язку: освіта і книга, сприяє взаємообміну і збагаченню культур двох народів. Але позиція державної української мови в цьому регіоні є слабкою, і за типологічною характеристикою ситуація відповідає асиметричній двомовності, оскільки російська мова фактично зберегла позиції мови міжнаціонального спілкування у регіоні, і зокрема серед болгар.

В Одеській області 29 тис. болгар вказали як рідну російську мову, 3 тис. — українську і 117 тис. — болгарську. В Кіровоградській області інша ситуація. Тут з 2205 болгар болгарську мову вважають рідною лише 544 особи, російську — 175, а українську — 1481. В АР Крим найбільша кількість болгар вважають рідною російську мову — 1456 із 1877 [10].

Сьогодні в болгарських селах Одеської області використовуються дві мови-посередниці — російська і болгарська діалектна, що відповідає поняттю «екзогенна» мовна ситуація (двокомпонентна за Л.Б. Нікольським) [29]. Кожна мова має своє функціональне навантаження — російська мова використовується як офіційна, а болгарська діалектна як розмовна; мовна ситуація може бути охарактеризована як незбалансована екзогенна: у мовному репертуарі індивіда спостерігається конкуренція різних форм існування мови — літературна, розмовна, мезолект, діалект та ін. У цій ситуації наявні маркери, які належать до різних нормативних статусів.

На метамові типології мовних ситуацій, де L_{mai} — велика мова, якою володіють більш 1/4 населення — це в регіоні російська офіційна і болгарська діалектна, L_{min} — мала мова, якою послуговуються від 5 до 25% населення (албанська, гагаузька, молдавська); $L_{спес}$ — особлива мова, що вивчають у школі (українська мова і болгарська літературна), мовна ситуація в болгарських селах компактного проживання в Одеської обл. за схемою Стюарта — Фергюсона має такий вигляд: $SL = 2L_{mai} + 2L_{min} + 2L_{спес}$ [29, 261].

Сьогодні в болгарських селах Одеської обл. ще стійкою є позиція діалекту, як і позиція російської мови, але простежується тенденція до посилення впливу на мовний розвиток регіону державної української. Можна прогнозувати послаблення позицій російської мови як основної в офіційному спілкуванні, що швидше відбуватиметься в колах інтелігенції і повільніше — у сільській місцевості. Прогнозуємо, що у діалекті поступово збільшуватиметься кількість запозичень з української мови. Випускників шкіл у болгарських селах сьогодні можна назвати білінгвами, полілінгвами (володіють російською, українською та ін. мовами.) і диглосними (спілкуються на рідному діалекті, а в школі вивчають літературну болгарську).

На сталість / змінність досліджуваних говірок впливають екстралінгвальні фактори: географічна ізольованість або відкритість, компактна або дисперсна форма розселення, віддаленність або наближення до культурних центрів, однорідність або різнорідність етнічного складу поселень, сусідство з більш або менш розвинутою в соціальному плані спільнотою, власна культурна розвинутість або нерозвинутість, рівень матеріального забезпечення діалектоносіїв.

Дослідники відзначають роль школи, церкви, професійної діяльності, але згадують і значення «лояльності міста», адаптацію у місті завдяки постійним поїздкам до роботи і спілкуванню зі службовцями і фахівцями під час подорожі, спілкування з торговцями, ремісниками, що мешкають у селі.

Сільські професії залишаються останніми bastionami діалектних систем, тому що забезпечують не лише комунікацію, але й професійне спілкування, що вимагає спеціальної мови.

Для досліджуваних говірок характерні ті ж тенденції розвитку, що відзначені діалектологами і для інших діалектних систем [15, 20-21]:

1) зменшується кількість носіїв т. зв. «чистого» діалекту;

2) звужується сфера використання говірок;

3) творяться мішані говірки (напівдіалекти, регіолекти) внаслідок взаємодії з іншими говірками та інослов'янськими системами;

4) спостережено соціальне та ситуативно-стилістичне варіювання діалектів;

5) зафіксовано негативне оцінювання діалектоносими своєї говірки і свідоме орієнтування на державну мову.

Але болгари в Україні, попри дію у різний час несприятливих чинників, виявилися стійкими щодо збереження етнічної самоідентичності. Цьому сприяло його компактне розселення у Прутсько-Дністровсько-Дунайському межиріччі і в Надазов'ї, а також те, що більшість болгар було зайнято у сфері сільськогосподарського виробництва; селянство ж, як відомо, послідовніше й триваліший час зберігають традиції свого народу чи своєї етнографічної групи [24, 40]. Чинником, який об'єктивно і сприяв асиміляції болгарського етносу, є „їхня близькість за мовою і культурою до східнослов'янських народів, відсутність національної автономії, міграції за межі компактного розселення, урбанізація, етнічно-мішані шлюби”, а також ослаблення і втрата в минулому зв'язків з метрополією [24, 41]. На наш погляд, на ступінь збереження етносу найбільшою мірою впливає ізольованість регіону від міського впливу, міської культури, що сприяє збереженню духовної культури, архаїчних рис побуту.

Однак процеси етнічної асиміляції серед болгар не слід перебільшувати. У вирі складних політичних, соціальних і культурних процесів, при постійному удосконаленні і розвитку українського етносу, в наш час спостерігаємо ренесанс етнічних спільнот України [24, 41].

У цілому ж для досліджуваного регіону характерним є незворотний рух у напрямку редукції складних форм традиційної соціонормативної культури. Ця редукція супроводжується і змінами структури говірок внаслідок впливу східного слов'янства.

Література

1. Атлас болгарских говоров в СССР / Вступительные статьи. Комментарии к картам ; сост.: С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко, Э. И. Зеленина. — Москва : АН СССР, 1958. — 84 с.
2. Барболова З. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия / З. Барболова, В. Колесник. — Одеса : Астропринт, 1998. — 160 с. — (Българските говори в Украйна; вип. 1).
3. Барболова З. Особенности на българския говор в с. Червоноармейское (Кубей), Болградски район, Одесска област в Украина / З. Барболова. — Одеса : Астропринт, 1999. — 152 с. — (Българските говори в Украйна; вип. 2).
4. Бернштейн С. Б. О языке города Болграда / С. Б. Бернштейн. — М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1950. — С. 225-231. — (Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — Т. 2).
5. Бернштейн С. Б. Опыт классификации болгарских говоров СССР / С. Б. Бернштейн, Е. В. Чешко. — М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1951. — С. 327-343. (Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — Т. 4).

6. Бокова П. Българският диалект сред буджакското многоезичие. Върху материали от с. Суворово (Шекерлик-Китай), Украйна / П. Бокова. — София, 2001. — С. 381-386. — (Българският език през XX век).
7. Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I — III. Фонетика. Акцентология. Лексика / Гл. ред. Т. Бояджиев. — София : БАН, 2001. — 680 с.
8. Български етимологичен речник / ред. кол.: Рачева М., Тодоров Т. — София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2002. — 886 с.
9. Бунина И. К. Лексический состав говора ольшанских болгар / И. К. Бунина. — М. : АН СССР, 1953. — С. 3—84. (Статьи и материалы по болгарской диалектологии. — Вып 3).
10. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. // Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.
11. Георгиева С. Фонетични особености на говора на село Заря, Одеска област (Україна) / С. Георгиева. — Одеса : Друк, 1999. — С. 348-353. — (Україна і Болгарія: віхи історичної дружби).
12. Георгиева С. И. Особенности морфологической системы болгарского говора села Заря, Одесской области / С. И. Георгиева. — Одеса : Астропринт, 2002. — С. 231-234. — (Слов'янський збірник; вип. IX).
13. Георгиева С. І. Основні риси болгарської переселенської говірки с. Зоря : тексти / С. І. Георгиева. — Одеса, 2005-2006. — (Одеська болгаристика. — Вип. 3-4).
14. Георгиева С. І. Болгарська переселенська говірка мішаного типу: стан та етапи формування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 : Слов'янські мови / С. І. Георгиева. — Київ, 2006. — 24 с.
15. Герд А. С. Диалект — региолект — просторечие / А. С. Герд. — Москва, 1998. — (Русский язык в его функционировании)
16. Гриценко П. Ю. Болгарські говірки України як феномен культури / П. Ю. Гриценко. — Київ : Наукова думка, 1995. — С. 42-49. — (Відродження мов і культур західних та південних слов'ян в Україні)
17. Журавлев В. К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) / В. К. Журавлев. — М. : АН СССР, 1955. — С. 18-62. — (Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. — Вып. 7).
18. Журавлев В. К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) / В. К. Журавлев. — М. : АН СССР, 1958. — С. 64-85. — (Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. — Вып. 8).
19. Зеленина Э. И. Словарный состав суворовского говора / Э. И. Зеленина. — М. : АН СССР, 1955. — С. 63-114. — (Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. — Вып.7).
20. Зеленина Э.И. Сравнительный тематический словарь трех болгарских сел Молдавии / Э.И. Зеленина. — София : БАН, 1981. — 178 с. — (Българска диалектология: Проучвания и материали. — т. 10)
21. Колесник В. А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор : словарь / В. А. Колесник. — Одесса : Гермес, 2001. — 288 с.
22. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система / В. А. Колесник. — Одеса : Астропринт, 2003. — 352 с.
23. Маркова Л. В. Некоторые тенденции в развитии культуры быта болгар юго-западных районов СССР / Л. В. Маркова. — М., 1966.
24. Наулко В. Сучасні етнічні процеси серед болгарської діаспори України / В. Наулко. — Київ, 1998. — С. 37—43. — (Матеріали міжнародного круглого столу «Болгари в Україні: в пошуках національної ідентичності (минуле і сучасність)»)
25. Стойков Ст. Българска диалектология / Ст. Стойков. — София, 2002.
26. Стоянов І. А. Болгарська мова в Україні: проблема функціонування і розвитку лексики : автореф. дис. на здобуття ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.03 : Слов'янські мови / І. А. Стоянов. — Київ, 1995. — 43 с.
27. Стоянова Е. П. Феномен збереженого слова: етномовний та соціолінгвістичний аспект острівного писемного дискурсу / Е. П. Стоянова. — Київ, 2004. — 280 с.
28. Топалова С. За историята и езика на туканците в Бесарабия (с лингвистичен материал от Болградско) / С. Д. Топалова. — Велико Търново, 1995. — С. 389-400. — (Българите в Северното Причерноморие. — Т. 4).
29. Топалова С. Д. Языковая ситуация болгарских сел юга Украины / С. Д. Топалова. — Одеса : Астропринт, 2002. — С. 265—271. — (Записки з загальної лінгвістики. — Вип. 5)
30. Топалова С. Д. Говорът на село Калчево Болградско, Бесарабия. Речник / С. Д. Топалова. — Одеса, 2009. — 350 с. — (Българските говори в Украйна. — Т. 5)
31. Чешко Е. В. Итоги работы по составлению лингвистического атласа болгарских говоров в СССР / Е. В. Чешко. — Москва-Ленинград, 1950. — (Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — Т. 2).

Георгиева С. И. Тенденции развития болгарской диалектной системы в Украине. — Статья.

Анотация. Статья посвящена исследованию болгарских переселенческих говоров в Украине, современное состояние языковой системы которых практически еще не исследованы, хотя обследование и составление целостного инвентаря маркеров разных языковых уровней является очень важным также и при выяснении генетической близости исследуемых переселенческих говоров к говорам в метрополии.

Ключевые слова: болгарский этнос, островной язык, болгарские переселенческие говоры, мешаный говор, диагностирующие диалектные маркеры.

Georgiyeva S. Trends of Bulgarian Dialect System in Ukraine. — Article.

Summary. The article investigates the current state of the Bulgarian Migrants dialects in Ukraine, as well as the current state of the language system, both of which have not yet been investigated, notwithstanding the fact that the survey and compilation of holistic inventory markers of various language levels is very important for elucidating the genetic proximity of the studied Migrant dialects to the dialects in the metropolis.

Key words: Bulgarian ethnos, dialectology, mixed dialect, Bulgarian migrant dialects, the diagnostic markers of dialect.

PRIVACY ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняттєвих, образних і асоціативно-вербальних ознак концепту PRIVACY, що виявляються при аналізі об'єктивності культурного концепту у художніх текстах британської літератури XVIII століття. Використовується інтегрований підхід до вивчення концепту, що ґрунтується на дефініційному, семасіологічному концептуальному та квантитативному аналізах.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, зміст концепту, поняттєва, образна і асоціативно-вербальна ознака.

Актуальність нашого дослідження визначається відповідністю когнітивній і антропоцентричній парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. У статті розглядається структура лінгвокультурного концепту, вираженому у художньому тексті, як одиниці когнітивної системи автора твору, і, таким чином, вноситься доробок у вирішення одного з основних питань когнітивних наук: як відбувається концептуалізація довколишнього світу у свідомості індивіда, і як певне ментальне утворення об'єктивується у художньому творі. Актуальність також визначається зверненням до концепту PRIVACY, який відіграє важливу роль у суспільній й індивідуальній свідомості представників англосаксонської культури. Цей концепт вже потрапляв у поле зацікавлення низки дослідників (О.Г. Прохвачева, А.З. Хусаєнова, В.І. Карасик), але ми сподіваємось, що наш опис концепту, який базується на поєднанні семасіологічного підходу та статистичних прийомів аналізу вербалізації концепту у тексті, розкриє нові грані цього культурного концепту.

Предметом дослідження є дефініції слова ргівасу в тлумачних словниках англійської мови та шляхи вербалізації концепту у англійських художніх творах XVIII століття. *Мета* нашого дослідження полягає у виявленні поняттєвої, образної й асоціативно-вербальної ознак культурного концепту PRIVACY. Перед нами стоять наступні *завдання*: визначити поняттєву основу концепту, що виявляється при аналізі словникових дефініцій; проаналізувати образи, що постають при реалізації концепту у тексті; за допомогою статистичних розрахунків частотних характеристик вживань слів, що є вербалізаторами концепту,

запропонувати об'єктивні дані актуалізації концепту в тексті.

Концепт є дискретною ментальною одиницею, а способом його об'єктивності найчастіше постає слово. Більшість концептів складно структуровані. Як зазначає Н.А. Красавський: «архітектоніка концепту як носія смислу може варіювати (за аналогією з мовним значенням) залежно від ситуації його занурення в конкретний текст, конкретну ситуацію спілкування» [3, 44]. Використання концепту в різних культурно обумовлених текстах дає підстави говорити про його варіативність, а точніше про певну нестабільність асоціативної частини цього поняття. Тому висуваємо гіпотезу, що концепт PRIVACY у різних художніх текстах буде розрізнятися своїми образними та асоціативно-вербальними ознаками, з одного боку, але сподіваємось віднайти спільні характеристики, що притаманні сприйняттю й розумінню цього концепту в заданий часовий період, з іншого боку.

PRIVACY як лінгвокультурний концепт співвідноситься як з мисленневими процесами у свідомості письменника, так і зі світом культури, і знаходить свої проекції в мові художнього твору. Перш за все, концепт є явищем когнітивного ґатунку. У межах когнітології мова розглядається в ролі когнітивного механізму, що дає можливість вивчати явища, які відбуваються у свідомості людини при відображенні і осмисленні довколишнього світу. Концептуальні системи, що утворюються у свідомості і відображають дійсність, формують картину світу, яка має спільні ознаки для носіїв однієї культури [1, 23]. Спільною рисою приватності для всіх представників англосаксонської культури, з точки зору психології, є забезпечення внутрішнього балансу і усвідомлення власної індивідуальності. Приватність відіграє вирішальну роль в самореалізації особистості і регулюванні її відношень з довколишнім світом. Розглядаються чотири стадії приватності: 1) стан цілковитої самотності (solitude); 2) інтимність (intimacy), що припускає перебування людини в складі малої групи; 3) анонімність (anonymity), що асоціюється з ситуацією «людина в натовпі»; 4) скритність (reserve), що утворює бар'єр небажаному втручання [4, 27].

Звернімось тепер до англійських тлумачних словників, словників синонімів та комбінаторних

словників (загальна кількість опрацьованих лексикографічних джерел 17) для визначення поняттєвої складової концепту PRIVACY. Аналіз тлумачень дозволив виокремити 8 значень, що є спільними у словникових статтях. З-поміж них чотири характеризуються найбільшою частотою повторюваності у дефініціях, отже, становлять поняттєве ядро концепту PRIVACY. Розглянемо всі поняттєві ознаки концепту:

1. the state of being away from public attention (стан перебування поза уваги громадськості) – 10 випадків визначення у словниках;
2. the state of being alone, seclusion (стан перебування на однині / усамітнення) – 8 випадків визначення у словниках;
3. secrecy (таємничість / секретність) – 5 випадків визначення у словниках;
4. freedom from unauthorized intrusion one's right to privacy (свобода від втручання) – 5 випадків визначення у словниках;
5. a place of seclusion (місце усамітнення / приватне помешкання) – 3 випадки визначення у словниках;
6. intimacy (інтимність) – 2 випадки визначення у словниках;
7. the state of being concealed (стан прихованості) – 2 випадки визначення у словниках;
8. a private or personal matter (приватна / особиста справа) – 2 випадки визначення у словниках.

Аналіз синонімів теж підтвердив переважання значення усамітнення, секретності, приховування: по п'ять пропозицій синонімів secrecy, isolation; по чотири – seclusion, concealment;

три пропозиції синоніму solitude; по два синоніми – retreat, separation, retirement, sequestration, separateness; та одиничні пропозиції синонімів aloofness, disapproving loneliness, secrets and secretiveness, privateness, hiddenness, covertness, bosom, confidentiality, hiding.

Для дослідження образної та асоціативно-вербальної складових концепту PRIVACY проаналізуємо його лексикалізацію у текстовому континумі. Як засвідчує вибірка, об'єктивація концепту лексевою privacy відбулася лише в одному творі, здебільшого фіксуємо іменники-синоніми до слова-імені концепту, а також прикметник private.

Згідно таблиці 1, найчастотнішою лексевою для об'єктивації досліджуваного концепту є прикметник private (96 випадків вживання), а також іменники solitude (53), separation (28), secrecy (25), retreat (20), найменш вживаними виявились loneliness та seclusion (по п'ять вживань) і ім'я концепту privacy (3 вживань). Актуалізація концепту PRIVACY у шести авторів теж відрізняється за кількісними показниками й різноманітністю вербалізаторів: найбільш репрезентованим концепт виявився у творах Е. Редкліф і Г. Філдінга (128 і 66 лексем на позначення концепту відповідно); найменш актуальним концепт постає у текстах Д. Дефо (12 репрезентацій) й О. Голдсмита (14 репрезентацій). Найширший спектр лексем спостерігаємо у Е. Редкліф і Г. Філдінга, які відповідно кожен використали 10 і 7 різних слів для вираження концепту. Процес об'єктивації культурного концепту PRIVACY, що включає процеси передачі культурних й оцінних смислів, зумовлюється закладеною в його основі

Таблиця 1

Лексикалізація концепту PRIVACY в художніх творах

Лексеми	Ann Radcliffe «The Mysteries of Udolpho»	Daniel Defoe «Robinson Crusoe»	Jonathan Swift «Gulliver's Travels»	Henry Fielding «Tom Jones»	Oliver Goldsmith «The Vicar of Wakefield»	Laurence Sterne «The Life and Opinion of Tristram Shandy»	Всього
Privacy	3	-	-	-	-	-	3
Solitude	37	1	1	7	7	-	53
Seclusion	5	-	-	-	-	-	5
Separation	20	-	-	6	2	-	28
Retreat	10	6	-	4	-	-	20
Secrecy	13	1	-	9	-	2	25
Concealment	6	-	-	4	-	-	10
Retirement	7	-	1	5	-	-	13
Loneliness	5	-	-	-	-	-	5
Private	22	4	19	31	5	15	96
Всього	128	12	21	66	14	17	258

можливістю виявлення притаманного предметним значенням лексем потенціалу універсальності, який репрезентований у різних творах різними лексичними засобами, і виявленням адекватних для англосаксонської культури способів репрезентації культурно специфічних значень, що виступають маркерами ознак концепту.

Завдяки об'єктивності концепту словами його структура піддається вивченню. Вивчення структури концепту проведемо шляхом аналізу функціонування актуалізуючих концепт слів у різних контекстах. Виявивши образи, що постають за концептом у тканині твору, зможемо порівняти поняттєву основу концепту, закладену в словникових дефініціях, і важливих для тогочасного суспільства й авторів образне наповнення концепту PRIVACY. Відразу зазначимо, що майже всі образи розкривають смислову структуру концепту, проте декілька з них не брались нами до уваги, адже стосувались іншої семіми синоніму.

Найбільшою кількістю смислів характеризується прикметник *private*:

таємний — 19 (випадків вживання)

“When they had reached the top of the great stair-case, Emily recollected, that she might be seen by the Count, and, to avoid the great hall, Annette conducted her through some **private** passages to a back stair-case, which led directly to that of the servants “ (Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”) [9, 697]

власний — 19 (випадків вживання),

“At these words Jones started from his chair, and, bidding the boy follow him immediately, departed from the kitchen into a **private** apartment...” (Henry Fielding “Tom Jones”) [7, 46]

особистий — 17 (випадків вживання)

“Now the Big-Endian exiles have found so much credit in the Emperor of Blefuscu’s court, and so much **private** assistance and encouragement from their party here at home, that a bloody war has been carried on between the two empires for six and thirty moons with various success...” (Jonathan Swift “Gulliver’s Travels”) [11, 85]

без публічної уваги — 13 (випадків вживання)

“And this merit, I believe, it was, which principally recommended Mr. Fitzpatrick to her favour. In which he so well succeeded, that he was always one of her **private** parties.” (Henry Fielding “Tom Jones”) [7, 201]

наодинці — 11 (випадків вживання)

“Never did lover post down to a beloved mistress with more heat and expectation, than my uncle Toby did, to enjoy this self-same thing in **private**.” (Laurence Sterne “The Life and Opinion of Tristan Shandy”) [10, 213]

розрахований для обмеженого кола людей — 9 (випадків вживання)

“Montoni desired the Count would order his servants to row back to Venice, that he might have some **private** conversation with him...” (Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”) [9, 571]

прихований/віддалений — 4 (випадків вживання)

“Accordingly, I spent some time to find out the most retired parts of the island; and I pitched upon one, which was as **private**, indeed, as my heart could wish: it was a little damp piece of ground in the middle of the hollow and thick woods...” (Daniel Defoe “Robinson Crusoe”) [6, 154]

окремий — 3 (випадки вживання)

“We were ten weeks in our journey, and I was shown in eighteen large towns besides many villages and **private** families” (Jonathan Swift “Gulliver’s Travels”) [11, 68].

Лексема *solitude* розширює смислову структуру концепту PRIVACY п'ятьма образами: стан перебування усамітнено (30 текстових вживань); самотність як емоція (14); безлюдні місця (5); необхідність/спустошення (3); тюрма (1). Таку ж кількість образів демонструє вживання слів *retreat* та *separation*. Для *retreat* характерні: відступ/втеча (6 випадків використання); усамітнення (1); віддалене місце (4); схованка (1); прихисток / місце перебування (7); для *separation* специфічними у текстах є: розлука (3); розлучення (7); розставання (13); роз'єднання (3); смерть (1). Вживання лексеми *retirement* викликає наступні образи: усамітнене життя (4 репрезентації); усамітнене місце (4); усамітнення (4). Слова *seclusion*, *secrecy* і *concealment* характеризуються невеликою кількістю образних відтворень у проаналізованих текстах: *seclusion* — ізольованість (1 випадок вживання) й усамітнення (4); *secrecy* — таємність/скритність (10) і секретність (15); *concealment* — приховування (4) і місце переховування (6). Мовна одиниця *loneliness* використовувалася авторами як емоція самотність п'ять разів.

Проведений аналіз контекстної реалізації вербалізаторів концепту дозволив виокремити всі образи, що є вагомими у сприйнятті такого ментального утворення, як приватність. Серед найактуальніших образів фіксуємо: перебування усамітнено; самотність як емоція; таємність/скритність; секретність; розставання. Всі зазначені образи пов'язані з поняттєвими ознаками концепту, крім “розставання”, що не зафіксоване у словниках. Нами виявлена ще низка смислів, які постають лише у художніх текстах, а в словникових дефініціях відсутні: безлюдні місця; необхідність/спустошення; тюрма; смерть; розлука; приховування; окремість. Спільними для всіх авторів цього часового періоду є вираження приватності,

як усамітнення, таємничості, розставання та місця прихистку/переховування. Індивідуально-авторським є зв'язок самотності зі смертю у Олівера Голдсмита, і прикметник *private* у романі Даниеля Дефо вживався для опису окремого, віддаленого місця проживання головного героя.

Дослідження показало, що концепт PRIVACY володіє високим репрезентативним потенціалом на рівні мови і значною проникністю образної сфери. Цей висновок підтверджується фактами актуалізації концепту в текстах та широким спектром образів, смислове становлення яких відбувається в конкретних умовах контексту. Асоціативно-вербальна і образна ознаки концепту є багатограннішими, ніж його поняттєва ознака. Це пояснюється динамічністю даного лінгвокультурного концепту і специфікою авторської мовної свідомості, на яку впливають безліч чинників. З-поміж найголовніших зазначимо культуру, включення автора до соціальної спільноти, історичний фактор розвитку Англії XVIII століття.

Перспективним видається дослідження концепту PRIVACY у порівняльному зрізі британської та американської культур, для яких цей концепт є на вершині ієрархії культурних концептів.

Література

1. Антология концептов // Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. — Том 1. — Волгоград : Парадигма, 2005. — 352 С.
2. Карасик В. И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. — М. : Гнозис, 2009. — 406 с.
3. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Николай Алексеевич Красавский. — М. : Гнозис, 2008. — 374 с.
4. Прохвачева О. Г. Лингвокультурный концепт «приватность»: на материале американского варианта английского языка: дисс. ...кандидата филол. наук : 10.02.19 / Оксана Геннадьевна Прохвачева. — Волгоград, 2000. — 225 с.
5. Хусаенова А. З. Когнитивно-лингвистическое исследование кластерного концепта *privacy*: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Алсу Загировна Хусаенова. — Санкт-Петербург, 2009. — 199 с.
6. Ілюстративний матеріал
7. Defoe D. Robinson Crusoe / Daniel Defoe. — London : Penguin Books, 1994. — 298 p.
8. Fielding H. The History of Tom Jones, a Foundling / Henry Fielding. — London : Penguin Books, 1994. — 302 p.
9. Goldsmith O. The Vicar of Wakefield / Oliver Goldsmith. — New York : Oxford University Press, 2006. — 256 p.
10. Radcliffe A. The Mysteries of Udolpho / Ann Radcliffe. — Oxford : Oxford University Press, 1998. — 736 p.
11. Sterne L. The Life and Opinion of Tristram Shandy / Laurence Sterne. — Cambridge : Cambridge University Press, 1988. — 356 p.
12. Swift J. Gulliver's Travels / Jonathan Swift. — London : Penguin Books, 1994. — 217 p.

Есипенко Н. Г. Privacy как лингвокультурный концепт. — Статья.

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятийных, образных и ассоциативно-вербальных признаков концепта PRIVACY, которые проявляются при анализе объективации культурного концепта в художественных текстах британской литературы XVIII столетия. Используется интегрированный подход к изучению концепта, что базируется на дефиниционном, семасиологическом, концептуальном и квантитативном анализах.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, содержание концепта, понятийный, образный, ассоциативно-вербальный признак.

Yesypenko N. Privacy as a Linguo-cultural Concept. — Article.

Summary. The article deals with the study of notional, image and associative verbal features of the concept PRIVACY, which are detected by analyzing the cultural concept lexicalization modes in the texts of British literature of the XVIIIth century. An integral approach to the concept study based on definitive, semasiological, conceptual and quantitative analyses has been applied.

Key words: linguo-cultural concept, concept content, notional, image, associative verbal feature.

*Жарких В. Ю.,
Жарких О. Ю.
(м. Одеса)*

ГЛУБИННЫЕ ПАРАМЕТРЫ КОММУНИКАЦИОННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Аннотация. В статье анализируются принципы логико-семантического соответствия между языковыми единицами в разных функциональных стилях. Характерные черты парадигмы семантической и функциональной структуры терминологического употребления словарного состава языка рассматриваются в контексте современных попыток создания всемирной терминологической системы.

Ключевые слова: функциональный стиль, терминосистема, семантика, функция, словарный состав языка.

Неоценимое значение естественного языка в интеллектуальном освоении мира и коммуникативной практике человека обуславливает философское значение его изучения. Предлагаемые в современной науке способы решения фундаментальных теоретических проблем его функционирования имеют принципиальные методологические и практические следствия. Центральной среди этих проблем является анализ смысла языковых выражений. Проблема понимания их семантических свойств и понятийных отношений заключается в выявлении критериев соотношения осмысленного и бессмысленного, истинного и ложного в конкретных ситуациях реализации языковых единиц. От степени их адекватности фактам действительности зависит совокупное знание как определение и освоение концептуальной картины мира.

Анализ логико-семантических концепций смысла значительно расширяет возможности разграничения и сопоставления разных уровней существенных признаков естественного языка — глубинного (базисного, логического, семантического) и поверхностного (собственно синтаксического). Проблема смысла языковых единиц стоит на стыке комплексов общественных, естественных и технических наук. Их интерактивный характер подчеркивает многопараметрические взаимосвязи между мыслью, языком и действительностью. Цель такого анализа состоит в раскрытии роли языка в построении картины мира. Смысл его единиц является частью так называемых концептуальных систем носителей естественного языка, которые представляют собой системы

информации, включающие знания и мнения о действительном и возможном состоянии реальности. Особенно плодотворным является определение значения логических понятий истины в онтологии возникновения и развития первичных и последующих отношений мысли, языка и реальности при отказе от абсолютизации значимости вербального фактора. Важным при этом является постулат о непрерывном характере построения концептуальных систем, в основе которого лежит идея континуальности смысла. Возможности изменения концептуальных систем связаны с невербальным этапом их становления, который является важнейшим, всегда присутствующим условием употребления языковых выражений. Реализация принципа историзма и конкретности в осуществлении коммуникации с другими носителями языка объясняет динамический характер смыслообразования. Сложная диалектическая детерминация мышления и речи проявляется в контекстуальном употреблении языка, при котором семантика (теория смысла) и прагматика (теория употребления языка) находятся в непрерывном состоянии взаимопроникновения. Для реальных носителей языка характерной чертой семантики лингвистических единиц является различие в их вербальном и узуальном значении, вызванное континуальными процессами отождествления и различения информации в их самых различных формах.

Несовпадение смыслов, связанное с изменением контекстов употребления, наблюдается во всех функциональных стилях языка, не говоря уже об эквивалентах в разных языках. В структуре вербальных единиц выделяются разные уровни семантического выражения глубинного соотношения языка, мысли и реальности. Даже в таком структурированном слое языка как терминология не удастся избежать многозначности, а иногда и антонимичности. Само слово «терминология» [1, 25] выражает, по крайней мере, три разных понятия: 1) принципы и концептуальные основы, согласно которым происходит изучение терминов; 2) правила и ограничения, применяемые в терминографической работе и 3) набор терминов, относящийся к определенной научной области. С другой стороны, терминология может быть

описана как отдельная наука в свете подхода, предложенного Е. Вустером [2]: 1) методы и практики для сбора, описания и презентации терминов; 2) система предпосылок, аргументов и выводов, необходимых для объяснения отношений между понятиями и терминами, фундаментально необходимых для последовательного использования.

В течение последних десятилетий вопросы распределения лингвистических единиц в соответствии с их концептуальным содержанием является предметом горячих дискуссий, в ходе которых предлагались теории, отличные от традиционно принятых. Наиболее остро стояла проблема поиска критериев, согласно которым можно было создать теорию, охватывающую всю сложность терминологии, в самом широком смысле этого термина, в ее реальном и разнообразном коммуникационном бытии. Несмотря на различие мнений, объединяющей темой дискуссий был постулат о многоплановости языкового выражения. Однако в контексте такого подхода, как это отметил Н. Хомски [3] в 2001 году, как только предпринимаются попытки серьезного изучения семантической структуры языка с применением более или менее строгих правил, сразу же возникает парадокс несовпадений и противоречий. Этот парадокс ясно виден при попытке решения вопроса о формальном определении положения терминов в структуре естественного языка. С одной стороны термин определяется как «особое, специальное слово» [4, 24], с другой, как слово, имеющее специальные, специфические функции [5, 143], потому что любое слово может выполнять терминологические функции. Это противоречие нивелируется, если учесть, что субстратом терминологии является словарный запас естественного языка, откуда терминология заимствует свои единицы. Принципиальный характер термина проявляется в его терминологической природе [6, 173], т. е. его способности обозначать специфическое общее понятие в системе концепций определенной области знания или деятельности. Однако это определение не дает оснований для разграничения собственно термина и слова, как единицы словарного состава естественного языка. Любая словарная единица функционирует в более или менее ограниченном и специфическом контексте коммуникации.

Не менее интересны семантические характеристики в корреляции «слово-термин». Не всякое слово является термином, как и не всякий термин является словом, хотя в действительности каждая из этих языковых единиц дополняет другую и вместе они обладают множеством общих признаков. С формальной и семантической точки зрения термины не представляют большой разницы по сравнению со словами [1, 149]. Разница

проявляется, когда они рассматриваются в прагматическом или коммуникативном аспекте. Наиболее очевидным признаком терминологии по сравнению с общим словарным составом языка является соотношенность ее единиц с обозначением понятий специальных дисциплин и типов деятельности. Не менее важным признаком является частотность и ареал употребления. Термины, таким образом, составляют часть фундаментальных знаний человека, который специализируется в данной познавательной или деятельной сфере.

Будучи словами, термины обладают многими аутентичными признаками, которые выделяют их из сферы повседневной коммуникации. Основная цель создания термина, как и всей системы терминологии, независимо от того, в какой форме он выражен — словом, словосочетанием, символом, математической формулой, акронимом, греческим или латинским заимствованием — состоит в обозначении понятия в определенной области знания. Термины техничны по своей природе. Они выражают понятия в технических, строго очерченных границах применения. Их употребление ограничивается заинтересованным научным сообществом. В большинстве случаев они соотносятся с определенным понятием и выражают его моносемантически. Принцип однозначности является одной из важных характеристик термина, в то время как слова общего словарного фонда, как правило, обладают полисемантической. Другими словами, теоретически существует, или предполагается, только одно семантическое отношение между термином и понятием, которое он обозначает, в контексте данной концептуальной сферы.

В контексте такого определения значение любого термина должно быть четко определено, и, если он становится полноправной единицей терминологии, его употребление должно быть стандартизировано [5.76]. Этот тезис стал основным в современных дискуссиях, поскольку в реалиях глобализационных процессов терминологические несоответствия создают барьеры для взаимопонимания, как в научной среде, так и в сфере общеупотребительной лексики. Смещение единиц общего словаря терминов или неверное сочетание единиц разного уровня создают непоправимые нарушения на коммуникационном и онтологическом уровне. В реальности всемирной информационной и коммуникативной открытости нарушения подобного рода могут иметь непоправимые социокультурные последствия.

Термины не всегда являются словами или словосочетаниями естественного языка, поскольку они могут быть невербальными знаками среди элементов специальной символической семиотической системы. Однако, концептуальное

содержание знака всегда требует объяснения, интерпретации или определения в естественном языке. Существует постулат [6.27] о том, что признаки термина проявляются в разной степени и, если оценивать терминологичность слова по градуированной шкале, можно разделить термины на более терминологичные и менее терминологичные. Параметры этого различия определяются по характеру понятийного соотношения между термином и его дезигнатом. Чем однозначнее это соотношение, тем более терминологичным является термин. Однако, независимо от главного требования, которое предъявляется термину — принципа однозначности — в некоторых случаях наблюдается не только определенная степень полисематичности, но и случаи избыточности названия дезигната, что проявляется в синонимичности вербального выражения. Это не значит, что каждая терминологическая единица имеет синоним. Но некоторые из них, особенно акронимы, которые, по сути, являются аббревиатурами [7. 28] либо простых, либо сложных терминов, обладают так называемыми квазисинонимами: английская аббревиатура AIDS, на понятийном уровне обозначает серьезное заболевание, вызываемое вирусом, который разрушает естественную систему защиты организма от инфекции. Она является аббревиатурой полного термина «синдром приобретенного иммунодефицита», который в русском языке существует в форме аббревиатуры СПИД, а в украинском — СНІД. Подобная избыточность терминологического выражения, как в пределах одного языка, так и на уровне разных языков, создает определенные трудности, которые, согласно Вустеру, следует нивелировать в рамках стандартизированной всемирной терминологической системы.

Теория, объясняющая семантическую структуру терминов, имеет длительную историю. Она уходит в средневековые дискуссии относительно понимания семантического значения лингвистических единиц, которые в те давние времена объединялись общим названием «термин» (term) [8.409]. Начиная с 12-го столетия в философских трактатах рассматривались характеристики и свойства знаков естественного языка, которые являются необходимыми для объяснения таких понятий как «истина (truth)», «ложность (fallacy)» и «умозаключение (inference)», трех центральных понятий логического анализа. Эта теория основывалась на постулатах, предложенных в трудах Ансельма и Абельяра [8.205], и в дальнейшем развитии претерпела множество изменений. Ее возникновение, согласно общему признанию, тесно связано с теорией ложности, а в качестве общей семантической теории она развивалась в

ответ на разнообразие возникающих потребностей коммуникативного опыта.

Уильям Шервудский (1240) выделял четыре свойства, присущих терминам языкового выражения — обозначение (signification); предположение (supposition); сочетание (copulation); название (appellation) [8.108]. Несколько иная традиция представлена в трудах Питера Испанского и Ламберта Парижского [9.118]. Они выделяют пять свойств, необходимых для различения языковых знаков — предположение (supposition); название (appellation); ограничение (restriction); дистрибуция (distribution); отношение (relation). По мере дальнейших обсуждений набор этих свойств пополнялся новыми признаками, которые казались важными в контексте менталитета 12-13 столетий, как например, однозначность (univocation); неопределенность (equivocation); адъективация (adjectivation); субстантивация (substantivation) [10.409]. Впоследствии эти нововведения, как и некоторые ранее признанные, были исключены, поскольку их релевантность не представлялась значимой в разграничении смыслов языковых выражений. Начиная с 14 столетия [11.93] важными постоянными признаками термина, как в узком, так и в широком понимании значимой языковой формы, отличающих его от других, признаются обозначение (signification); предположение (supposition); ограничение (restriction); предположительные отношения (supposed relations).

Во всех ранних философских традициях в качестве важнейшего признака лингвистических единиц выделялась его способность служить знаком обозначения различных типов деноминации. Еще Ансельм Кентерберийский (1033-1109) находил различие между обозначением *per se* — обозначения как такового (signify as such), и обозначения по отношению к чему-либо (signify relatively) [10.48]. Последнее понималось как название (appellating). В первом, то, что называлось, было формой, в то время как во втором называемое было вещью. Поскольку одинаковые формы могут быть общими для нескольких вещей, которые называются одним и тем же именем, все эти рассуждения ни тогда, ни в последующие века не давали ответа на важнейший вопрос философии языка — как понять, что разные употребления термина фокусируются в одном значении, несмотря на индивидуальные различия обозначаемых реалий.

Средневековые мыслители не нашли ответов на все семантические загадки, как, впрочем этого не сделали и до сих пор. Семантические теории и структуры понятийного анализа, предложенные ими, использовались в последующие времена в попытке объединить их с современными

исследованиями в логике, философии и лингвистике. Однако, хотя можно найти множество аналогий и подобий, ни одна из средневековых теорий о свойствах не совпадает полностью с современными понятиями. Это связано с тем, что в течение столетий семантическая структура естественного языка ошибочно воспринималась как нечто само собой разумеющееся. При таком подходе человек-носитель языка рассматривался не как активный субъект познания, наделенный индивидуальным и социальным опытом, а как исполнитель некой абстрактно-абсолютной семантики языка. Система информации о мире, вся концептуальная система функционирования и применения языка, воспринималась не в контексте моделирования мыслительных процессов, а в рамках застывших семантических схем, возможность переориентации которых даже не предполагалась. Надежность и однозначность вербального выражения не только не вызвала сомнений, такая проблема вообще не рассматривалась и не ставилась. Попытки интерпретации семантического наполнения слова заключались в поисках единого рационального смысла. Однако каждое понятие, релевантное в определенное время, развивается как континуум представлений, удовлетворяющих иные, часто конфликтующие потребности в других исторических и жизненных обстоятельствах [12.132]. Однажды возникнув, каждое понятие продолжает непрерывно развиваться, удовлетворяя некую потребность в одно время, другую в более поздний период, а иногда конфликтующие потребности одновременно. Не менее ошибочны были попытки определять каждое понятие, каждую лингвистическую единицу *sera^oratim*, в отрыве как от ее семантического и синтаксического окружения, так и без учета конкретных экстралингвистических, невербальных условий ее возникновения и употребления.

Неконструктивность такого подхода особенно заметна при анализе глубинных характеристик терминологических единиц на уровне прагматики их употребления. Термины и терминологические системы возникают в результате коммуникативной и познавательной деятельности человека. Если понимать термин в его первоначальном смысле, как слово, языковую единицу, термины создаются для того, чтобы придать четкость и точность, необходимые для адекватного выражения мысли. Но все дело в том, что значение слова или любого высказывания в большой степени зависит от множества разнообразных причин. Взятое вне контекста, значение простого предложения — «чрезвычайно субъективное представление об истине» — не представляется ясным. Можно сказать, что несмотря на то, что восприятие истины является субъективным, оно не отрицает того, что эта истина одновременно может быть и объ-

ективной [12.129]. Человек может иметь субъективные представления, которые соответствуют объективным гносеологическим основаниям. Слово «чрезвычайно» не помогает уточнить смысл высказывания, оно фактически ничего не добавляет к значению «субъективный» и является избыточным. Все высказывание открыто к различного типа интерпретациям, потому что в нем отсутствует точность. Ясность и четкость отсутствуют потому, что неизвестны сопутствующие обстоятельства, при которых или из-за которых возникло это высказывание.

Преодолеть семантическую неопределенность языковых единиц, терминологических в частности, попытался Ч.С. Пирс [13]. Он предположил общую теорию знаков — семиотику — с тем, чтобы создать четкую логическую систему анализа и оценки на основе критериев простоты, приемлемости, удобства и современности. Особенностью семиотического подхода Пирса является требование четкого логического соотношения предмета описания и субъекта. Это соотношение описывается через систему логических отношений между объектом, знаком и интерпретатором. В дальнейшем аргументация логического анализа смысла и значения термина была продолжена в трудах Г. Фреге [14], который демифологизировал логику и показал ее объективное значение для общенаучной методологии. Он уточнил границы корреляции между смыслом и значением, определив, что значением знака является предмет обозначения — денотат, а смыслом — содержательная характеристика, которую он получает в процессе употребления. Смысл и значение языковых единиц, слов, терминов, идиоматических словосочетаний, следует, поэтому, анализировать не в формате «субъект-предикат», а в плоскости логических функций.

К середине XX-го столетия в динамике аргументации и интерпретации терминологических единиц наметилась новая тенденция, основанная на характеристике речевых актов [15]. Ключевой гипотезой теории речевых актов было присутствие зависимости между формой коммуникационного акта и действием тех, кто этот акт инициирует и на кого этот акт направлен. В рамках теории коммуникации были разработаны разнообразные ситуативные сценарии коммуникации. Модели таких сценариев предлагаются в виде фреймов, в пределах которых коммуникация интегрируется как набор опций в рамки единой схемы, и не рассматривается как отличный тип дискурса.

С позиции такого подхода различие между специализированным и общеупотребительным языками языкового выражения не представляется таким жестким. Роль общих знаний становится существенно более весомой. Возрастает и значение участников коммуникативного акта в соз-

дании знания через дискурс в контексте общей социокультурной эрудиции. Внимательный анализ социальных оснований специализированной лексики позволяет сформулировать общую гипотезу, с помощью которой семантика и прагматика общепотребительных и специальных вербальных форм могут быть интегрированы в различные ситуации социальной репрезентации и дистрибуции.

Процессы глобализации значительно повысили интерес к терминологической сфере языка, что выразилось как в критике традиционных принципов исследования, так и в появлении многочисленных новых подходов, теорий и интерпретаций соотношения между словом и термином, как лексической единицей, которая состоит из одного или нескольких слов и представляет концепт в определенной сфере знания [16.27]. Свидетельством этому является начавшееся с 2003 года движение по созданию новой теории терминологии, отличной от лингвистики и лексикографии. Конгрессы, форумы и семинары по вопросам теории терминологии прошли в Праге, Париже и Лиссабоне. Создание теории, которая могла бы адекватно отражать и объяснять этот социокультурный феномен, предполагает, что терминология, как наука и, в частности, ее вербальные и невербальные единицы, являются полифункциональными [17]. Предлагаемые концепции такой теории постулируют тесную взаимосвязь между процессом познания, реальными условиями образования и функционирования концептуальных систем и собственно проблемой смысла семантических единиц. Терминология отражает инновации, которые происходят в мире, особенно в области информационной и цифровой технологии, что вызывает необходимость называния концептов в определенных областях знания, понятийная ценность которых требует верификации и доказательств. Параметры согласованной линии аргументации центральных понятий специализированной коммуникации основываются на экспликации ее семантических и прагматических характеристик. Наблюдаемая в настоящее время тенденция определения принципов создания теории терминологии, адекватной современным требованиям, развивается в контексте смысловых соотношений построения концептуальных систем и их вербального выражения.

Литература

1. Cabre Castellvi M. Teresa. Theories of Terminology: Their Description, Prescription and Explanation / Cabre Castellvi M. Teresa // Terminology, 2003, 9:2. — P. 163-199.
2. Wuster E. The Machine Tool. An Interlingual Dictionary of Basic Concepts / E. Wuster. — Lnd. : Technical Press, 1968. — 345 p.
3. Chomsky N. An Interview on Minimalism / N. Chomsky. — Siena : Siena UP. Nov. 8-9, 2001.
4. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Моск. ин-та философии, литературы и истории.

— Т. 5. — М., 1989. — С. 38-52.

5. Sager Juan. A Practical Course in Terminology Proceeding / Sager Juan. — Amsterdam/Philadelphia. — 1990. — 297 p.

6. Шелов А. М. Определение терминов и понятийная структура терминологии / А. М. Шелов. — СПб, 1998. — 294 с.

7. Лотте Д. С. Краткие формы научно-технических терминов / Д. С. Лотте. — М., 1971.

8. Fitzgerald Michel. The Medieval Roots of Relativist Epistemology: Albert of Savoy's View of Immediate Apprehension / Fitzgerald Michel // Synthese, 136/3. — 2003. — P. 32-48.

9. Kretzmann Norman et al. William of Sherwood's Introduction to Logic / Kretzmann Norman et al. — Cornell UP, 2003. — 210 p.

10. Kretzmann Normann et al. The Cambridge History of Later Medieval Philosophy: from Rediscovery of Aristotle to The Desintegration of Scholasticism, 1100-1600 / Kretzmann Normann et al. — Harvard UP, 2002. — 476 p.

11. Davis Brian and Brian Leftow, eds. The Cambridge Companion to Anselm / Davis Brian, Brian Leftow. — Cambridge UP. — 2004. — 218p.

12. Жарких В. Ю. Гуманістична філософія Ф.К.С. Шиллера / В. Ю. Жарких. — Одеса, 2008. — 271 с.

13. Pierce Ch. S. Semiotics & Significs: The Correspondence of Ch.S. Pierce & Victoria Lady Welby (1903-1912). — Harvard UP, 2007. — 185 p.

14. Frege G. Conceptual Notations and Related Articles / Frege G. — Lnd. : Routledge, 1972. — 179 p.

15. Searle J. Speech Acts. Cambridge UP / J. Searle. — 1969. — 285 p.

16. Cabre Castellvi Teresa. Terminology. Theory, Methods and Applications / Cabre Castellvi Teresa. — Barcelona, 1999. — 252 p.

17. Kaguera Kyo. The Dynamics of Terminology A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth / Kaguera Kyo // National Institute of Informatics, Tokyo. — 2002. — 322 p.

Жаркіх В. Ю., Жаркіх О. Ю. Глибинні параметри комунікативних характеристик функціонування термінологічних систем. — Стаття.

Анотація. В статті аналізуються принципи логіко-семантичної кореляції між мовними одиницями у різних функціональних стилях. Характерні риси парадигми семантичної і функціональної структури термінологічного вживання слів розглядаються в контексті сучасної спроби створити всесвітню термінологічну систему.

Ключові слова: термін, термінологія, невизначеність значення терміну і принципи його ототожнення.

Zharkih V., Zharkih O. Parameters of Depth in Communicational Characteristics in Functioning of Terminological systems.— Article.

Summary. The article deals with principles of logical and semantic correlation of language units in different functional styles. Characteristic structural features of the semantic and functional paradigm of terminological use of words are analysed in the context of forming a global terminological system.

Key words: term, terminology, ambiguity of terminological meaning and principles of its identification.

Зубов М. І.
(м. Одеса)

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ НОМІНАЦІЇ ДЕЯКИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Анотація. У статті розглядаються номінації в європейських мовах деяких транспортних засобів. Показано, що індоєвропейський контекст цих назв зумовлює подальший їх паралельний розвиток та подальшу міжмовну взаємодію.

Ключові слова: індоєвропейські мови, міжмовні контакти, ономазіологія, семантичні універсалиї, номінації транспортних засобів.

У загальнонауковому вимірі аналіз назв колісних транспортних засобів є для індоєвропейстики є традиційною і важливою темою, аналіз якої покликаний визначити локалізацію і хронологію появи колісного транспорту, а також його поширення на широкому індоєвропейському ареалі. Завдання і спрямованість досліджень у цій царині можна окреслити цитатою з В.О. Сафронова: «Проблема колісного транспорту входить складовою частиною в індоєвропейську проблему таким чином, що те чи інше вирішення про найдавніший центр колісного транспорту і шляхах його поширення корегує локалізацію прабатьківщини індоєвропейців і уточнює шляхи міграції індоєвропейців [Сафронов 1989: 157]; пор. до цього: «... можна припустити, що ранні носії індоєвропейської мови первинно могли бути локалізованими у степових регіонах, де у зв'язку з покращеними умовами життя вони чисельно збільшувалися, а потім поширили свій вплив і мову на понтійську область; завдяки своєму контролю над конем, бронзою і колісним транспортом, вони одержали гегемонію над широкими регіонами» [Леман 1991: 23].

До цієї проблеми дослідники зверталися неодноразово: А. Мейє [Мейє 1938: 387]; Т.В. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Іванов [Гамкрелідзе, Іванов 1984: 369-370 та ін.], В.О. Сафронов [Сафронов 1989: 150, 155-179 та ін., з подальшою літературою].

До ідеї пропонованої розвідки спричинилося наше звернення до проблеми міжслов'янських германізмів, коли серед іншого увиразнилось, що назва залізничного поїзда у значній кількості європейських мов постанала як калька з нім. *Zug* «поїзд, потяг», у якому відображена етимологічна сема 'тягнути, волочити': польск. *porcieg*, чеськ. *vlak*, хорв. *vлак*, словен. *vлак*, угорськ. *vonat* — усі з наявністю такої семи. Власне, саме нім. слово *Zug* будучи віддієслівним абстрактном від *ziehen* «тяг-

нути» (пор. типологічно укр. *тягнути* — *тяга*, *ходити* — *хід* тощо), значення «залізничний поїзд» набуло за рахунок усічення композита *Wagenzug* «обоз, валка», проте, з іншого боку, зазнало впливу фр. *train* «залізничний потяг» від *trait* «тяга» та англ. *train* «залізничний поїзд» [Зубов 2011]. В іншому семантичному вимірі цей корінь знайомий слов'янським мовам із назви *трактор* (пор. лат. *tractūra* «тяга, тяглова сила» та *trāxī, tractum* «тягнути, волочити»).

Такий підхід, коли дослідження спрямовуються на архаїку та на інтерпретацію архетипів, може бути доповнений поглядом протилежної спрямованості — типологічний розгляд ономазіологічних процесів в окресленій ділянці в сучасних індоєвропейських мовах.

Це спостереження наводять на висновок, що один із ономазіологічних типів у номінації транспортних засобів в європейських мовах пов'язаний з перенесенням назви способу транспортування на сам транспортний засіб. За сутністю це є метонімічна модель *процес — засіб реалізації процесу*. Цікаво ще звернути увагу, що в давньоруській мові слово *волокъ*, позначаючи простір між судноплавними річками (метонімія *процес — місце процесу*), виявляє також значення *коток* (тобто маємо означену щойно модель *процес — засіб реалізації процесу*). При тому *коток*, становлячи єдність колеса і осі, є прообразом воза.

Однією з таких інших номінаційних моделей виявляється дуже близька до попередньої метонімічна модель *дієслово (каузативне) руху — те, що рухають*: це реалізується у відповідностях *возити/везти — віз* (транспортний засіб), нім. *(be) wegen* «приводити в рух» — *Wagen* «віз; автомобіль; вагон» і под., лат. *veho* «рухатися» — *vehes* «навантажений віз»; др. *ὄχεω* «нести, носити» — *ὄχημα* «засіб пересування»; *ίέναι, ἵμι* «рухати» — *ἄμαξα* «віз». Зважимо, що при тому в індоєвропейській архаїці ці назви мають спільний архетип. Такого ж ономазіологічного походження є лат. *currus (curru, curro)* «колісниця; двоколісний плуг; судно, корабель», похідне від *curro, cuscurrī, cursum* «бігати; рухатися; пливати; обертатися» і под.

Інша типова ономазіологічна модель виявляє себе як синекдоха, коли назва частини транспортного засобу переноситься на весь засіб. Так, назва

колеса, яке є найважливішим цивілізаційно-технологічним винаходом людства, відображена в таких назвах транспортних засобів, як болг., серб., хорв., словен. *кола* «віз» і/або «автомобіль» (метафорично і як назва сузір'я Великої Ведмедиці). Засвідчена й давньоруською мовою (як астронім також), ця назва є формою множини від *коло*, тобто дослівно *кола* = *колеса*. Ця ж модель представлена назвами *колісниця*, *одноколка*, *двоколка* тощо. Сюди ж слід віднести лат. поет. *rota* «колісниця» при прямому значенні «колесо» (корінь знайомий сьогодні зі слів *ротор*, *ротонда*, *ротація* тощо). У цьому ж семантичному відношенні сюди ж стосуються латинські назви кельтського походження *carracutium*, *carruca*, *carrus* «чотириколісний віз» [Walde I: 174], де етимологічно також виступає ідея вигнутого, дуги, колеса. До цього прилягають рум. *caruca* «віз», італ. *carro* «віз, фура, вагон, вантажний автомобіль» (при таких дериватах, як *carrozza* «вагон», *carrucola* «блок, шків, ролик» тощо), нім. *Karre* «тачка; візок; вагонетка»; англ. *car* «автомобіль; вагон; вагонетка». Останнє також відоме слов'янам як запозичення *кар*, *автокар*. Цього ж походження, зрештою, слова *карета*, *карусель* і под.

З назвою осі як необхідної деталі колеса також пов'язані такі назви транспортних засобів, як лат. *axis* «колісниця, віз» при інших значеннях «вісь» та згадане вище др. *áμαξα* «віз». Останнє є архаїчним композитом, у якому перша частина споріднена з *ίέναι* «рухати», а друга — з *ἄξων* «вісь». При тому латинський омонім *axis* «і́а-стругана дошка» у світлі такого значення др. *ἄξων*, як «дерев'яна таблиця, що обертається на осі, скрижаль з текстом законів», засвідчує той архаїчний етап, коли виготовлені з дощок колеса воза були наглухо скріплені з віссю. Для повноти картини звернемо, що сучасний термін термін *аксон* метафоричного походження позначає в нервовій клітині відросток у вигляді осьового циліндра.

Слід зазначити, що у випадку реалізації ономазіологічної моделі *рух* – *транспортний засіб* первинно назви транспортних засобів відносно мало диференціюються щодо транспортування по суходолу чи по воді: нім. *Wagen*, серб. *воз*, лат. *carrus* стосуються як назви воза, так і назви корабля. Віддалено ця ідея недиференційованості руху по суходолу та по воді проглядається також і за укр. *перевіз* у значенні «переправа» (пригадаємо легендарного літописного Кия, який, за деякими переказами, був *перевізником* на Дніпрі).

З цього погляду цікавою є польська назва корабля *statek* (= *okręt*) «корабель». У далекій етимологічній перспективі тут явно виявляється ідея достатку, статків, багатства: пор. др. *statъkъ* «майно; спадок», відповідні польські та чеські

значення. Поруч із цим, для порівняння, можна звернути увагу на номінації іншого важливішого транспортного засобу — корабля. Ці номінації часто пов'язані з назвами посуду: рос. та укр. *судно*, польськ. *statek* («судно, корабель», а також «посуд, домашнє начиння»), нім. *Schiff* («судно, корабель», але етимологічно «посудина» = *Gefäß*, *Faß* первинно «горщик» [Kluge 2002]). У світлі др. *судъ*, *судьно*, а також фр. *visseau* «корабель» від лат. *vascellum* «маленька посудина» (про останнє див.: [Фасмер III, с. 796]) є підстави вбачати в усіх випадках прояв семантичної універсальності.

Разом із тим, насторожує, що польськ. *statek* виявляє більш раннє значення «добробут, достаток», а вже на його базі розвиває значення «домашнє начиння; посуд» з подальшим і досить пізнім «судно, корабель». Те, що значення «добробут, достаток, статки» є більш раннім, надійно засвідчується даними давньоруської мови, сучасним чеськ. *statek* «господарство, обійсце, маєток» з тими ж значеннями також і в польській мові. У цьому відношенні ми не виключаємо, що значення польськ. *statek* «судно, корабель» виникло під впливом нім. *Schiff* «посудина» > «корабель» (можливо, за часів домінування на Балтиці, Північному та Білому морях Ганзейського купецько-військового союзу).

Важливою є номінативна модель у суміжному понятійному полі, коли назва транспортного засобу стає одиницею виміру вантажу, що за допомогою цього засобу перевозиться: *віз сіна*, *віз дров*, *вагон вугілля* і под. також широко відомі з інших мов. Оскільки характер вантажу є явищем варіативним (*віз снопів*, *сіна*, *пшениці*, *картоплі*, *дров*; *вагон вугілля*, *руди*, *деревини*, *щєбінки* тощо), то зворотний процес генералізації назви вантажу і перенесення її на транспортний засіб є досить обмеженим і реалізується лише в наш час за умови вузької спеціалізації транспортного засобу, та й то у складі композитів або назв-словосполучень: *водовоз*, *бензовоз*, *лісовоз* — пор. нім. *Holztorlader*, англ. *timber lorry* (автомобіль-лісовоз), нім. *Holzschiff*, англ. *wood cargo vessel* (судно-лісовоз) і под.

У цілому, наведене вище у першому наближенні окреслення ономазіологічних процесів у тематичному класі назви *транспортних засобів* становлять певний інтерес не тільки з погляду індоевропеїстики, але також з погляду того, як індоевропейська спадщина трансформується у своєму розвитку аж до сучасного стану мов. Разом із тим, очевидно, що сучасні процеси мовної глобалізації, так помітні сьогодні, мали свої більше чи менше виразні аналоги і в давні часи на кожному із визначальних цивілізаційних кроків людства.

Література

1. Гамкрелидзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. I—II / Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов. — Тбилиси : Изд-во Тбилисского университета, 1984. — 1329 с.
2. Зубов М. І. Мультилінгвально-історичний контекст однієї німецько-української лексико-семантичної відповідності: семасіологічний етюд / М. І. Зубов // Життя — у слові: Збірник наукових праць на пошану академіка В. М. Русанівського / Відп. ред. В. Г. Склярченко. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — С. 472—482.
3. Леман В. П. Новое в индоевропейских исследованиях / В. П. Леман // Вопросы языкознания. — 1991. — № 4. — С. 5—30.
4. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе. — М., Л. : Госсөцэкиз, 1938. — 512 с.
5. Сафронов В. А. Индоевропейские прародины / В. А. Сафронов. — Горький : Волго-Вятское кн. изд-во, 1989. — 398 с.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. — М. : Прогресс, 1987. — Т. 3. — 832 с.
7. Alinei M. The Celtic Origin of Lat. «rota» and Its Implications for the Prehistory of Europe / Mario Alinei // Studi Celtici. — 2004 — V. III. — P. 13-29.
8. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage / F. Kluge. — Berlin : Walter de Gruyter, 2002. [Електронний ресурс] — 1 ел. опт. диск (CD ROM).
9. Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1-2 / A. Walde. — Heidelberg : Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1938—1956.

Зубов Н. И. Индоевропейский контекст номинации некоторых транспортных средств. — Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются номинации в европейских языках некоторых транспортных средств. Показано, что индоевропейский контекст этих названий обуславливает дальнейшее их параллельное развитие и дальнейшее межъязыковое взаимодействие.

Ключевые слова: индоевропейские языки, межъязыковые контакты, ономазиология, семантические универсалии, номинации транспортных средств.

Zubov N. Indo-European Context in Nomination of Some Transportation Vehicles. — Article.

Summary. The article considers, on the basis of the Indo-European languages, nomination of some transportation vehicles. The Indo-European context of these nominations is revealed to determine their further parallel evolution and cross-languages interaction.

Key words: Indo-European languages, cross-languages interaction, onomasiology, semantic universals, nomination of transportation vehicles.

Калина Н. В.
(г. Симферополь)

АКТУАЛИЗАЦИЯ НЕИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТКОРРЕКТНОСТИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Аннотация. В статье дается определение билатеральной политической корректности, характеризуются основные факторы неинституциональной политкорректности и, на материале отобранных в интернете текстов, выделяются три типа, функционирующие в общественно-социальной сфере: замена наименований общественно-политических реалий, общественно-политических категорий людей, реалий в сфере образования.

Ключевые слова: неинституциональная политкорректность, определение, классификация, интернет-тексты.

Постановка проблемы. Общепринятое представление о политкорректности (ПК), распространившееся в последней четверти 20 века, как о языковом инструменте, представляющем собой замену устоявшихся обозначений, имеющих отрицательные коннотации, эвфемизмами с целью устранения вербально выраженной дискриминации по этническому, гендерному, социальному и т.д. признаку [1; 2; 3; 4; 5; 6], свидетельствует об отражении в языке процессов внеязыковой действительности, активизирующихся на современном этапе развития общества.

Недостаточная теоретическая разработанность проблемы ПК и практические потребности анализа языковых средств ПК в англоязычной межкультурной коммуникации (АМК) требуют уточнить положения, вытекающие из нашего понимания билатерального характера этого лингвокультурологического феномена. Мы считаем, что ПК следует рассматривать, с одной стороны, как объективную языковую категорию культуры (независимо от того, какое мировоззрение является ее идеологическим основанием), используемую для выделения и номинации объективных концептов в данной культуре. В этом плане, ПК служит лингвистическим инструментом построения системы эмоционально-оценочных представлений, инструментом создания системы морально-этических разрешений и запретов, идеологически основанной на том или ином мировоззрении. В АМК — это языковой инструмент взаимоприемлемой генерализации субъективных (национальных, групповых, институциональных)

представлений объективных концептов, который обеспечивает взаимопонимание и взаимодействие в достижении конкретных целей.

Актуальность данной статьи заключается в необходимости изучения условий выбора языковых средств ПК, предопределяющих дискурсивную практику субъектов англоязычной межкультурной коммуникации в различных коммуникативных ситуациях.

Целью статьи является изложение результатов исследования языковых средств неинституциональной ПК (НПК), используемых в общественно-политической сфере. Поставленная цель предусматривает решение следующих задач: 1) дать характеристику неинституциональной ПК; 2) провести классификацию языковых средств ПК, используемых в общественно-политической сфере.

Исследование проводится на материале текстов, опубликованных на вебсайтах общественной Интернет-сети Care2 (ИС), крупнейшего Интернет-сообщества, объединяющего (на 15.01.2011) около 15.6 млн. участников, заинтересованных в процессе изменения мира на принципах здорового и экологически чистого образа жизни, уважения человеческих прав, сохранения биологического, экологического и климатического баланса мира. По материалам ИС был отобран корпус из 300 электронных текстов, опубликованных в информационных бюллетенях с сентября 2007 г. по январь 2010 г. Среди этих текстов: а) информационные сообщения, в основе которых лежат любые общественно значимые события; б) полемические и эмоционально насыщенные комментарии, основной целью которых является освещение и раскрытие причин событий; в) интервью как особый тип текста, представляющий собой письменную диалогическую форму речи; г) критические и аналитические статьи.

В исследовании НПК используется когнитивный метод, который раскрывает способность участников программ ИС концептуализировать и категоризировать мир вокруг себя в целях осуществления коммуникативной деятельности, т.е. способность к социальной когниции. При анализе НПК принимается во внимание, во-первых, то, какую роль политкорректность играет в

репрезентации ментального опыта участников этого лингвокультурного сообщества (ЛКС), обобщенного в когнитивных моделях, отражающих знания, отношения, идеологию, нормы, ценности (в социальном и культурном измерениях). Во-вторых, как сами коммуниканты, основываясь на предшествующем личном опыте, интерпретируют и категоризируют свое социальное окружение (в личностном измерении).

НПК — это групповая политкорректность, вытекающая из факта совместной деятельности отдельных лиц, осуществляемой в силу их убеждений в виртуальном коммуникативном пространстве ИС. НПК функционирует в социально-культурном измерении, что предопределено, во-первых, принадлежностью к данному (ЛКС) декларируемой уже тем фактом, что автор присутствует виртуально на страницах ИС, и, во-вторых, социально-культурной значимостью обсуждаемого вопроса. НПК представляет социально-культурные категории с позиций, которые могут не разделяться большинством представителей данного ЛКС, поскольку для автора прежде всего актуальна личная позиция, позволяющая соотнести его взгляды по поводу общественно значимых фактов, явлений и деятельности с взглядами какой-либо социальной группы. НПК функционирует также и в личностном измерении, эвфемистически описывая негативные индивидуальные характеристики человека: особенности поведения, внешности, умственных способностей, состояния здоровья.

Актуализация неинституциональной политкорректности в общественно-политической сфере характерна, прежде всего, для а) называния общественно-политических реалий; б) определения общественно-политических категорий людей; в) выделения реалий в сфере образования.

а) Общественно-политические реалии характеризуются в НПК посредством лаконичных, метких и ироничных дефиниций, представляющих собой эвфемистические метафоры, замены общеизвестных нейтральных терминов, например:

«*Election*» — *a mechanism by which media moguls select governments* (выборы — механизм, с помощью которого бонзы средств массовой информации отбирают правительство);

«*history*» — *lies told by victors* (ложь, рассказанная победителями);

«*humanity*» — *temporary infestation on the skin of a minor planet of a minor star of a minor galaxy* (временные паразиты на коже небольшой планеты из небольшой галактики);

«*law*» — *the chief means by which the rich and powerful oppress the poor and powerless* (закон — это инструмент, с помощью которого богатые и власть имущие подавляют бедных и бессильных);

«*market*» — *mass hysteria used as a guide to government* (рынок — форма массовой истерии, используемая для того, чтобы попасть во власть);

«*modernization* — *mindless change* (модернизация — бестолковые перемены);

«*opinion poll*» — *method of measuring the effectiveness of propaganda* (общественный опрос — способ измерения эффективности пропаганды);

«*proportional representation*» — *oppression of the majority by the smallest minority* (пропорциональное представительство подавление большинства самым малым меньшинством);

«*trial*» — *the bamboozling of naive jurors by smart lawyers* (судебный процесс — выверты, с помощью которых хитрые адвокаты надувают присяжных [ИС 1, 28.02.08; 28.12.09; 2, 11.09.07; 4, 03.02.08; 11.04.10].

Специфика таких дефиниций в том, что они формулируются каким-либо интеллектуалом, автором текста выступления или статьи, как репрезентация личностного видения обсуждаемого феномена, используются в тексте наряду с общеизвестным термином, а затем начинают переходить из материала в материал.

Так, например, определение «*democracy*» — *oppression of the majority by the largest minority* (демократия — подавление большинства самым большим меньшинством) впервые встретилось в статье М. Райс, опубликованной 05.06.2008 в Интернет журнале *The Biggest Minority* [<http://www.jwharrison.com>], и на следующий день было процитировано в ИС со ссылкой на нее, а далее встречалось уже без упоминания автора. [ИС 1, 06.06.08].

б) Критически ироничные метафорические определения общественно-политических категорий людей имеют такое же происхождение и, в отдельных случаях, могут передавать скрытую симпатию, например:

«*conservative*» — *an almost extinct species, one blind to the advantages of destructive revolution, right wing extremist, fascist pig* (консерватор — (почти вымерший вид, тот, кто не замечает преимуществ разрушительной революции, правый экстремист, фашистская свинья) [ИС 4, 05.02.09];

«*scientist*» — *a left-over from the age of reason* (ученый — осколок, оставшийся от века разума) [ИС 4, 08.01.07].

Но чаще всего они отражают неприязненное отношение к данной категории, например:

«*bureaucrat*» — *one who designs hoops for others to jump through* (бюрократ — тот, кто изобретает обручи, чтобы через них прыгали другие);

«*lawyer*» — *a sorcerer who can conjure money out of nothing* (адвокат — фокусник, который может извлечь деньги из ничего) [ИС 4, 14.01.10];

«*economist*» – *one with a ready explanation as to why his last prediction was so wrong* (экономист – тот, у кого готово объяснение, почему его последнее предсказание оказалось неверным);

«*politician*» – *one with a permanent smile on both his faces* (политик – человек с постоянной улыбкой на своих двух лицах) [ИС 4, 21.07.08];

«*socialist*» – *one who knows what's best for everyone else* (социалист – тот, кто знает, что хорошо для всех остальных) [ИС 4, 14.11.09].

в) Такие же острые и метафоричные эвфемистические ПВ характеризуют реалии в сфере образования, например:

«*education*» – *indoctrination* (образование – идеологическая обработка); *university* – *factory for social engineering* (университет – фабрика для изготовления специалистов);

«*degree*» – *certificate of attendance* (степень – свидетельство о посещаемости);

«*coursework*» – *a student's work done by parents, teachers and friends* (курсовая работа – работа, которую делают родители, учителя и друзья);

«*professor*» – *a travelling salesman* (коммивояжер);

«*physics*» – *an outmoded system of belief* (физика – устаревшая система взглядов);

«*meta analysis*» – *making a strong chain by combining weak links* (метаанализ – создание сильной цепи путем соединения слабых звеньев);

«*paradox*» – *a politically incorrect result of observation* (парадокс – политически некорректный результат наблюдений);

«*computer model*» – *automated fantasy* (компьютерная модель – автоматизированная фантазия) [ИС 3, 07.03.07; 01.04.07; 23.06.07; 27.08.07].

Из приведенных выше примеров видно, что НПК, основанная на представлении о культурном разнообразии современного мира, идентифицирует свою принадлежность к конкретному групповому мировоззрению какого-либо социума именно в мозаике культурного разнообразия. В случае неинституциональной ПК размеры социума не имеют значения, точно также не имеет значения организационная оформленность группы: это могут быть лица, объединенные совместной деятельностью в ИС, осуществляемой в силу их убеждений, или индивидуумы, находящие единомышленников в виртуальном коммуникативном пространстве ИС.

Социально-культурная НПК характеризует общественно-политические реалии и категории людей посредством лаконичных, метких и ироничных дефиниций, представляющих собой эвфемистические метафоры замены общеизвестных, нейтральных терминов. Будучи лингвистическим инструментом реализации группового мировоззрения

в коммуникативном пространстве ИС, НПК может защищать и пропагандировать взгляды группы и/или подвергать жесткой критике тех, кто эти взгляды не разделяет.

Выводы. В заключение еще раз подчеркнем, что НПК – это групповая политкорректность, вытекающая из факта совместной деятельности отдельных лиц, осуществляемой в силу их убеждений, или идентифицирующая единомышленников в виртуальном коммуникативном пространстве ИС.

Выбор языковых средств НПК регулируется социально разделяемыми коммуникативными и поведенческими правилами. Языковые средства НПК ориентированы на речевое взаимодействие, происходящее в свободных дискуссиях неформального общения и исследуются в том виде, в каком они были реализованы коммуникантами в непосредственном контексте общения.

НПК рассматривается как социокультурный маркер микро– и макроконтраста коммуникации в ИС, т.к. имплицитно указывает на коммуникативные и социальные роли участников, их общие и частные цели, нормы поведения и ценности институциональной структуры, в рамках которой осуществляется коммуникативная деятельность. Та или иная форма НПК используется в социальной практике конкретного социокультурного контекста, поскольку участники коммуникации в ИС вовлечены в нее не как индивидуумы, а как члены сообщества.

Литература

1. Гуманова Ю. Л. «Политическая корректность» как социокультурный процесс (на примере США) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 — Теория языка / Ю. Л. Гуманова. — Москва : МГУ, 1999. — 24 с.
2. Колтунов О. Ю. Политична коректність: концептуальні основи та технологічні прийоми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 : Політичні інститути та процеси / О. Ю. Колтунов // НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 2005. — 20 с.
3. Панин В. В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 : Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / В. В. Панин. — Тюмень, 2004. — 19 с.
4. Atkinson Ph. Political Correctness / Ph. Atkinson. — A Study Of Our Decline. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.ourcivilisation.com/pc.htm>
5. Bernstein R. Ideas & Trends; The Rising Hegemony of the Politically Correct — The New York Times, October 28, 1990. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nytimes.com/1990/10/28/weekinreview/ideas-trends-the-rising-hegemony-of-the-politically-correct.html?pagewanted=all>
6. Lind W. S. Political Correctness Roots Unearthed / W. S. Lind // Blue Eagle Commentary: American Online Columnists. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.blueagle.com/editorials/Lind_982.htm

Иллюстративный материал

1. Care2 news network Socially conscious news and video shared and rated by the community. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.care2.com/news/>
2. Care2 What you need to make a difference. All in one place. Trailblazers. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.care2.com/causes/trailblazers/>
3. Care2 What you need to make a difference. All in one place. Education. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.care2.com/causes/education/>
4. Care2 What you need to make a difference. All in one place. Politics. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.care2.com/causes/politics/>

Калина Н. В. Актуалізація неінституціональної політкоректності в суспільно-політичній сфері. — Стаття.

Анотація. У статті дається визначення білатеральної політичної коректності, характеризуються основні фактори неінституціональної політкоректності та на матеріалі відібраних в Інтернеті текстів, виділяються три типи, що функціонують в суспільно-соціальної сфері: заміна найменувань суспільно-політичних реалій, суспільно-політичних категорій людей, реалій в сфері освіти.

Ключові слова: неінституціональна політкоректність, визначення, класифікація, Інтернет тексти.

Kalyna N. Mainstreaming of non-institutional political correctness in the socio-political sphere. — Article.

Summary. The article provides a definition of bilateral political correctness, points out basic factors of non-institutional political correctness and, on the material selected from online texts, singles out three types of politically correct changes operating in the socio-political sphere: names of socio-political realia, names of socio-political categories of people, names of educational realia.

Key words: non-institutional political correctness, definition, classification, Internet texts.

Мельничук-Лебедева К. О.
(м. Сімферополь)

ДІАЛЕКТ МІСТА БЕРН В СИСТЕМІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ

Анотація. Стаття присвячена розгляданню основних особливостей бернського діалекту, його соціальних та територіальних варіантів, певних соціофонетичних особливостей. Проводиться аналогія з іншими швейцарськими діалектами.

Ключові слова: Швейцарія, діалект, соціальний варіант, соціофонетика.

Вибір теми даної статті зумовлений актуальністю сучасних лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню особливостей конкретних національних варіантів мови, встановленню їх своєрідності. Дана проблема описується в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, А.І. Домашнев [1983], Н.І. Філічева [1992] розглядають мікросистеми германського, австрійського, швейцарського варіантів німецької мови та їх основні диференційні ознаки на різних мовних рівнях — фонетичном, морфологічному, лексичном, синтаксичном. Серед робіт іноземних лінгвістів, присвячених опису декотрих національних варіантів німецької мови, слід зазначити колективну працю «Sprachgeschichte» під редакцією В. Бьоша, О. Райхманна і Ст. Зондереггера [1985], численні публікації У. Аммона [1989; 1995; 1996].

Метою даного дослідження є встановлення специфіки фонетико-фонологічних та граматичних особливостей діалекту міста Берн, визначення його соціальних та територіальних варіантів. Поставлена мета передбачає вирішення наступних задач: 1) Розглянути та описати основні особливості бернського діалекту та встановити його відмінності від інших швейцарських діалектів. 2) Розглянути та описати проблеми соціальної диференціації бернського діалекту. 3) Встановити особливості територіальних варіантів бернського діалекту та визначити його вплив на діалекти сусідніх регіонів. Поставлені задачі визначили наступні методи дослідження: 1) метод теоретичного аналізу; б) комплексний метод експериментально-фонетичного дослідження.

Багато мовних атласів документують особливе становище деяких міст у мовному просторі. Так, Б. Зібенхар у своїй статті «Мови міст» («Die Sprachen der Städte») наводить у якості приклада місто Берн та його околиці. Для цього регіону характерні мовні форми, які функціонують

в південних регіонах, а також у писемній формі мови (Schriftsprache): «uf» замість «up» («auf»), «och» замість «ok» («auch»), «mir» замість «mi»/«mei» («mich»/«mir»), «hinten» замість «hingen»/«hinnen» та ін. [6].

В містах, на відміну від селищ, проявляється більший спектр мовних варіантів. В останні десятиріччя варіація мовних форм у містах є об'єктом дослідження багатьох лінгвістів. «В містах, куди приїздять люди з навколишніх селищ у пошуках роботи, де зустрічаються і працюють вчені, де функціонують промисловість, банки та ЗМІ, не може бути єдиного традиційного діалекту», — зазначає Б. Зібенхар [6]. Навпаки, сьогодні в містах співіснують різні діалекти та мови. Саме це розмаїття цікавить сучасну лінгвістику.

Завдяки дослідженням мовних особливостей в таких містах як Берлін, Гамбург, Франкфурт, Майнц, Маннхайм, Базель, Берн, Відень та ін. було встановлено існування специфічних для кожного міста форм.

В німецьких та австрійських містах більш звичними є форми, близькі до стандарту. В Швейцарії, де діалекти загальноновизнані, різноманітність мовних особливостей у містах спостерігається також на рівні діалекту. Таким чином, особливості мови у місті є результатом національної та регіональної мовної політики. Діалекти навколишніх місцевостей зливаються у місті у новий специфічний варіант, таким чином виникають міські специфічні форми. Так, «*heiß*» звучить у баварському діалекті як [hoas], жителі Відня артикулюватимуть дане слово як [ha:s]. Часто діалектні форми, що за межами міста функціонують окремо у географічному плані, у місті, навпаки, співіснують і можуть грати роль соціальних маркерів. Так, у північно-західному регіоні міста Берн фраза «*wig gehen*» реалізується як «*teg gange*», на північному сході як «*teg göö*», на півдні — «*teg gaa*». В Берні форма «*teg gange*» характерна для високих прошарків населення, протиставляється формам «*teg gaa*»/«*teg göö*», що реалізуються в мовленні представників середніх/низьких прошарків [6].

Одним з важливих факторів, що впливає на функціонування і вживання специфічних мовних форм в містах, є процес міграції, який сприяє

співіснуванню німецької мови з мовами мігрантів. Така взаємодія мов є базою для виникнення code-mixing (змішування кодів) та code-switching (переключення кодів). При цьому, змішування мов може вказувати як на недостатнє знання німецької мови, так і на здатність мовця використовувати різні мови ситуативно та комунікативно [6].

Німецькомовна Швейцарія відноситься до алеманського діалектного регіону за винятком невеликих областей у східному кантоні Граубюнден, які входять до складу баварського діалектного регіону. Алеманський діалектний регіон простягається по всій території Швейцарії до Ліхтенштейну, австрійської федеральної землі Форарльберг, до південного заходу землі Баварія та півдня землі Баден-Вюртемберг у Німеччині, а також південної та центральної частини Ельзасу [1]. Діалект міста Берн (Bärndütsch), що вживається в центральній частині Швейцарії й відноситься до алеманських діалектів, має особливий характер. Не існує єдиної, чітко позначеної області вживання даного діалекту. Границі розповсюдження бернського діалекту лише частково пролягають відносно географічних границь кантону Берн. Так, на північному сході кантону Фрайбург, на півдні кантону Золотурн, а також на південному заході кантону Ааргау вживаються діалекти майже ідентичні бернському діалекту. У долинах Бернського нагір'я, навпаки, вживається такий різновид бернського діалекту, який значною мірою відрізняється від діалекту, що використовується в місті [4, 58–68].

Багато лінгвістів відзначає своєрідність діалекта міста Берн на фонетичному рівні. Найбільш характерною ознакою, що відрізняє даний діалект від інших верхньоалеманських діалектів, є скорочення закритих голосних. Наприклад:

бернський діалект: «wit» [vit]

інші алеманські діалекти: «wiit» [vi:it]

літературна німецька мова: «weit» [vaet].

Як і в інших верхньоалеманських діалектах, у відкритих наголошених складах довгі голосні не спостерігаються. Таким чином, такі слова як «Laden», «Friede» вимовлятимуться як [ˈladə], [frɪdɐ].

Крім того, діалект міста Берн характеризується соціальною диференційованістю на фонетичному рівні, про що мова йтиметься нижче. Так, найбільш яскравим прикладом даного явища є вокалізація звуку [l] перед приголосним або наприкінці складу та веляризація [nd] в мовленні представників низьких прошарків населення: [ɛzɥ] — «Esel», [aŋ:ɛrs] — «anders».

Що стосується граматичного строю даного діалекту, можна говорити про значні відмінності від граматики літературної німецької мови, натомість

у порівнянні з іншими алеманськими діалектами розбіжності не є суттєвими. Найяскравішою особливістю граматики бернського діалекту являється побудова форми ввічливості. Як і в більшості швейцарських діалектів, дана форма утворюється із другою особою множини *Dühr* (нім. Ihr). Наприклад:

Нім. Was wollen Sie trinken?

Берн. Was weit'er trinke? (досл. переклад Was wollt Ihr trinken?).

Нетиповим для бернського діалекту є позначення дії у майбутньому за допомогою дієслова «werden». Замість нього вживаються темпоральні частки: «Mir gseh's de» («Wir sehen es dann», «wir werden sehen»).

Як і в інших верхньонімецьких діалектах, форма претеритум у бернському діалекті відсутня. Так, формі «Wir schauen» (літ. нім.) відповідає перфектна форма «Mir hei gluegt» (берн.). Для вираження передумання в минулому використовується подвійний перфект. Наприклад:

Бернський діалект: «Won i bi inecho, hei si scho ggässe gha».

Літ. нім.: «Als ich hereinkam, hatten sie bereits gegessen».

Відносні підрядні речення утворюються із часткою «wo»: берн. «Ds Ross, wo mer gfueret hei». Нім. літ.: «Das Pferd, das wir gefüttert haben».

Для бернського діалекту характерне вираження граматичного роду через числівники «zwei» і «drei»:

«zwe Manne» (літ. нім. «zwei Männer»),

«zwo Froue» (літ. нім. «zwei Frauen»),

«zwü Ching» (літ. нім. «zwei Kinder»),

«drei Manne» (літ. нім. «drei Männer»),

«drei Froue» (літ. нім. «drei Frauen»),

«drü Ching» (літ. нім. «drei Kinder»).

Лексика бернського діалекту в цілому не відрізняється від лексики інших швейцарських діалектів. Словниковому складу швейцарських діалектів властиві яскраві й численні особливості німецької літературної мови. Тут передусім виділяється великий пласт швейцарськи маркованих гетеронімів, що являються лексико-семантичними аналогами відповідних слів власне німецького варіанту літературної мови [7, 76]. Наприклад: швейц. Schotte, *f* — нім. Molke, *f*; швейц. Nidel, *m* або *f* — нім. Rahm, *m*, Sahne, *f*; швейц. bodigen — нім. 1. bezwingen, besiegen (die generische Mannschaft bodigen); 2. bewältigen (sein Arbeitspensum bodigen). Серед гельвецизмів налічується велика кількість лексико-семантичних дивергентів. Так, семантична структура загальнонімецької лексеми Kleid, *n* містить в собі швейцарський маркований лексико-семантичний варіант «(чоловічий) костюм».

Діалект міста Берн (Bärndütsch) цікавий з точки зору соціально-функціональної значущості. Кантон Берн характеризується наявністю цілого ряду варіантів діалекту. Ще до початку ХХ ст. в межах міста Берн налічувалося багато соціолектів. Серед них архаїзований діалект патриців, що був у значній мірі наближений до кодифікованої норми німецької мови, міський діалект, притаманний представникам середнього прошарку, так званий *Mattenenglisch* (*Matteänglisch*), на якому розмовляли жителі маргінального кварталу *Матте*, переселенці з навколишніх сіл використовували у своєму мовленні сільські діалекти. Їх^{3а} зазначити й діалекти іммігрантів, що привносили окремі елементи й особливості своєї рідної мови. Таким чином, діалект міста Берн є соціально диференційованим діалектом. На сьогоднішній день соціолекти патриців й жителів кварталу *Матте* є вимираючими варіантами бернського діалекту — *Матте* вже не є маргінальним кварталом, а в самому місті не залишилося в живих громадян, які іменують себе патриціями.

На території кантону Берн існує кілька варіантів діалекту. Окрім описаного вище варіанту, що був поширений безпосередньо в місті до середини ХХ сторіччя і на сьогоднішній день також демонструє певну соціальну диференційованість, діалектологи виділяють наступні варіанти: Північний бернський діалект (*Nördliches Berndeutsch*), південний бернський діалект (*Südliches Berndeutsch*), варіант, поширений у гірській місцевості (*Berner Oberland*).

Найбільш яскравим варіантом бернського діалекту являється варіант, поширений в північній частині кантону Берн (*Зееланд, Оберааргау*), т.з північний бернський діалект (*Nördliches Berndeutsch*). Даний варіант характеризується чергуванням голосних [a] / [o]: *Jahr / Johr*. Б. Зібенхар, автор дослідження, присвяченого впливу діалекта міста Берн на регіони, зазначає, що «заміщення середньовісньонімецького «â» представляє один з головних ізоглосів у центральній частині Швейцарії» [5].

Типовим для регіонів на південь від Берну є явище монофтонгізації. Так, дифтонги [ae], [ɔɪ], [aɔ] стають довгими голосними [i:], [Y:], [u:], наприклад:

Güss [gɪ:s:] замість Geiss [gɛis:] «Geiss»,
 zwüü [tʃvʏ:] замість zwöi [tʃvøɪ] «zwei»,
 und glüübe /gʎo:bə/ statt gloube /
 gʎoubə/ «glauben».

На початку ХХ століття південний варіант бернського діалекту був поширений в центральній та південній частині Швейцарії (без міста Берн), проте сьогодні лінгвісти зазначають спад у його вживанні. Сьогодні даний варіант спостерігається

в сільських місцевостях передгір'я Альп. Для південного варіанту бернського діалекту характерним є також випадення приголосного [n] перед [x] та [kx]: [traexə] замість [trinkən].

В районі бернського нагір'я лінгвісти налічують ще більше варіантів діалекту ніж в центральній частині країни. Гірські діалекти, що відносяться до групи верхньоалеманських діалектів, характеризуються перш за все певними особливостями вокалічної системи. Так, середньовісньонімецькі монофтонги збереглися в хіатусі (збіг кількох голосних на стику двох слів). Нетиповими для даної групи варіантів діалекту є «l»-вокалізація та веларизація «nd».

Таким чином, можна зробити наступні висновки: виступаючи в якості засобу комунікації в кількох німецькомовних державах, німецька мова реально функціонує у вигляді корелюючих національних варіантів макросистеми в цілому. У сфері суспільних комунікативних функцій германо-швейцарці використовують німецьку літературну мову в особливому національному варіанті і переважно її писемну форму. Усне спілкування здійснюється на місцевих діалектах.

Соціальну диференціацію яскраво демонструє бернський діалект. Мова жителів міста Берн є рядом варіантів діалекту, що склалися під впливом складного історичного процесу. Соціальна диференціація діалекту міста Берн реалізується в особливостях мовлення його жителів.

Література

1. Baumgartner H. Sprachatlas der deutschen Schweiz / H. Baumgartner. — hrsg. von R. Hotzenköcherle. — Bern, 1962-1992. — Bd1-6.
2. Christ R. B. Schweizer Dialekte. Zwanzig deutsch-schweizerische Mundarten / R. B. Christ. — Hrsg. von R.B. Christ. — Basel, 1965. — 175 S.
3. Kaiser S. Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprachen in der Schweiz / S. Kaiser. — Mannheim : Duden — Verl., 1969 — 1970.
4. Kolde G. Einige aktuelle sprach — und sprachpolitische Probleme in der viersprachigen Schweiz / G. Kolde. — Muttersprache. — Bd. 96. — № 1-2. — Wiesbaden, 1986. — S. 58—68.
5. Siebenhaar B. Bern und Region / B. Siebenhaar. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/publikationen.html>
6. Siebenhaar B. Sprache der Städte / B. Siebenhaar. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uni-leipzig.de/~siebenh/pdf/Siebenhaar_Stadtsprache_2008.pdf
7. Stadler F. J. Die Landessprachen der Schweiz oder Schweizerische Dialektologie mit kritischen Sprachbemerkungen / F. J. Stadler. — Aarau. — 1819. — 424 S.

Мельничук-Лебедева Е. А. Дialeкт города Берн в системе швейцарских диалектов. — Статья.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению основных особенностей бернского диалекта, его социальных и территориальных вариантов, определенных социофонетических особенностей. Проводится аналогия с другими швейцарскими диалектами.

Ключевые слова: Швейцария, диалект, социальный вариант, социофонетика.

Melnychuk-Lebedieva K. Bernese Dialect in the System of Swiss Dialects. — Article.

Summary. The article considers the main features of the Bernese dialect, its social and territorial variants, sociophonetic features.

Key words: Switzerland, dialect, social variant, sociophonetics.

Морошану (Демьянова) Л. И.
(г. Одесса)

МАТЕРИАЛЫ К «ПРОГРАММЕ СБОРА ЛЕКСИКИ ГОВОРОВ СТАРООБРЯДЦЕВ»: ТЕМЫ «МЛЕКОПИТАЮЩИЕ» И «ПТИЦЫ»

Аннотация. В статье приводятся материалы вопросника для составления «Программы сбора лексики говоров старообрядцев, проживающих на территории Украины, Молдовы и Румынии», по темам «Млекопитающие» и «Птицы». Вопросник построен по тематическому принципу.

Ключевые слова: старообрядцы, Бессарабия, говоры, тематическая группа.

Программа представляет собой вопросник, в основу которого легли материалы «Словаря русских говоров Одесщины» [4].

Цель данного вопросника — определить основные направления сбора лексики, характерной для говоров старообрядцев, проживающих на территории Украины, Молдовы и Румынии.

Актуальность создания такого словаря не вызывает сомнений. О пристальном внимании лингвистов, фольклористов, этнографов к данной теме в последнее десятилетие свидетельствуют многочисленные публикации материалов, посвященных исследованию языку старообрядцев, проживающих в России, Украине, Болгарии, Румынии, Польше [2].

Исследование речи старообрядцев находится в центре внимания многостороннего проекта «Литературные языки и диалекты Украинского Подунавья в их современном состоянии и истории» (2002–2006 гг.) в рамках Международных научных проектов Института русского языка им. В. В. Виноградова РАН [3].

Новизна данного исследования заключается в том, что впервые особенности говоров липован рассматриваются в таком широком территориальном контексте.

К работе по исследованию языка старообрядцев автор данной статьи приступил в 1982 г., во время первой экспедиции в село Старая Некрасовка Измаильского района [1].

Юго-западная часть Одесской области, известная под названием Буджака (южной части бывшей Бессарабии), является одним из самых «пестрых» в языковом и этническом отношении регионов нашей страны. Русские переселенцы здесь более 200 лет проживают на территории, где нет сплошного диалектного массива ни одного из многочисленных

языков. Соседство разноязычных народов создает известные условия для изменения и взаимодействия языков. В исследование русских говоров Одесщины внесли свой вклад Л. Ф. Баранник, И. П. Гриценко, Ю. А. Карпенко, И. М. Недеогло, И. Ф. Нелюбова, М. М. Тихомирова, Л. Я. Усачева, М. Г. Шатух и др.

Есть много общего, объединяющего русские поселения Буджака как в этнографическом, так и в языковом отношении. Говоры их характеризуются аканьем в области консонантизма, фрикативным *г*, мягким конечным *т* в 3 лице глаголов настоящего и простого будущего времени, формами родительного-винительного падежа личных местоимений 1 и 2 лица и возвратного местоимения *мене, тебе, себе*. Эти черты свойственны южно-русскому наречию в целом. Все эти особенности позволяют говорить о русских говорах Одесщины как о южновеликорусских говорах.

Данный вопросник составлен по тематическому принципу. Классификация объектов действительности произведена по тематическим группам (ТГ), объективно существующим во внеязыковой действительности.

Программа создавалась в несколько этапов. На 1-м этапе лексический корпус «Словаря русских говоров Одесщины» был разделен (по морфологическому принципу) по частям речи. На 2-м этапе в основу классификации диалектизмов был положен лексико-грамматический принцип. На 3-м этапе основой классификации стал ономаσιологический подход. Вопросник «Программы» состоит из разделов, подразделов и т.п. Единицей «Программы» является тематическая группа, оформленная в соответствующий блок. Так, в разделах «Млекопитающие» и «Птицы» блоком является название вида животного, с последующим делением по половому, возрастному или иным признакам. Структура блока выглядит следующим образом:

1. Вид (общее название — если есть)
 - 1.1. Названия пород (если есть)
 - 1.2. Части тела животного (если есть)
 - 1.3. Самец (если есть)
 - 1.3.1. Дифференциация по возрасту (если есть)
 - 1.3.2. Дифференциация по иным признакам (если есть)

- 1.4. Самка (если есть)
- 1.4.1. Дифференциация по возрасту (если есть)
- 1.4.2. Дифференциация по иным признакам (если есть)
- 1.5. Детеныш / птенец (если есть)
- 1.5.1. Дифференциация по возрасту (если есть)
- 1.5.2. Дифференциация по иным признакам (если есть).

Указание на родовую принадлежность приводится в том случае, если имеются какие-либо особенности в родовой отнесенности диалектной лексемы, например: Пеликан: *баба*, *-ы*, м.

Формы родительного падежа приводятся только в случае чередования в основе: *курки*, *-рок*, мн., *цыпки*, *-ок*, мн.

Указание на множественное число приводится в случае, если это число является исходной формой лексемы: *бронеры*, мн.; *гыли*, мн.

Указания на оттенок значения разделяются косой чертой: Откормленный / неработавший конь: *стоялый конь* [Возн.]. Кастрированный кабан / откармливаемый на мясо: *газман*, *хазман* [Возн.]

Расшифровка значения приводится в круглых скобках: Шерсть ярки (годовалой овцы) / от первой стрижки: *поярка* [Возн., Введ., Дем.], *поярк* [Вас.]

МЛЕКОПИТАЮЩИЕ

Домашние млекопитающие

1.1. Общее название домашних животных: *животинка* [Усп., Возн., Введ.], *свойский* [Ст. Некр.], *скотиньяка*, экспресс. [Троиц.], *твара*, собир. [Никол.]

1.2. Дифференциация домашних животных по возрасту (вне зависимости от вида):

1.2.1. Только что родившийся, молодой (о животном): *зелёный* (*зелёный поросенок* [Б. Пл.], *зелёные ярки* [Возн.], *вовца зилёная* [Введ.]).

1.2.2. Молодняк: *молодник* [Возн.].

1.2.3. Взрослое животное: *спелый* [Введ.].

1.3. Дифференциация домашних животных по цвету (вне зависимости от вида).

1.3.1. Животное белой масти: *баланочка* [Павл.].

1.4. Части тела животного.

1.4.1. Шея: *вия* (у быка) [Дем.].

1.4.2. Морда: *храпка* [Усп.].

1.4.3. Бедро животного: *жируй* [Серг.].

1.4.4. Передняя часть туши: *передок*, *-дка* [Рус. Ив.].

1.5. Откармливаемый на убой: *откормышный* [Спас.], *откормыш* [Возн.].

1.6. Холощенный самец: *кладеный* [Возн.], *завёрнутый* [Усп.].

2. Корова /бык.

2.1. Бык (общее название).

2.1.1. Бык-производитель: *бугай* [Усп.], *семенник* [Дем.].

2.1.2. Кастрированный бык: *вал* [Ст. Некр., Мирн., Мур.], *валух* [Усп., Спас., Введ., Возн.].

2.1.3. Воловий: *яловиный* (*яловиное мясо*) [Чап.].

2.2. Корова (общее название): *вака* [Павлов.].

2.2.1. Молодая, ещё не телившаяся корова: *догодочка* [Алекс.], *негуляная* [Вас., Введ., Анат., Дем.], *полуматка* [Ст. Некр.], *телица* [Анат., Дем.], *теличка*, ум.-ласк. [Троиц., Рус. Ив.], *телка* [Ст. Некр.], *ялова* [Вас., Введ., Анат., Дем.], *яловка* [Серг.].

2.2.2. Корова, которая должна скоро отелиться: *телёная* [Анат.]; *тельная* [Серг.].

2.2.3. Корова, отелившаяся в первый раз: *первачка* [Павлов., Мирн., Рус. Ив.], *пёрвестка* [Троиц., Дем., Анат.], *первородка* [Анат.], *первостка* [Анат.], *первотёлка* [Рус. Ив.].

2.2.4. Корова, которая недавно отелилась: *телёная* [Антон.].

2.2.5. Корова, отелившаяся до срока, в полтора-два года: *неляпка* [Возн., Введ., Павлов., Рус. Ив., Алекс.], *неляпочка* ум.-ласк. [Возн., Алекс.].

2.2.6. Годовалая корова, телка: *годичка* [Алекс.], *годовичка* [Павлов.].

2.2.7. Корова, которую трудно раздоить: *тугая* [Возн.].

2.2.8. Отёл у коров: *растёл* [Ст. Некр., Вас., Возн.].

2.3. Теленок (общее название): *бурун* [Усп.], *медел* [Алекс.], *телёнчик* [Усп., Анат., Дем.]; *телётки*, мн. [Усп.].

2.3.1. Теленок до года: *догодочка* [Алекс.], *сосунок* [Дем., Ник., Б. Пл.], *телочек* [Антон.].

2.3.2. Годовалый теленок: *годичка* [Алекс.], *годовик* [Ст. Некр.], *годовичка* [Павлов.], *годовичок* [Мирн., Возн.].

2.3.3. Полуторогодовалый теленок: *полтара-вичка* [Возн., Введ.], *полторак* [Дем.], *бузовок* [Ст. Некр., Мирн.].

2.3.4. Двухлетний теленок: *бузовок* [Ст. Некр., Мирн.].

2.3.5. Трехлетний теленок: *третьяк* [Вас., Дем.].

3. Лошадь.

3.1. Породы:

3.1.1. Порода невысоких лошадей: *буцок* [Никол.].

3.1.2. Порода сильных, выносливых коней: *сибиряк* [Ст. Некр.].

3.2. Конь (общее название): *коняка*, мн. *ко-няки* [Усп.].

3.2.1. Кастрированный конь: *валух* [Спас., Введ., Усп., Возн.].

3.2.2. Откормленный /неработавший конь: *стоялый конь* [Возн.].

3.3. Кобыла (общее название): *жерёбица* [Дем.], *лошичка*, ум.-ласк. [Алекс.], *лошица* [Возн., Серг.].

3.3.1. Жеребая лошадь: *жерёбая* [Троиц., Возн., Рус. Ив.], *жеробая* [Анат.].

3.3.2. Лошадь, впервые принесшая потомство: *первистка* [Дем.], *первородка* [Анат.].

3.4. Жеребенок (общее название): *буцык* [Введ., Ст. Некр.], *гучак* [Троиц.], *лоша* [Спас.], *лошонок*, *мн. лошата* [Ст. Некр., Алекс., Б. Пл., Усп., Возн., Рус. Ив., Спас.], *учак* [Троиц.].

3.4.1. Жеребенок до года: *гуч* [Анат., Мирн.], *гуча* [Возн.], *гучак* [Троиц.], *гучик* [Никол., Александр., Бел., Возн.], *гучонок*, ум.-ласк. к *гуч* [Введ.]; *лошадёнок* [Возн., Введ., Вас., Павлов., Никол.], *лошачок* [Ст. Некр., Серг.], *лошонок*, *мн. лошата*, *лошонки* [Алекс., Б. Пл., Усп., Возн., Рус. Ив., Спас.; Мур.], *лошоночек*, ум.-ласк. к *лошонок* [Павл., Мур., Б. Пл., Ст. Некр., Спас.], *молодик* [Усп.], *сосун* [Б. Пл.], *сосунок* [Дем., Ст. Некр., Возн., Алекс., Усп., Спас.].

3.4.2. Однолетний жеребенок: *годовик* [Возн.], *годовичок*, ум.-ласк. к *годовик* [Мирн., Возн.], *лошак* [Алекс., Введ., Возн., Павл. Усп.], *лошонок*, *мн. лошата* [Мур. Введ.], *подлеток* [Анат.], *пидросток* [Возн.].

3.4.3. Двухлетний жеребенок: *гуч* [Возн., Введ.], *двойчук* [Анат.], *лошадка* [Ст. Некр.].

3.4.4. Жеребенок старше трех лет: *лашонок* [Ст. Некр.], *третьяк* [Вас., Дем.], *тригодний* [Спас.].

4. Осел

4.1. Осел-самец: *магар*, *магарь* [Вас., Возн., Введ., Рус. Ив., Ст. Некр., Нов. Некр., Павлов.].

4.2. Ослица: *ишачка* [Анат.], *магарица* [Возн., Введ., Павлов., Спас.].

4.3. Осленок: *магарёнок* [Введ., Возн.].

5. Овца:

5.1. Породы овец:

5.1.1. Порода короткошерстных овец / с густой шерстью: *дзыгая* [Петр.], *цагая* [Введ.], *цыгайка* [Введ.], *цигайка*, *цигейка* [Введ., Павл. Мирн., Вас., Никол., Спас., Рус. Ив.].

5.1.2. Порода овец с грубой шерстью: *парнайка* [Возн., Введ., Рус. Ив.], *пырная*, субст. [Петр., Спас., Введ., Рус. Ив.].

5.2. Овечья шерсть (общее название): *овна* [Анат.], *овна* [Павлов., Усп., Введ., Мур., Серг. М. Пл., Троиц., Нов. Некр., Прим., Ст. Некр.], *волна* [Рус. Ив., Мирн., Серг., Алекс.], *вовёнка*, ум.-ласк. [Ст. Некр.], *волонка*, ум.-ласк. [Возн., Павлов.].

5.2.1. Длинная овечья шерсть: *волосень*, -и, ж. [Введ.].

5.2.2. Грубая овечья шерсть: *парнайка* [Спас.].

5.2.3. Шерсть ярки (годовалой овцы) / от первой стрижки): *поярка* [Возн., Введ., Дем.], *поярк* [Вас.].

5.2.4. Густая шерсть: *цигая* [Вас.].

5.2.5. Нестриженная овца: *кучерявая* [Введ.].

5.3. Баран:

5.3.1. Кастрированный баран: *валух* [Спас., Введ., Усп., Возн.], *валушек*, ум.-ласк. [Павлов.].

5.3.2. Баран-производитель: *цап* [Усп.].

5.4. Овца (общее название): *вивца* [Б. Пл., Орёл.], *вивця* [Троиц.], *вивчонка*, ум.-ласк., *мн. вивчата* [Павлов.], *вовца* [Петр., Серг., Введ., Усп., Введ.], *ягничка*, ум.-ласк. [Возн., Павл.].

5.4.1. Молодая овца: *керланка* [Спас.].

5.4.2. Яловая овца: *перетока* [Серг., Возн.].

5.4.3. Беременная овца: *окотная* [Дем., Возн., Введ., Павлов.].

5.4.4. Овца, впервые родившая: *пёрвастка* [Дем.].

5.4.5. Дойная овца: *мунзер* [Спас.].

5.4.6. Овца до года: *неворка* [Ст. Некр., Павлов.].

5.4.7. Однолетняя овца: *неворка* [Мирн.], *поярка* [Дем.], *ярка* [Введ., Возн., Дем., Рус. Ив., Ст. Некр., Усп.].

5.4.8. Двухлетняя овца: *невора* [Возн., Введ., Павлов.], *неворка* [Возн.].

5.5. Ягненок.

5.5.1. (общее название): *ягнёнчик* [Усп.], *ягнётка* [Рус. Ив.], *ягнятишки*, *мн.*, *собр.* [Кисл.].

5.5.2. Ягненок, родившийся в марте: *мартовик* [Введ., Возн.].

6. Коза:

6.1. Козел: *цап* [Возн., Рус. Ив., Вас.].

6.2. Коза.

6.2.1. Коза, которая должна родить: *окотная* [Дем., Возн., Введ., Павлов.].

6.2.2. Нестриженная коза: *кучерявая* [Введ.].

6.3. Козленок: *цапик* [Возн.].

7. Свинья.

7.1. Кабан:

7.1.1. Кастрированный кабан / откармливаемый на мясо: *газман*, *хазман* [Возн.].

7.2. Свинья-самка: *лёха* [Павлов., Б. Пл., Алекс., Ст. Некр., Возн., Введ., Павлов.], *матуня* [Рус. Ив.], *паца* [Спас.], *чушка* [Дем., Павл., Введ.].

7.3. Поросянок (общее название): *куцка* [Мур.], *патюк*, *пацюк* [Дем.], *поросёнчик* [Серг., Анат.], *просенёнок* [Спас.].

7.3.1. Маленький поросёнок: *свиничек* [Дем.].

7.3.2. Полугодовалый поросенок: *подсвинок* [Павл., Возн., Введ.], *подсвиночек*, ум.-ласк. [Возн., Введ.].

7.4. Свиной: *свининый* (*свининый жир*) [Град.].

8. Собака:

8.1. Пес: *гав* [Ст. Некр.], *собачик*, ум.-ласк. [Ст. Некр.].

- 8.2. Сука: *куцяляпочка*, ум.-ласк. [Серг., Возн.].
 8.2.1. Беспородная собака, дворняга: *шарочка* [Серг.].
 8.3. Щенок: *куцалёнок* [Серг.], *цуцик* [Ст. Некр.], *куценёнок* ум.-ласк., мн. *куценята* [Павл., Введ., Возн.], *куценёночек*, -чка, ум.-ласк. к *куценёнок* [Павл.], *цуцонок*, -нка, [Б. Пл., Трост.], *щеня*, ср. [Ст. Некр.], *кутёнки*, мн. [Ст. Некр.], *кутенята*, мн. [Рус. Ив., Возн.].
 9. Кошка.
 9.1. Кот.
 9.2. Кошка: *кицька* [Рус. Ив.].
 9.3. Котенок: *кичак* [Усп.], *котенёночек*, ум.-ласк. [Спас.], *котенятки*, -ток, мн. [Коса].
 10. Кролик: *трус* [Алекс., Антон., Павл., Серг., Спас., Усп.]; *трусик*, ум.-ласк. [Павл.], *труссы*, мн. [Спас., Усп.].
 10.1. Порода белых кроликов с коричневыми пятнами: *бабочка* [Возн.].

Дикие млекопитающие

1. Звери (общее название): *звера* [Серг.].
 2. Медведь:
 2.1. Медведь-самец: *ведмедь* [Возн., Усп.], *ведмедюшка*, ум.-ласк. [Возн.].
 2.2. Медведица: *ведмедица* [Мирн., Ст. Некр.].
 2.3. Медвежий: *ведмежий*, -жья [Возн.].
 3. Лев: *Ливы*, мн. [Усп.].
 4. Волк:
 4.1. Волчонок: *волченёнок* [Спас.].
 5. Лиса:
 5.1. Лисий: *лисичевый* [Б. Пл.].
 6. Ондатра: *андарт* [Коса].
 7. Олень: *олень* [Алекс.].
 8. Ёж: *дзюрдзюк* [Троиц.].
 9. Белка:
 9.1. Белка серая (осенью-зимой): *векша* [Павлов.].
 9.2. Белка рыжая (летом): *белка* [Павлов.].
 10. Заяц:
 10.1. *зайченёнок*, ум.-ласк. [Петр.].
 10.2. Заячий: *зайчиний* (*зайчиная кожа*) [Ст. Некр.].
 11. Нутрия: *мишка* [Сув., Серг.].
 12. Мышь: *мыш*, м. [Алекс.].

ПТИЦЫ

Домашние птицы

1. Птицы (общее название): *птичка*, собир. [Рус. Ив.].
 2. Части тела птицы.
 2.1. Насиженное яйцо без зародыша: *болтняк* [Возн.].
 2.2. Перо:
 2.2.1. ум.-ласк.: *перушко*, -а, ср. [Дем.].
 2.2.2. жесткое птичье перо: *спица* [Возн.].

3. Куры (общее название): *курки*, -рок, мн. [Нов. Некр.].
 3.1. Порода кур:
 3.1.1. бройлеры: *бронеры*, мн. [Спас.].
 3.1.2. Порода крупных кур: *банатка* [Ст. Некр.].
 3.1.3. Порода кур с голой шеей: *голан* [Анат.], *голаш* [Возн.].
 3.2. Петух (общее название): *кокош* [Возн.], *кукош* [Введ.], *куряк* [Возн.], *пёвник* [Мирн.], *пёвун* [Анат., Нов. Некр.], *пеун* [Серг., Нов. Некр.].
 3.2.1. Драчливый петух: *гыргош* [Рус. Ив.].
 3.3. Курица (общее название): *курка* [Нов. Некр.].
 3.3.1. Курица, которая еще не неслась: *первогодка* [Анат.].
 3.3.2. Курица-наседка: *квокша* [Серг.], *клуха* [Рус. Ив.], *курушка* [Алекс.].
 3.4. Цыпленок (общее название): *тютечья*, и, ж. [Ст. Некр.], *тяпочки*, чек [Нов. Некр.], *цыпки*, -ок, мн. [Ст. Некр.], *цыпляята*, мн. [Мирн.], *цыплятки*, -ток, мн., ум.-ласк. [Коса], *цыплёнки*, -ов, мн. [Усп.], *цыплёнчики*, -ов, мн., ум.-ласк. [Усп.].
 3.4.1. Цыплёнок в возрасте до месяца: *писклёнок* [Возн.], *писклёночек*, ум.-ласк. [Возн.].
 3.4.2. Подросший цыпленок: *курёнок*, -нка [Коса, Мирн., Усп.], *курёнки*, мн. [Коса], *курчатки*, -ток [Троиц.].
 4. Цесарки:
 4.1. Самец цесарки: *цицарь* [Возн., Ст. Некр.].
 4.2. Самка цесарки: *цицарка* [Возн., Усп., Ст. Некр.].
 5. Утки:
 5.1. Селезень: *качур* [Рус. Ив.], *утак* [Ст. Некр.], *уть*, -я, м. [Ст. Некр.].
 5.2. Утка-самка: *вутя*, мн. *вуди*, -ей [Мирн., Б. Пл., Мур.], *качка* [Рус. Ив.].
 5.3. Утенок: *утенёнок*, -нка, м. [Серг., Усп.], *каченя*, *під.*, *каченята*, мн. [Рус. Ив., Введ.], *утенёнок*, -нка, м. [Усп.], *утенёничик*, ум.-ласк. к *утенёнок* [Усп.], *утёнчик* [Усп.], *утеня*, мн., собир. [Усп.], *утенятка*, мн. [Троиц., Рус. Ив.], *утенятки*, мн. [Усп.], *утеняточки*, -чек, мн., ум.-ласк. [Усп.].
 6. Гуси (общее название): *гыли*, мн. [Введ.].
 6.1. Порода гусей: *гаргун* [Антон., Спас.], *гергунка* [Спас.], *гуган* [Дем.].
 6.2. Гусь: *гаган* [Введ.], *гагач* [Ст. Некр.].
 6.3. Гусыня: *гусина* [Павлов.], *гуска* [Б. Пл.], *гусочка*, ум.-ласк. к *гуска* [Дем.].
 6.4. Гусенок: *гусенёнок*, -нка [Павлов., Рус. Ив.], *гусинята*, -нят, мн. [Павлов., Рус. Ив.], *гусинятки*, -ток, мн. [Мур., Усп.].
 7. Индюк: *куркан* [Ст. Некр., Возн.].
 8. Павлин:
 8.1. Самец павлина: *павич*, *павыч* [Возн., Никол.].

8.2. Самка павлина: *павина* [Возн., Никол., Спас.].

9. Голуби (общее название): *голубьё*, -я, їд., собир. [Мирн.], *голубья́*, мн. [Коса].

9.1. Порода голубей с большими хвостами: *кривак* [Возн.].

9.2. Голубь-самец: *голуб* [Ст. Некр.], *голубчик*, ум.-ласк. [Спас.], *попрун* [Возн.].

9.3. Голубка: *голубочка*, ум.-ласк. [Ст. Некр.].

Дикие птицы

1.1. Дикие птицы (общее название): *дичина*, собир. [Троиц.], *птишка* [Возн.], *птишечка*, ум.-ласк. [Серг., Возн., Петр.].

1.2. Птенец: *взятка* [Спас.], *малёка*, собир. [Возн.].

2. Птицы, живущие при доме.

2.1. Воробей.

2.1.1. Воробей (общее название): *бабошка* [Алекс., Нов. Некр., Ст. Некр.], *верей*, -бья [Серг.], *воробец*, -бца [Мирн.], *воробчик* [Мур., Вас.], *гаранцы*, мн. [Б. Бур., Ст. Некр., Усп.], *горобей*, -бья [Серг.], *горобец*, -бця [Ст. Некр.], *горобяточки*, -чек, мн., ум.-ласк. [Усп.], жид [Б. Пл.].

2.1.2. Самка воробья: *воробчиха* [Ст. Некр.].

2.1.3. Воробьиный: *жидин* (жидины гнёзда) [Б. Пл.].

2.2. Перепелка: *курочка* [Ст. Некр.].

2.3. Аист.

2.3.1. Аист (общее название): *бужлак* [Коса], *бусел*, -сла [Б. Пл.], *буслак* [Ст. Некр.], *чернаус* [Ст. Некр.], *черногуз*, *чарногуз* [Алекс., Усп., Ст. Некр., Возн., Рус. Ив., Спас.].

2.3.2. Аистенок: *буслачонок*, -нка [Ст. Некр.].

2.3.3. Аистиный: *буслачиный*, -ая, -ое [Ст. Некр.].

2.4. Синица: *синюшка* [Алекс.].

2.5. Ворона: *гава* [Возн.].

2.6. Ласточка: *чилисточка* [Спас.].

2.6.1. Птенцы ласточки: *ластавиня́тко*, -а, ср., ум.-ласк. [Ст. Некр.], *чилистиня́ты*, мн. [Спас.].

2.7. Небольшого размера птица, с красным оперением на голове, уничтожающая посевы: *трещо́ба* [Ст. Некр.].

3. Водяные птицы.

3.1. Баклан: *лыска* [Мур., Ст. Некр., Сув.], *лысочка*, ум.-ласк. [Мур.].

3.2. Выпь: *каракашка* [Нов. Некр.].

3.3. Дикая утка (общее название): *бычок*, -чка [Ст. Некр.].

3.3.1. Селезень: *вутак* [Никол.].

3.3.2. Вид диких уток с белым пятном на лбу: *белолоб* [Ст. Некр.].

3.4. Дикае гуси: *дивьи патки* [Сув.].

3.5. Пеликан: *баба*, -ы, м. [Ст. Некр.].

3.6. Цапля: *баркан* [Б. Бур.], *чапура*, *ченура* [Мирн., Вилк.].

3.7. Чайка: *мартин* [Коса, Ст. Некр.].

3.8. Водяная птица черного цвета, небольшого размера, с длинным клювом: *каравайка* [Ст. Некр.].

4. Степные птицы.

4.1. Дрофа: *дрёгва* [Возн.], *дудак* [Петр.].

4.2. Коршун: *балабан* [Алекс.], *шулік*, *шуляк* [Мирн., Орёл, Павлов., Рус. Ив., Усп.].

4.3. Удод: *кудотик* [Мирн.].

4.4. Жаворонок: *подлётушка* [Ст. Некр.].

5. Лесные птицы.

5.1. Дятел:

5.1.1. *дятелиха* [Ст. Некр.].

5.2. Иволга: *волга* [Б. Пл.].

5.3. Кукушка: *зозуля* [Возн., Введ., Павлов., Вас.].

5.4. Сова: *кукуявка* [Рус. Ив.].

5.5. Филин: *поховал* [Ст. Некр.].

Представленный вопросник по темам «Млекопитающие» и «Птицы» является составной частью подготавливаемой автором «Программы сбора лексикологии старобрядцев». Анкетно-опросный метод сбора языкового материала позволяет вести целенаправленный сбор диалектной лексики в рамках определенных тематических групп. В дальнейшем планируется подготовить вопросники, посвященные отдельным тематическим группам.

Литература

1. Демьянова (Морошану) Л. И. Экспрессивная лексика русских говоров в разноязычном окружении (на материале говоров Одесской области УССР) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Демьянова Людмила Ивановна. — Одесса, 1987. — 16 с.

2. Липоване: История и культура русских старобрядцев. К 200-летию юбилею первого поселения некрасовцев в российские пределы / ред. А. А. Пригарин. — Вып. 8. — Одесса-Измаил : ООО РИА СМІЛ, 2011. — 218 с.

3. Международные научные проекты Института русского языка им. В. В. Виноградова РАН [Электронный ресурс]. — Режим доступа : (<http://www.ruslang.ru/agens.php?id=international>).

4. Словарь русских говоров Одесщины : в 2 т. / ред. Карпенко Ю. А., Сусуму Уемура — Одесса : Астропринт, 2001. — Т. 1. — 2001. — 376 с. — Т. 2. — 2001. — 296 с.

Морошану Л. І. Матеріали до «Програми збору лексики говірок старообрядців»: теми «Ссавці» та «Птахи». — Стаття.

Анотація. У статті наводяться матеріали запитальника для складання «Програми збору лексики говірок старообрядців, що проживають на території України, Молдови і Румунії», за темами «Ссавці» і «Птахи». Запитальник побудований за тематичним принципом.

Ключові слова: старообрядці, Бессарабія, говірки, тематична група.

Moroshanu L. Materials to «Collection Program of the Spoken Vocabulary of the Old Believers»: themes «Mammals» and «Birds». — Article.

Summary. The article contains materials of the questionnaire for compiling the «Programme for collecting dialectal vocabulary of the Old Believers residing within the territory of Ukraine, Moldova and Romania». Themes «Mammals» and «Birds». The questionnaire is structured thematically.

Key words: Old Believers, Bessarabia, dialects, the Theme Group.

Список сокращений названий населенных пунктов

Алекс.	Александровка Котовского р-на
Александр.	Александровка Тарутинского р-на
Анат.	Анатолевка Березовского р-на
Аннов.	Анновка Тарутинского р-на
Антон.	Антоновка Красноокнянского р-на
Ааё.	Беляевка, райцентр
Б. Бур.	Большое Бурилово Котовского р-на
Б. Пл.	Большое Плоское Великомихайловского р-на
Вас.	Васильевка Килийского р-на
Введ.	Введенка Саратовского р-на
Вилк.	Вилково Килийского р-на
Возн.	Вознесенка-первая Арцизского р-на
Дем.	Демидово Березовского р-на
Коса	Коса Болградского р-на
Лес.	Лесное Котовского р-на
Мирн.	Мирное Килийского р-на
М. Пл.	Малое Плоское Великомихайловского р-на
Мур.	Муравлевка Измаильского р-на
Никол.	Николаевка Тарутинского р-на
Нов. Некр.	Новая Некрасовка Измаильского р-на
І даё	Орел Великомихайловского р-на
Павл.	Павловка Фрунзовского р-на
Павлов.	Павловка Арцизского р-на
Петр.	Петропавловка Саратовского р-на
Плав.	Плавневое Раздельнянского р-на
Прим.	Приморское Килийского р-на
Рус. Ив.	Русско-Ивановка Белгород-Днестровского р-на
Серг.	Сергеевка Саратовского р-на
Спас.	Спасское Татарбунарского р-на
Ст.Некр.	Старая Некрасовка Измаильского р-на
Сув.	пгт. Суворово Измаильского р-на
Троиц.	Троицкое Беляевского р-на
Трост.	Тростянец Великомихайловского р-на
Усп.	Успенровка Саратовского р-на
Чап.	Чапаевка Котовского р-на

Петлюченко Н. В.
(м.Одесса)

ХАРИЗМАТИЧЕСКАЯ ПРИЗЫВНОСТЬ В НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ

Аннотация. Статья посвящена дискурсивному исследованию феномена политической харизмы путем контрастивного анализа средств апеллативности современных политических фигур Германии и Украины – Йошки Фишера, Герхарда Шредера, Ангелы Меркель, Виктора Ющенко, Виктора Януковича, Юлии Тимошенко. Выявлены контрастивные черты вербальной, просодической и кинетической апеллативности публичных фигур в двух лингвокультурах, которые определяются как *homo charismaticus* и формируют в период кризиса отдельный харизматический субдискурс в рамках политического дискурса.

Ключевые слова: политическая харизма, *homo charismaticus*, политический дискурс, призывность, лингвокультура, контрастивный, вербальный, просодический, кинетический.

Явление харизмы издавна было областью интересов гуманитарных исследований, а именно богословия, философии, социологии, психологии и др. Так, богословы указывали на божественные, благодатные (духовные и моральные) свойства харизмы (А. Л. Катанский, R. Sohm, J. Daujat, E. Kähler, H. Barth, G. Andenna, A. Biernath; философы акцентировали внимание на иррациональных (J. Ortega y Gasset, R. Guenon, J. Evola), первоначально инстинктивных (E. Canetti), свободных от социальных детерминант (H. Marcuse, T. Adorno), пассионарных (Л. Н. Гумилёв) проявлениях этого феномена; социологи и историки устанавливали характеристики харизмы политического лидера (М. Вебер, Ж. Блондель, С. Н. Зинев, И. И. Кравченко, Н. В. Фрейк, F. W. Stallberg, J. Weiß, A. Zingerle, M. Lenze, M. Günther), выделяли ее врожденный и приобретенный признаки (Л. С. Выготский, Е. В. Сидоренко, G. Le Bon, S. Freud, E. Fromm, D. Goleman, R. Gries, J. Häusermann). В настоящее время антропологи связывают харизму с популярностью, шармом, привлекательностью, флюидностью личности (А. В. Олескин, А. И. Сосланд, T. Dombrowski, С. Koppetsch, M. Lenze), которые можно использовать в пиар-технологиях для создания харизматического имиджа публичной личности (Н. А. Гульбинский, Ф. Н. Ильясов, Е. С. Сорокина, Г. Г. Почепцов,

К. Bredemeier, N. Enkelmann), в частности лидера-женщины (С. П. Перегудов, В. И. Попов, А. Поссе, В. Файзильберг).

Лингвистика исходит из того, что харизматический лидер как носитель языка обнаруживает себя и свою субъектность через общение – коммуникативно-общественную деятельность, которая невозможна без языка и речи. Речь человека довольно полно отражает его внутренний мир и, таким образом, становится источником знаний о его личности (Г. И. Богин, Ю. Н. Караулов, Е. С. Кубрякова, А. Н. Шахнарович, Е. Г. Задворная, В. В. Красных, С. А. Сухих). Поэтому фокусирование лингвистических исследований на личности политика как *Homo loquens*, который достигает власти и удерживает ее разными, в том числе языковыми, средствами, – важный шаг на пути изучения речевой деятельности публичной личности (В. И. Карасик, П. Г. Крючкова, М. В. Ляпон, С. И. Потапенко), ее комплексного отображения в формате дискурс-портретов (Л. П. Крысин, Р. К. Потапова, И. Ф. Ухванова-Шмыгова, В. Д. Черняк). Включение паравербальных и экстралингвальных составляющих в круг лингвистических исследований дискурса политика как носителя языка расширяет понятие языковой личности и требует введения понятия *коммуникативной*, или *дискурсивной личности* (В. И. Карасик, А. Н. Баранов, Л. В. Солощук), которая действует в континуальном дискурсивном пространстве и использует вместе с языковым кодом другие семиотические коды в зависимости от специфики общения. Имеющиеся исследования дискурсивных практик политических лидеров, таких как Антонио Салазар, Бенито Муссолини, Франциско Франко (P. Danler), Адольф Гитлер (С. Schnauber, J. Kopperschmidt, D. Laak), Уго Чавес (A. Bolívar), Герхард Шредер, Гельмут Коль (Т. В. Юдина), определенных в истории и социологии как харизматические, сегодня не дают ответа на вопрос о способах их речевого воздействия в контексте политической харизмы. Кроме того, указанные исследования не учитывали специфики устного модуса дискурса, который дает возможность наиболее полно раскрыть механизмы вербального и паравербального влияния харизматика как языковой личности.

Политик осуществляет свое влияние посредством *апеллятивного дискурса*, основным функциональным содержанием которого, согласно органон-модели Карла Бюлера, является призывность, хортаторность (англ. *hortatory*, *hortatory speech* [Edelman 1990]). Это проявляется в регулировании поведения адресата через побуждение его к действиям или их запрету, к ответу или реагированию на вопрос или сообщению информации с целью корректировки деятельностных стратегий адресата. В рамках апеллятивного дискурса выделяют такие разновидности языковой призывности: активация (побуждение к действию, призыв, приказ, девиз), интердикция (запрет) и дестабилизация (несогласованность, нарушение деятельности), а также инспирация (воодушевление) и суггестивность (внушение), которые приобретают максимальную эффективность в сфере идеологического воздействия, направленного на агитацию и пропаганду (К. Brinker, Н. Б. Мечковская, О. И. Шейгал).

Общая антропоцентрическая направленность современных гуманитарных исследований на комплексное изучение личностных черт говорящего в плоскости дискурса определяет **актуальность** проведенного исследования. Фокусирование анализа на дискурсивных характеристиках политика, связанных с лексико-синтаксическими особенностями его/ее речевых реализаций, лингвокогнитивными механизмами восприятия и интерпретации действительности и мотивационными установками, определяет интегративный характер работы, которая основывается на достижениях дискурсологии (дискурсивная личность политического лидера), социологии и социолингвистики (феномен политической харизмы) и контрастивно-лингвистических исследований (сопоставление апеллятивных дискурсов неблизкородственных языков), подчёркивая ее актуальность. **Объектом** исследования является феномен политической харизмы в его дискурсивном представлении. **Предметом** исследования выступают общие и отличительные особенности харизматических личностей — политических лидеров Германии и Украины — в аспекте сопоставления их апеллятивных дискурсов. **Цель** исследования состоит в определении вербальной и паравербальной (просодической и кинетической) специфики устных апеллятивных дискурсов харизматических личностей современных политических лидеров Германии и Украины путем установлении дискурсивных контрастов на фоне общих проявлений апеллятивности. Поставленная цель предусматривает необходимость решения следующих **задач**: (1) определить научный статус феномена харизмы в гуманитарных исследованиях в религиозно-философском, социально-политическом,

психологическом, гендерном и культурологическом аспектах, (2) разработать основы лингвистического исследования языковой личности политического лидера как *Homo Charismaticus*, (3) классифицировать вербальные и паравербальные (просодические и кинетические) средства харизматической апелляции политических лидеров в немецкоязычной и украиноязычной лингвокультурах; (4) установить контрасты харизматических дискурсов немецких и украинских политических лидеров на фоне общего признака — апеллятивности. Корпус **материала исследования** сформирован из 300 выступлений трех немецких политиков — Йошки Фишера, Герхарда Шредера, Ангелы Меркель (1998-2008 г.г.) и 210 выступлений трех украинских политиков — Виктора Ющенко, Виктора Януковича, Юлии Тимошенко (2004-2007 г.г.) общим объемом звучания 25 часов.

Рассмотрев научный статус феномена харизмы в гуманитарных исследованиях, а именно: религиозно-философских, социально-политических, психологических, гендерных и культурологических, — сделан общий вывод об отсутствии единого подхода, который мог бы дать категориальное определение этому феномену. В целом, выделяют две основных разновидности харизмы: социально детерминированная *политическая* харизма, которая основана на исключительных лидерских свойствах политика на переломных этапах развития общества, а также *личностная* харизма, которая связана с привлекательностью человека и присутствия почти с рождения (нем. *Ursprungsharisma*) как публично известным фигурам (кинозвездам, футбольным кумирам и др.), так и человеку вообще. Из указанных разновидностей харизмы для исследования была выбрана именно *политическая харизма* как идеально-типичное понятие (нем. *Idealtyp*), основанное на теориях иррационального (харизматического) лидерства Макса Вебера, кризисного лидерства Жана Блонделя, а также теории резонансного (эмоционального) лидерства Даниеля Гоулмана и используемое преимущественно в социологии и истории для классификации разных типов господства.

Для понимания процесса харизматизации политического лидера нами была разработана **модель харизматической коммуникации**, основу которой, по Макс Веберу, представляет приписывание (нем. *Zuschreibung*) лидеру народом харизматических признаков. Основными этапами преобразования политического лидера на харизматизированного являются: (1) отправление нехаризматизированным лидером послания народу, (2) воздействие послания через аргументы и призывы, (3) овладение народом аргументами и призывами послания, (4) совпадение отправленного

содержания с ожидаемым, (5) воодушевление народа, (6) осуществление совместных действий на высоком эмоциональном единении (харизматический экстаз), (7) приписывание лидеру харизматических качеств.

Условием успешного процесса харизматической коммуникации является *воодушевленное состояние* политического лидера, источниками чего служат его/ее страстная убежденность в правильности содеянных действий, вера в высокие идеи, осознание себя способным на осуществление изменений в масштабах страны или мира, а также историчность, эпохальность политической ситуации. Указанный мотивационный блок настраивает лидера и аудиторию на общую эмоциональную волну, вследствие чего возникает резкий всплеск эмоций у всех участников коммуникации, т.е. *харизматический экстаз*, своеобразный *unio mystica* (мистическое единение с Богом). В этот момент между лидером и народом исчезают субъектно-объектные отношения, лидер не отделяет себя от народа, а народ ассоциирует себя с образом лидера и приписывает ему все свойства, которыми тот, по мнению аудитории, наделен или которые у него/неё должны быть. В дальнейшем политический лидер воспринимается как харизматический, и все его/ее следующие послания (обращения) к народу будут восприниматься как харизматические.

Таким образом, мы определяем *политическую харизму* как психоэмоциональное состояние *воодушевления*, которое может находить своё выражение в речи и жестах политика. Просодические и кинетические проявления приподнятой речи политического лидера как паравербальные эквиваленты харизмы могут быть *услышанными* и *увиденными*, а следовательно, они могут измеряться в соответствующих просодических и кинетических параметрах.

Гипотеза проведенного исследования основывается на выделении *апеллятивной доминанты* в дискурсе харизматического политического лидера. Согласно учению Макса Вебера о разных типах господства, харизматический политический лидер в период кризисной или революционной ситуации отказывается от рациональных установок и осуществляет эмоциональное речевое воздействие, основой которого является состояние максимального воодушевления, подъема, запала. В таком состоянии харизматический лидер способен сам вдохновляться великими идеями и вдохновлять ими других. Кризисность политической ситуации порождает повышенную апеллятивность, воодушевленную окрашенность обращений говорящего лидера к народу. Именно в «кризисных» выступлениях политиков ведущим становится

макропрагматический коммуникативный акт *призыва*, а их речь приобретает ярко выраженный апеллятивный характер.

Согласно выдвинутой гипотезе, доминантным признаком дискурса харизматического политического лидера является *апеллятивность*, или его апеллятивная функция, которая в других работах дефинируется как директивная (Э. В. Комлева, E. Rolf), регулятивная (Е. И. Шейгал, W. Heinemann), персуазивная (K. Bochmann, E. Große, H. Grünert), прескриптивная (G. Klaus), сигнальная, апеллятивная (К. Бюлер), «язык команд» (W. Holly), пропагандистская (W. Bergsdorf), агитационная (P. T. Новичкова, G. Strauß), активизирующая (H. Hodl), конативная (P. Якобсон) или призывная (A. V. Isačenko). Наряду с признаком апеллятивности для исследования дискурсов харизматических политиков в работу включено понятие хортаторного языка (*hortatory language*), которое, по М. Эдельману, используется для обращения, призыва к широкой общественности и вербализует такие понятия, как мир, безопасность, процветание, демократия и др. В этом контексте признак хортаторный (хортативный) имеет значение «убедительный», «увещательный», «проникновенный» (Oxford English Dictionary) и синонимизируется с термином *апеллятивный*.

При контрастивном исследовании апеллятивных дискурсов ХПЛ Германии и Украины мы исходим из специфики западных индивидуалистских и славянского общинного типов мышления, опираясь на процедуру идентификации личностей в каждой из лингвокультур. Учитывается то, что в идеализированном образе ХПЛ отражается, прежде всего, коллективное сознание общества, каждая конкретная политическая ситуация заставляет народ искать своего политического идола. Так, для немецкого менталитета характерным является восприятие выдающихся лидеров своей страны, прежде всего, в контексте конкретной исторической ситуации и той роли, которую они в ней сыграли. Этим определяются такие мифологемы немецких политических харизматов, как «воплощение нации», «равный Германии» — Г. Гагерн, «железный Канцлер», «строитель рейха» — О. Фон Бисмарк, «успокоительный фактор для Германии в послевоенные годы», «памятник своего времени» — К. Аденауэр, «канцлер-объединитель» — Г. Коль (F. Möller, Ch. Jansen, E. Wolfrum). Для украинского менталитета, в свою очередь, характерна склонность к превращению человека в легендарную личность, национального героя, символ национальной украинской идеи. Это в определенной мере отражают такие мифологемы, как «выдающийся сын», «большой ученый»,

«патриот» — в отношении М. Грушевского, «легендарная личность», «революционер-бунтарь» — о Н. Махно, «отважный борец за независимую республику» — о С. Петлюре, «прирожденный вождь», «символ украинской национальной идеи» — в отношении В. Черновола (П. А. Аршинов, В. Волковинский).

Вербальные средства *общей апеллятивности* определяются мотивационно- прагматическим уровнем (Ю. Н. Караулов) дискурсивной личности политического лидера. К ним относим *эксплицитные* средства: (1) перформативы, (2) императивы, императивные конструкции, (3) конструкции с модальными глаголами, (4) инфинитивы, короткие предложения, слоганы. К средствам *имплицитного* апеллирования принадлежат (5) вопросительные предложения, (6) утвердительные предложения, (7) формы будущего времени, (8) цитация или квазичитация, (9) мелиоративно окрашенные слова с ценностной семантикой. Указанные средства связаны, прежде всего, с синтаксической структурой призыва (за исключением цитаций и слов с ценностной семантикой) и являются универсальными персуазивными средствами формирования политического дискурса.

Собственно *харизматическая апеллятивность* транслируется слушателю/зрителю в виде косвенных имплицитных смыслов, которые эксплицируются в речи соответствующими лексическими маркерами и группируются по определенной тематике. Такие смыслы определяются далее как *апеллятивные харизматические смыслы*, имеющие выразительный индивидуальный характер и определяющиеся прежде всего спецификой национально-культурного кода языковой личности харизматического лидера, в нашем исследовании как представителя Германии или Украины. К *апеллятивным харизматическим* смыслам принадлежат косвенные обращения к (1) Богу, (2) народу, нации, (3) историческим авторитетам, (4) вере-убеждению, (5) единству, (6) решению актуальных вопросов времени, а также таким темам, как (7) пророчество, предсказание будущего развития страны, (8) требование самопожертвования и самоотречения со стороны приверженцев, (9) создание ауры сопротивления, злости, гнева и презрения к миру врагов, (10) выбор в качестве цели действия объединяющего, а не разъединяющего начала, (11) непоколебимое убеждение в том, что оратор (лидер) — единственно верная фигура в нужном месте и в нужное время. Вербальные средства общей апеллятивности как носители харизматических апеллятивных смыслов используются политическим лидером для реализации его/ее *харизматических апеллятивных тактик* (Е. Г. Верещагин, Р. Ратмайр, Т. Ройтер,

С. А. Сухих, Т. Е. Янко) и представляют основу формирования дискурс-портретов современных ХПЛ Германии и Украины с учётом исторических, социальных и индивидуальных традиций каждой лингвокультуры.

Паравербальная специфика апеллятивного дискурса ХПЛ связана с *состоянием харизматического воодушевления*, которое проявляется в повышенной физической активности, улыбчивости, увлеченности, радостном настроении, а также определяется склонностью политика к театральности. Признаки харизматического воодушевления в *речи* политического лидера проявляются в возбуждении, выраженном преимущественно усилением речевой активности, заключающейся в ускорении или удлинении периодов звучания речи и сопровождающейся грамматической бессвязностью. *Голосовыми* маркерами воодушевления являются звонкость, звучность, модулирование, возможный переход на фальцет и вопль, реже приглушенность. Харизматическое воодушевление в *жестике* обнаруживает себя проявлениями двигательного экстатического возбуждения, неестественными, чрезмерными движениями, жестами, мимикой, позами, выражающими состояние экстаза, восторга.

Для сопоставления паравербальных признаков харизматического воодушевления в апеллятивных дискурсах немецких и украинских политиков введены понятия просодической и кинетической интенсивности. *Просодическая интенсивность* (Л. К. Цеплитис, А. S. Vregman, Ch. Lehmann) связана с *резким изменением* (ростом или падением) акустических параметров (продолжительность, ЧОТ, интенсивность) речевого сигнала в восторженном призыве по сравнению с нейтральной интенсивностью. Просодическая интенсивность воодушевленной харизматической апеллятивности сопоставляется по следующим признакам: 1) ускорение темпа речи (эффект «темпорального сжатия») на пиковых участках апеллятивной волны; 2) увеличение частотного диапазона (эффект «тонального скачка») с начала выступления до его завершения; 3) увеличение показателей динамического диапазона (амплитуды) с начала выступления до его завершения. Одновременное увеличение показателей частотного и динамического диапазонов высказывания воспринимается слушателем как энергетический «выплеск» харизмы. *Кинетическая интенсивность* (А. Kendon, С. Müller) определяется *усиленным участием* движения правой руки при паравербальном оформлении призыва и сопоставляется по таким признакам: 1) импульсивный характер движения руки; 2) направление движения руки к публике и вверх; 3) положение руки выше линии

плеча и 4) конфигурация кисти руки в виде кулака или сжатой ладони с выпрямленным указательным пальцем.

Исследуя контрастивную специфику харизматических апеллятивных тактик политического лидера в двух лингвокультурах, в историческом аспекте сделан акцент на тех чертах языковых личностей политиков, которые связаны с исходным трактованием харизмы как религиозного феномена. Религиозность харизматического лидера, взаимосвязь всех его поступков и помыслов с волей Божьей, согласно концепциям Р. Генона, А. Шопенгауера, Ф. Ницше, определяется ролью харизматического вождя как посредника между реальным и высшим мирами, эвгемера, который наделяется божественными и/или идеализированными качествами.

Значительное количество апелляций к имени Господа находим в политических обращениях немецких исторических харизматических лидеров, таких как Вильгельм Второй, Пауль фон Гинденбург, Вилли Брандт, Гельмут Коль. В эпохальный момент падения Берлинской стены и объединения Германии Гельмут Коль и Вилли Брандт просят благословения Господа для своей единой немецкой родины, например: *Gott segne unser deutsches Vaterland!* и выражают Ему свою благодарность за возможность пережить этот исторический момент, например: *Jetzt erleben wir, und ich bin dem Herrgott dankbar dafür, daß ich dies miterleben darf, daß die Teile Europas zusammenwachsen!* Сегодня современные немецкие политические лидеры практически не используют в своих апеллятивных тактиках обращений к имени Господа Бога. В исследуемом материале был выявлен лишь косвенный призыв к Господу в таких языковых клише-вставках, как *weiß Gott* (Бог знает), *Gott sei Dank* (слава Богу), например, в дискурсе Й. Фишера.

Отличительной особенностью славянской харизматики, наоборот, является подчеркивание политическим лидером связи всех своих дел и помыслов с именем Господа, с Господом Богом. Свое обращение к Нему В. Ющенко часто эксплицирует в виде мольбы, молитвы, просьбы, например: *Як і ви, у ці дні я молю Бога за Україну. Я прошу Його послати нам усім мудрість і силу, щоб протистояти неправді, яку сіє між нас нинішня влада; Ви підкоряєтесь одній заповіді: боронь Боже, щоб ти з сусідами лаявся!* Ю. Тимошенко и В. Янукович в меньшей степени демонстрируют свою религиозность, чем В. Ющенко, однако призывы к Господу Богу также активно включены в их харизматические апеллятивные тактики.

Предполагается, что харизматический лидер, владея прямой связью с Богом, может прямо

обращаться к Нему и получать от Него дары пророчества, предвидения. Именно пророчествами, предсказаниями будущего страны окрашена призывность харизматика. Пророчество, предсказание, которые по религиозным представлениям являются Божественным откровением, харизматический лидер адресует отдельным людям или группе людей — своим сторонникам, народу, нации, всему человечеству. В речи современных политических харизматических лидеров мы не находим таких эксплицированных перформативов, как *я пророкую, я завбачаю, я провіщаю, я бачу й оголошую наперед майбутнє* и др. Вместо этого политик в подобном контексте чаще всего использует такие перформативы, как *ich weiss, ich glaube, ich verstehe, ich sehe, ich bin in der Lage / я знаю, я вважаю, я розумію, я присягаю, я спроможний* и прочие, а также придаёт перспективный характер своим аргументам и призывам.

Важным является то, что в апеллятивном дискурсе немецких ХПЛ отсутствует тональность пророчества, предсказания особого предназначения Германии, так называемого «немецкого пути», упоминание о котором, как известно, имеет отрицательные исторические ассоциации. Поэтому А. Меркель, Й. Фишер, Г. Шредер, безусловно, учитывают этот момент в своих апеллятивных тактиках. Темы будущего Германии, перспектив европейской интеграции в новых геополитических условиях находятся в сфере интересов Й. Фишера, однако свое перспективное видение он демонстрирует в форме прогноза, а не пророчества, например: *Bedenken Sie, dass die Entscheidung, ob diese Regierung das Vertrauen bekommt, eine Entscheidung über die Zukunft dieses Landes ist!* Последнее в большей степени присуще таким украинским политикам, как Ю. Тимошенко и В. Ющенко, например: *Знайте: наступного дня наша країна стане іншою. Ваша воля відкриє перед кожним із нас нові шляхи, а перед Україною нове і, я переконаний, велике майбутнє! На іншій дорозі — свобода, повага до людської гідності, повага до влади. Бо ту владу вже ніхто не буде боятися — її будуть поважати. Достаток і справедливість у кожному домі. Це — наше майбутнє. Майбутнє моєї нації!*

В основе апеллятивных тактик харизматического политического лидера лежит его постоянная взаимосвязь со своим народом, со своей нацией. Харизматические лидеры обеих стран декларируют свою устремлённость к решению проблем единства народа, единства наций, как немецкой, так и украинской, поскольку решение такой проблемы для Германии и Украины было исторически обусловлено существованием в них двух

и более политически самостоятельных частей. Экспликация этой разновидности харизматического призыва в немецком апеллятивном дискурсе реализуется через такие лексические маркеры (слова, словосочетание), как *Deutschland und das deutsche Volk* (Германия и немецкий народ), *ein einzig Volk von Brüdern* (единый народ братьев), *das gesamte deutsche Volk* (весь немецкий народ), *vor dem Erwachen der Nation* (перед пробуждением наций), *die deutsche Nation* (немецкая нация), *nationale Interessen* (национальные интересы), в украинском — *єдиний народ, єдиний український народ, пуповина народу нашого, рахунок народу, душа нашого народу, унікальна нація, українська нація, мудра нація, наш народ і наша нація/моя нація, мій народ* и др.

В харизматических апеллятивных тактиках немецких и украинских политических лидеров главным является использование фактора единства. Как правило, речь идет о единстве в принятии решений, единстве внутринациональных и международных интересов, а также об общности целей, выборе объединяющего начала общих действий. Эксплицитными маркерами призыва в дискурсе немецких политиков в этом случае выступают лексические маркеры *alle* (все), *einig* (единый), *Einheit*, *Einigkeit* (единство), *gemeinsam*, *zusammen* (вместе), *wir* (мы), *unser* (наш), в дискурсах украинских политиков — *єдність, єдиний, об'єднання, солідарність, разом, спільно, консолідація, ми, наша* и др.

Современные немецкие харизматические политические лидеры обращаются за поддержкой и апеллируют к таким *историческим авторитетам*, как Конрад Аденауэр, Вилли Брандт, Гельмут Коль и др., т.е. к политическим лидерам, к числу которых они сами принадлежат. Таким образом, подчеркивается единство, общность политических мотивов и целеустановок настоящей политической борьбы в Германии с традициями ведения политической борьбы в прошлом. Современные украинские харизматические политические лидеры, в свою очередь, также обращаются к украинским историческим политическим авторитетам, таким как Богдан Хмельницкий, Симон Петлюра, Михаил Грушевский, однако для современных украинских ХПЛ более важным является обращение к наследию великих духовных лидеров Украины, писателей, культурных деятелей, таких как Тарас Шевченко, Леся Украинка, Григорий Сковорода, Владимир Винниченко и др.

В дискурсе харизматических политических лидеров довольно активно используются призывы к решению *вопросов времени (Fragen der Zeit)*. Насущность решения этих вопросов немецкий харизматик обыгрывает в терминах необходимости,

которая маркируется в его/ее апеллятивных тактиках такими фразовыми клише, как *die Zeit ist gekommen* (пришло время), *der Zeitpunkt (der Moment) ist gekommen* (пришел момент), *es ist Zeit*, *die Zeit ist reif*, *es ist an der Zeit* (пора, пришло время), *es wird/wurde höchste Zeit* (уже давно пора). Например, у Й. Фишера: ***Es ist Zeit, eine erste Bilanz zu ziehen!*** Украинский харизматик оперирует такими клише, как *прийшов час, приходиться колись період часу, найближчим часом, прийде час, час (працювати, захищати Україну), це той час, коли*. Например, у В. Януковича: ***Ми зробимо все, щоб найближчим часом ми знайшли знову ж таки порозуміння і об'єдналися заради вирішення багатьох проблемних питань!***

В своём призыве к решению срочных задач времени харизматический лидер активно обыгрывает также ситуацию последнего шанса: он, харизматический лидер, никогда не потеряет его и всегда использует для достижения поставленной цели. Лексема *Chance/шанс* используется немецкими харизматическими лидерами в таких словосочетаниях, как *eine einmalige Chance* (один шанс), *die große Chance* (большой шанс), *eine historische Chance* (исторический шанс), *wieder die Chance haben* (снова иметь шанс), *eine neue Chance bekommen* (получить новый шанс), *eine Chance ergreifen* (воспользоваться шансом), например, Г. Шредер: ***Wir alle wdren nicht gut beraten, wenn wir diese Chance nicht ergreifen würden!*** Для украинских политиков «шанс» окрашен эсхатологическими тонами: *останній шанс, свій історичний шанс, вибороти останній шанс, це єдиний шанс*. Например, В. Ющенко: ***Я використав свій історичний шанс. У нашій спільній перемозі є і моя особиста заслуга я виборця, як громадянина України!***

Требование *самоотречения* себя и своих сторонников и *самопожертвования* в апеллятивном дискурсе политического лидера связано с тем, что харизма проявляется, прежде всего, в аскезе, в готовности к самопожертвованию ради достижения великой цели. В этом усматриваются *телеологические* установки лидера, который признает за всем сущим логическую целесообразность, приписывает естественному окружению цель, переносит на нее способность к целеполаганию, что присуще лишь человеческой деятельности. Призывы к самопожертвованию в дискурсе немецких политиков идентифицируются через лексические маркеры *Opfer* (жертва), *enorme Opfer* (большие жертвы), *Opfer an Gut und Blut* (человеческие жертвы), *Opfer bringen* (приносить в жертву), *zum Opfer fallen* (пасть жертвой), *Opfer auffordern* (вызвать жертву), *opfern, sich aufopfern* (отдавать себя в жертву). Например,

у Г. Шредера: *Entscheidende Maßnahmen hat die Bundesregierung bereits ergriffen – auch wenn alle dabei Opfer bringen mussten!* В дискурсах українських політиків – *віддавати себе в жертву, жертвувати собою, вимагати жертв, принести в жертву, упасти жертвою, великі жертви* и др.

Харизматический лидер четко определяет круг своих сторонников и неприятелей, идеологических врагов. Для харизматика не существует средних, промежуточных отношений, когда он создает имплицитную ауру сопротивления, злобы, гнева против «мира врагов». Как правило, такая разновидность харизматических смыслов эксплицируется в дискурсах немецких и украинских лидеров через лексические маркеры *Feind* (враг), *Gegner* (неприятель), *Opposition* (оппозиция), *dem Feind Widerstand leisten, widerstehen* (противостоять врагу), *gegen Feinde kämpfen* (бороться против врагов), *Bedrohung* (угроза), *in der Opposition sein* (быть в оппозиции). Например, у Ю. Тимошенко: *Ми з вами маємо одну місію, наше з вами покоління, – це не дати пройти ворогу України!*

Сопоставление вербальных средств апеллятивности позволило определить контрастные черты лингвальной организации апеллятивного дискурса немецких и украинских харизматических политических лидеров. Апеллятивной дискурсивной универсалией харизматического политического лидера в обеих лингвокультурах выступают вербальные средства общей апеллятивности. Отношения контраста обнаруживаются в харизматических апеллятивных тактиках, отражающих историческую, социальную, национально-культурную и индивидуальную специфику ХПЛ в каждой лингвокультуре. Проведенный контрастивный анализ харизматических апеллятивных тактик свидетельствует об относительном доминировании рациональных установок в дискурсе немецких ХПЛ, за исключением небольшого уклона к пророческим элементам. В апеллятивном дискурсе украинских харизматических политических лидеров, наоборот, доминируют духовные установки, которые определяются связью лидера с Богом, верой и являются ключевыми в украинской культурной среде.

Результаты проведенного исследования дают возможность обозначить перспективы дальнейшего контрастивного изучения апеллятивной доминанты харизмы в разных лингвокультурах и разных типах дискурса (религиозном, академическом, актерском и т.п.). Изучение харизмы сквозь призму дискурсивных характеристик *Homo Charismaticus* будет оказывать содействие интеграции результатов лингвистических исследований в другие гуманитарные (социологию, политологию, психологию личности) и прикладные науки (синтез и распознавание речи, экспертные системы для анализа харизмы публичных лиц, лингвистическое моделирование дискурсов и т.п.).

Литература

1. Блондель Ж. Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу / Жан Блондель ; пер. с англ. — М. : Прогресс, 1992. — 135 с.
2. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Г. И. Богин ; Ленингр. гос. ун-т. — Л., 1984. — 45 с.
3. Бредемайер К. Искусство словесной атаки : Практическое руководство / Карстен Бредемайер. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 178 с.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка : пер. с нем. / К. Бюлер ; общ. ред. и коммент. Т. В. Бульгиной, вступ. ст. Т. В. Бульгиной и А. А. Леонтьева. — М. : Прогресс, 1993. — 528 с.
5. Вебер М. Избранные произведения : пер. с нем. / Макс Вебер // сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с.
6. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. — М.-Л., 2-25 октября 1979. — Депонировано ВИНТИ. — N 3734—79 Деп. — Вып. 2: Пассионарность. — 10 авт. л.
7. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс : история и современные исследования. — М., 2002. — № 3. — С. 32-43.
8. Зинев С. Н. Харизматическая личность: идентификация и манифестация в трансформирующемся мире : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Сергей Николаевич Зинев ; Ставроп. гос. ун-т. — Ставрополь, 2005. — 29 с.
9. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей / В. И. Карасик // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков. Человек и его дискурс : сб. науч. тр. / под ред. Ю. А. Сорокина, М. Р. Желтухиной ; Ин-т языкознания РАН. — М. : Азбуковник, 2003. — С. 24-45.
10. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — Москва : Наука, 1987. — 264 с.
11. Кэ де Ври М. Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта : пер. с англ. / Манфред Кэ де Ври. — М. : Альпина, 2003. — 311 с.
12. Паулсен Т. Б. Харизматическая пропаганда как инструмент манипулирования обществом (история и современность) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / Татьяна Борисовна Паулсен ; Росс. ун-т. дружбы нар. — М., 2002. — 17 с.
13. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.
14. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Речевой портрет политического лидера : Новые подходы в рамках дискурсисследований / И. Ф. Ухванова—Шмыгова // *Respectus philologicus*. — 2002. — № 1. — С. 24-40.
15. Шахнарович А. М. Языковая личность и языковая способность / А. М. Шахнарович // *Язык — система. Язык — текст. Язык — способность*. — М. : Изд-во РАН, 1995. — С. 260-276.
16. Шевченко І. С. Три источника и три составные части теории дискурса / І. С. Шевченко // *Записки з романо-германської філології* : зб. наук. пр. фак. ром.-герм. філології ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2008. — Вып. 20. — С. 126-140.
17. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. — 326 с.
18. Энкельманн Н. Харизма. Личностные качества как средства достижения успеха в профессиональной и личной жизни : пер. с нем. / Энкельманн Н. — М. : АО «Интерэксперт», 2000. — 272 с.

19. Andenna G. Charisma und religiöse Gemeinschaften im Mittelalter : Akten des 3. Internationalen Kongresses des «Italienisch–deutschen Zentrums für Vergleichende Ordensgeschichte» / Giancarlo Andenna. – Münster : Lit, 2005. – 495 S.

20. Biernath A. Missverständene Gleichheit: die Frau in der frühen Kirche zwischen Charisma und Amt / Andrea Biernath. – Stuttgart : Steiner, 2005. – 179 S.

21. Bolívar A. Dialogue and confrontation in Venezuelan political interaction/ Adriana Bolívar // Applied Linguistics in Latin America. – Vol.18. – P.3-17.

22. Danler P. Valenz und diskursive Strategien. Die politische Rede in der Romania zwischen 1938-1945: Franco – Mussolini – Pétain – Salazar / Paul Danler. – Tübingen: Günter Narr Verlag, 2007. – 352 S.

23. Edelman M. J. Politik als Ritual: die symbolische Funktion staatlicher Institutionen und politischen Handelns / Murray J. Edelman. – Frankfurt : Campus-Verlag, 1990. – 202 S.

24. Gries R. Kultur der Propaganda. «Herausforderungen. Historisch-politische Analysen» / Rainer Gries, Wolfgang Schmale (Hrsg.). – Bochum : Verlag Dr. Dieter Winkler, 2005. – Bd. 16. – 355 S.

25. Häusermann J. Inszeniertes Charisma: Medien und Persönlichkeit / Jürg Häusermann (Hg.) – Tübingen : Niemeyer, 2001. – 160 S.

26. Kopperschmidt J. Hitler der Redner / Josef Kopperschmidt . – München : Fink, 2003. – 502 S.

27. Koppetsch C. Körper und Status: zur Soziologie der Attraktivität / Cornelia Koppetsch. – Konstanz : UVK, Univ.-Verl. Konstanz, 2000. – 295 S.

28. Laak von Dirk, van. Adolf Hitler / Von Dirk van Laak // Charismatische Führer der deutschen Nation. – München : R. Oldenburg Verlag, 2004. – S. 149-171.

29. Lenze M. Postmodernes Charisma : Marken und Stars statt Religion und Vernunft / Malte Lenze. – 1. Aufl. – Wiesbaden : Dt. Univ.-Verl., 2002. – X, 217 S.

30. Schnauber C. Ausdrucksphonetische Untersuchungen von Rhythmus und Melodik an Hitlers Rede zum Ermächtigungsgesetz / Cornelius Schnauber. – Hamburg : Lüdke bei der Uni, 1969. – 129 S.

31. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie / Max Weber. – Paderborn : Voltmedia, 2006. – 1311 S.

32. Wolfrum E. Konrad Adenauer: Politik und Vertrauen / Edgar Wolfrum // Charismatische Führer der deutschen Nation. – München : R. Oldenburg Verlag, 2004. – S. 171-193.

Петлюченко Н. В. Харизматична закличність в німецькому та українському політичному дискурсах. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню явища політичної харизми шляхом контрастивного аналізу засобів апелюваності сучасних політичних фігур Німеччини й України – Йошки Фішера, Герхарда Шредера, Ангели Меркель, Віктора Ющенка, Віктора Януковича і Юлії Тимошенко. Встановлено контрастивні риси вербальної, просодичної та кінетичної апелюваності публічних фігур двох лінгвокультур, які визначаються як homo charismaticus і формують у кризовий період окремий харизматичний субдискурс у межах політичного дискурсу.

Ключові слова: політична харизма, політичний дискурс, закличність, лінгвокультура, контрастивний, вербальний, просодичний, кінетичний.

Petlyuchenko N. Charismatic Appeal in German and Ukrainian Political Discourse. – Article.

Summary. This article focuses on a research into the political charisma phenomenon by means of contrastive analysis of appellative instruments used by contemporary German and Ukrainian political figures, namely: Joschka Fischer, Gerhard Schroeder, Angela Merkel, Viktor Yushchenko, Viktor Yanukovich, and Yulia Tymoshenko. It reveals contrastive features of verbal, prosodic and kinetic appellativity of public figures representing two different language cultures. In the period of social crisis such political figures are defined as homo charismaticus and forming a charismatic sub-discourse within the framework of political discourse.

Key words: political charisma, political discourse, appeal, language culture, contrastive, verbal, prosodic, kinetic.

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДО ТЕОРІЇ ПИТАННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі визначення складносурядного речення в сучасній англійській мові.

Ключові слова: граматики, сурядний зв'язок, паратакис, складносурядне речення

Наша стаття присвячена проблемі складносурядного речення в сучасній англійській мові. *Об'єктом* дослідження є складносурядне речення. *Предмет* дослідження статті — теоретичне висвітлення складносурядного речення в сучасній англійській мові. *Актуальність* досліджуваної проблеми зумовлена неоднорідністю трактування поняття сурядності та сурядного речення в сучасній англійській мові. *Метою* дослідження є окреслення кола проблем сурядного зв'язку та складносурядного речення.

Найбільш виразно усі суперечності лінгвістів щодо сурядності проступають крізь призму визначень **складносурядного речення**.

Передусім слід відзначити, що деякі лінгвісти взагалі не визнають такого явища, як складносурядне речення. На це, зокрема, вказує М.Я. Блох, хоча сам не поділяє цієї точки зору. Аргументом проти наявності у мові складносурядного речення є, як вказує вчений, «штучність» самого поняття «складносурядне речення», «розробленого під шкільним впливом письмового мовлення» [5, 334].

Хоча більшість лінгвістів визнають правомірність існування складносурядного речення, однак стає очевидним, що розуміння сутності цього явища серед них не спостерігається. Розбіжності починаються вже зі спроб дати назву самому явищу. Більшість авторів, як ми переконалися в результаті вивчення теоретичних джерел, все ж схиляється до назви «складносурядне речення» (Т.А. Барабаш [2, 229], О.А. Солопова [21, 185], В.Н. Жигadlo [10, 305], О.І. Федоренко [22, 277] та ін.), хоча у поодиноких випадках можна зустріти також і такі назви, як «**паралельні клаузи**» («parallel clauses») або «**подвійне речення**» («double sentence») (Дж. Колерсон [25, 95], Дж. Ленган [30, 376-377], відповідно).

Наступним дискусійним аспектом, який стосується розбіжностей у термінології, є назва складових частин складносурядного речення. Найпоширенішою назвою є термін «клауза» (Л.В. Каушанська

[13, 279], Н.М. Раєвська [19, 253], Л.А. Козлова [15, 202], В.Н. Жигadlo [10, 305], Дж. Ленган [30, 376] та ін.). Зустрічаються в цьому значенні також такі терміни, як «речення» (Л.С. Бархударов [3, 387-388]), «просте речення» («simple sentence») (В.Ю. Парашук [18, 150], Дж. Ленган [30, 376]), «базове речення» («base sentence») (М.Я. Блох [5, 335]), «компоненти» (В.Н. Ярцева [33, 471], Л.Ю. Левицький [16, 109]), «безпосередньо-складові» («immediate constituents») (Н.М. Раєвська [19, 252]), «предикативні одиниці» (Н.А. Кобріна [14, 332]) «предикативні синтагми» (Т.А. Барабаш [2, 229]) тощо.

Однак, найбільш суттєві відмінності у поглядах лінгвістів на складносурядне речення виявляються у визначеннях останнього, які умовно можна згрупувати наступним чином: формальні, семантичні, та «змішані».

Група формальних визначень речення є найчастотнішою. До цієї групи належать, зокрема, визначення Дж. Деллаганті [27, 278], Л.С. Бархударова [3, 387], А.С. Саакян [20, 188] та ін.

Проте, незважаючи на перевагу у кількості, значна частина визначень цієї групи містять «порочне коло», а отже взагалі виникає питання стосовно доцільності їх наведення.

Прикладом такого визначення може слугувати визначення О.В. Александрової, згідно з яким «**складносурядне речення**» це речення, «**що містить дві чи більше клаузи, поєднані сурядним зв'язком**» [1, 186]. Аналогічні визначення зустрілися у таких авторів, як Дж. Деллаганті [27, 278], В.Л. Каушанська [13, 279], О.В. Ємельянова [9, 376]. При цьому, що саме слід розуміти під «сурядним зв'язком», ці автори не роз'яснюють, що теж не сприяє розумінню цих визначень.

На цьому тлі вигідно виділяється визначення Л.С. Бархударова, який не просто вказує на наявність між «двома чи більше реченнями» «сурядного зв'язку», а й конкретизує поняття «сурядність». «**Складносурядним реченням, — вказує цей лінгвіст, — є складне речення, яке складається з двох чи більше речень, які знаходяться між собою у сурядному зв'язку, тобто граматично рівноправних**» [3, 387-388].

Ще більшою конкретністю вирізняються й визначення А.С. Саакян та Н.М. Раєвської,

які роблять наголос на таких формальних ознаках складносурядного речення, як «еквівалентність безпосередніх конституентів», «синтаксична незалежність» та, як наслідок, — «рівність за рангом», хоча що означає «рівність за рангом» вони не пояснюють [20, 188; 19, 252 відповідно].

Невелика група граматистів вважають визначальною рисою сурядного речення **наявність сполучника**. Це такі лінгвісти як Дж. Деллаганті [27, 278] та Дж. Іствуд [28, 317].

Усі визначення так званого **змішаного типу** вказують як на синтаксичні, так і на семантичні ознаки складносурядного речення. При цьому деякі науковці не розкривають сутності **семантичного аспекту**, обмежуючись констатацією останнього. Для цих визначень характерні фрази на кшталт: «структурно-семантична єдність» (Т.А. Барабаш [2, 229], В.Н. Жигadlo [10, 305]), «тісний смисловий зв'язок складових одиниць складносурядного речення» (В.Н. Ярцева [33, 430]).

У інших визначеннях (їх менше) семантичний аспект розкрито. На думку О.А. Солопової «*основною ознакою*» складносурядного речення є те, що воно «*віддзеркалює хід думки, тобто зміст кожної наступної клаузи співвідноситься зі змістом попередньої*» [21, 185]. Л.М. Волкова вважає, що змістом клаузи є «незалежна пропозиція», яка є «*рівнозначною*» іншим пропозиціям у складі речення, адже, продовжує свою думку цей граматист, «*взята окремо клауза втрачає частину свого значення і перетворюється на інше речення*» [7, 174].

М.Я. Блох вказує на близькість або розмитість зв'язку між «*віддзеркаленими подіями*» [5, 334].

Що стосується **формального аспекту** т.зв. «**змішаних визначень**», то тут точки зору лінгвістів не відзначаються особливою оригінальністю: усі, без винятку, дослідники роблять наголос на ідеї синтаксичної єдності складносурядного речення, водночас тлумачачи її по-різному. Досить розповсюдженим є погляд, згідно з яким *чільна та наступні клаузи є нерівними за синтаксичним статусом*. Провідником цієї точки зору є, зокрема, О.А. Солопова, на думку якої складносурядне речення має дві основні синтаксичні ознаки: по-перше, чільна клауза відіграє лідируючу роль, кожна ж наступна клауза приєднується до попередньої; по-друге, клаузи послідовно зафіксовані [20, 185].

На відміну від О.А. Солопової, М.Я. Блох під формальним аспектом складносурядного речення розуміє, передусім, те, що воно утворює «*поліпредикативну єдність*». Однак це не виключає, на думку дослідника, лідируючої ролі у складносурядному реченні чільної клаузи. Більше того, підкреслює М.Я. Блох, «*поділ на «чільну» та*

«наступні» клаузи є сутнісним не лише з точки зору поверхневої структури речення (порядку клауз), але з точки зору семантико-синтаксичного змісту: саме наступна клауза містить у своєму складі сполучникові слова, що, певною мірою, робить її певною мірою залежною, хоча й в іншому сенсі, ніж підрядна залежність» [5, 335]. Аналогічної точки зору дотримується й Л.М. Волкова, яка, підкреслюючи «більшу структурну незалежність чільної клаузи» по відношенню до «наступних», на відміну від інших лінгвістів, аргументує це таким структурним чинником, як наявність у складі останніх «*анафоричних займенників, які вказують на попередню клаузу чи її складові*». Окрім цього, залежність наступних клауз може виявлятися в тому, що вони «*можуть бути еліптованими*», а також «*можуть також містити у собі слова-замісники*» [7, 174].

Деякі лінгвісти, однак, не визнають лідируючої ролі першої клаузи. О.С. Ахаманова та Т.А. Барабаш основною формальною ознакою складносурядного речення вважають синтаксичну «**рівноправність**» [32, 430], синтаксичну «**незалежність**» [2, 229, відповідно].

До цієї групи лінгвістів умовно можна віднести В.Н. Жигadlo, який, говорячи про «незалежність» складових частин складносурядного речення, все ж застерігає проти того, щоб називати їх «абсолютно рівноправними». На думку цього вченого, клаузи складносурядного речення відзначаються саме *граматичною незалежністю* (попри наявність сполучників та сполучникових слів у другій та наступних клаузах). Що ж стосується «*абсолютної рівноправності*», то клаузи не можуть бути такими, оскільки «*зміст і структура другої частини, приєднаної сполучниковим чи безсполучниковим зв'язком до першої частини, зумовлені змістом останньої*» [10, 305]. Як бачимо, проаналізовані вище визначення не лише суперечать одне одному, але й містять внутрішні протиріччя, зокрема, порушення такого закону формальної логіки, як закон тотожності та закон несуперечливості.

Найменш численними виявилися визначення **семантичного типу**, авторами яких є такі вчені, як Дж. Колерсон, [25, 96], Дж. Ленган, [30, 376-378]; Б.С. Хаймович та Б.І. Роговська [23, 281], В.Ю. Парашук та Л.Ф. Грицюк [18, 150]

Як і вище проаналізовані групи визначень, семантична група, теж є досить розмаїтою. Дж. Колерсон, наприклад, характеризує складносурядне речення як «*серію клауз, що репрезентують серію поєднаних повідомлень*». Під «повідомленнями» автор, напевне, розуміє «**події**», оскільки далі, пояснюючи вживання сполучників «and» та «and then» у цьому типі речень, він

послугується саме цим терміном: «*події, що трапляються одна за одною*» [25, 96]. При цьому, як бачимо, у першому випадку наголос робиться на смисловій єдності подій, у другому ж — на хронології їх протікання. Складносурядне речення відображує «*події*» й у визначенні Б.С. Хаймовича, однак, на відміну від попередніх авторів, — у їх «*природному порядку*» [23, 281].

На думку В.Ю. Парашука та Дж. Ленгана, складносурядне речення — це поєднання двох «*ідей*». При цьому, В.Ю. Парашук зауважує, що в реченні відношення між цими ідеями не є обов'язково вираженими [18, 150], тоді як Дж. Ленган, навпаки, наголошує на «*тісній близькості*» цих «*ідей*» [30, 376].

У світлі вищезгаданого стає очевидним, що проблема визначення складносурядного речення не є вирішеною та потребує подальшого поглибленого дослідження.

Література

1. Александрова О. В. Современный английский язык. Морфология и синтаксис = Modern English grammar. Morphology and syntax : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению 031000 и специальности 031001 — Филология / О. В. Александрова, Т. А. Комова — М., 2007. — 224 с.
2. Барабаш Т. А. Грамматика английского языка / Т. А. Барабаш. — М. : ЮНВЕС, Лист, 2001. — 256 с.
3. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. — М. : Высш. школа, 1981. — 423 с.
4. Берман И. М. Грамматика английского языка / И. М. Берман. — Киев : Вища шк., 1977. — 294 с.
5. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка English grammar = A course in theoretical English grammar : учеб. для студентов, обучающихся по направлению подгот. дипломир. специалистов «Лингвистика и межкультур. коммуникация» / М. Я. Блох — 4-е изд. испр. — М. : Высш. шк., 2003. — 423 с.
6. Бузаров В. В. Практическая грамматика разговорного английского языка = Essentials of conversational English grammar : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Лингвистика и межкультурная коммуникация» / В. В. Бузаров. — 3-е изд., стер. — М. : Академия, 2010. — 411 с.
7. Волкова Л. М. Теоретична граматики англійської мови. Сучасний підхід : навчальний посібник = Theoretical grammar of English: Modern approach / Л. М. Волкова. — К. : Освіта України, 2009. — 253 с.
8. Грамматика современного английского языка для университетов / Р. Кверк, С. Гринбаум, Д. Лиг, Я. Свартвик ; отв. ред. К.П. Верховская. — М. : Высш. шк., 1982. — 391 с.
9. Емельянова О. В. Грамматика современного английского языка = A New university English grammar : учеб. для студентов вузов / О. В. Емельянова, А. В. Зеленщиков, А. А. Масленникова [и др.] ; под ред. А. В. Зеленщикова, Е. С. Петровой. — М. : Academia; СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2003. — (Тольятти: ОАО ПП Наш Современник — 638 с.)
10. Жигадло В. Н. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики : учебник для спец. языковых высш. учебных заведений / В. Н. Жигадло. — М. : Изд. лит. на иностр. яз., 1956. — 350 с.
11. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка = The Structure of Modern English language / Б. А. Ильиш. — 2-е изд. — Л. : Просвещение, 1971. — 366 с.
12. Иофик Л. Л. Хрестоматия по теоретической грамматике английского языка : учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / Л. Л. Иофик, Л. П. Чахоян, А. Г. Поспелова. — 3-е изд., перераб. — Л. : Просвещение : Ленингр. отд-ние, 1981. — 223 с.
13. Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л. Грамматика английского языка: A grammar of the English language : пособие для студентов педагогических институтов / В. Л. Каушанская [и др.]. — 7-е изд. — М. : Страт, 2000. — 319 с.
14. Кобрина Н. А. Теоретическая грамматика английского языка / Н. А. Кобрина. — Москва, 2009. — 368 с.
15. Козлова Л. А. Теоретическая грамматика английского языка = The theory of English grammar : учебное пособие для студентов и аспирантов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков / Л. А. Козлова ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Барнаул. гос. пед. ун-т». — Барнаул : Изд-во БГПУ, 2005. — 248 с.
16. Левицкий Ю. А. Синтаксис английского языка / Ю. А. Левицкий. — М. : ЛИБРОКОМ, 2010. — 168 с.
17. Николаева И. Н. Лингвистический статус и реализация сочинительной связи в современном английском языке / И. Н. Николаева, Л.Н. Синичкина // Известия Сев-Кавк. науч. центра высш. школы. Серия общ. наук, 1974. — С. 86-91.
18. Парашук В. Ю. Практикум з граматики англійської мови : для студ. старших курсів фак. ін. мов спец. «англ. мова» / В. Ю. Парашук, Л. Ф. Грицюк. — Вінниця : Нова книга, 2002. — 238 с.
19. Раевська Н. М. Теоретична граматики сучасної англійської мови : підручник для студ. фак. романо-германської філології ун-тів і пед. ін-тів іноземних мов / Н. М. Раевська. — К. : Вища школа, 1976. — 304 с.
20. Саакян А. С. Английская грамматика для всех = All about English grammar / А. С. Саакян. — М. : Менеджер, 2009. — 239 с.
21. Солопова О. А. Теоретическая грамматика английского языка в таблицах и схемах / О. А. Солопов. — Изд-во Челябинского гос. пед. ун-та, 2007. — 225 с.
22. Федоренко О. І. Граматики англійської мови. Теоретичний курс = English Grammar. Theory : навчальний посібник для студ. і аспір. / О. І. Федоренко, С. М. Сухорольська. — Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2008. — 359 с.
23. Хаймович Б. С. Теоретическая грамматика английского языка = A course in english grammar : учеб. пособие для студ. ин-тов и фак. иностр. яз. / Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. — М. : Высш. шк., 1967. — 298 с.
24. Advanced grammar practice / упоряд.: Л. О. Омеляненко и др. // Киево-М. ак., 2007. — 278 с.
25. Collerson J. E. English grammar. A functional approach / Editor.: Steele, Jeremy. — 1st ed. — Newton (Australia) : Primary E. Teaching Association, 1995. — 152 p.
26. Collins Cobuild. English Grammar / Collins Cobuild. — HarperCollinsPublishers, 1994. — 486 p.
27. Delahunty G. P. Language, grammar, and communication. A course for teachers of English / G. P. Delahunty, J. J. Gavey. — New York, a.o. : McGraw — Hill, 1994. — XIX, 442 p.
28. Eastwood John. Oxford guide to English Grammar / Eastwood John. — Oxford etc. : Oxford univ. Press, 1994. — ix, 446 p.
29. Ganshina N. A. English Grammar / N. A. Ganshina, N. M. Vasilevskaya. — М. : Высш. школа, 1964. — 548 с.
30. Langan J. Sentence skills. A workshop for writers / J. Langan. — New York : McGraw Hill book company. — 1987. — 462 p.

31. Svartvik J. A communicative grammar of English / J. Svartvik // Geoffrey Leech a. Jan Svartvik. — 2 ed. — London ; New York : Longman, 1994. — XIV, 423 p.

Довідкова література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — Изд. 5-е. — М. : ЛИБРОКОМ, 2010. — 567 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. — М. : Научное издательство «Большая российская энциклопедия», 2002. — 708 с.
3. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. — 511 с.
4. Уайнер Е. Английский язык: Произношение, грамматика, словоупотребление : крат. справ. / Предисл. и коммент. на рус. яз. С. В. Шевцовой. — М. : Высш. шк., 1987. — 286 с.

Стрельчук В. И. Сложносочинённое предложение в современном английском языке: К теории вопроса — Статья.

Аннотация. Статья посвящена проблеме определения сложносочинённого предложения в современном английском языке.

Ключевые слова: грамматика, сочинительная связь, паратаксис, сложносочинённое предложение.

Strelchuk V. The Compound Sentence in Modern English: to the Theory of the Problem. — Article.

Summary. The article focuses on the problem of definition of the compound sentence in Modern English.

Key words: grammar, coordination, parataxis, compound sentence.

Финогина Л. Н.
(г. Одесса)

КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОНЯТИЙ О НЕКОТОРЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЯХ

Аннотация. В статье делается попытка проследить процессы формирования понятий «частное» и «общее» на уровне языка. В результате анализа определенных языковых явлений делается вывод, что мышление развивается как от «частного» к «общему», так и от «общего» к «частному», что находит свое дальнейшее отражение в языке.

Ключевые слова: частное, общее, личные местоимения

Развитие человечества связано с познанием и осознанием окружающего мира. Исходной ступенью познания являются ощущения, непосредственное созерцание действительности. Основой развития мышления, безусловно, служит материя, но в процессе развития, мышление отделяется от органической материи и вырабатывает абстрактные понятия. Тем самым, возникает диалектическая связь между «частным» и «общим».

Процесс формирования понятий, а затем отражение их в системе «знаков» занял продолжительный период. «В эффективной коммуникации преобразование аналога в знак называется прямой процедурой, а преобразование знака в аналог называется обратной процедурой. Эффективным общение может быть только тогда, когда прямая и обратная процедуры обеспечивают точную передачу аналога» [1, 83].

На лингвистическом уровне слово как знак оказывается, по сравнению с другими языковыми явлениями, «наименее абстрактной и, тем самым, наиболее материально насыщенной языковой единицей» [2, 15].

Более высокий уровень абстракции — категория. Категории образовались в процессе исторического развития на основе материально-производственной практики людей. Они [категории] являются логическими понятиями, отражающими общие, существенные отношения действительности. Постоянное развитие объективной действительности и прогресс научного знания изменяют число и содержание научных категорий, которые все более приближаются к полному и всестороннему отражению объективного мира. Эти предпосылки определяют подвижность, гибкость самих категорий. Не являются исключением и

категориальные грамматические значения, т.е. наиболее общие знания, передаваемые языком и находящие выражения в системной регулярной соотнесенности форм.

Данная работа является попыткой определить соотнесенность «частного» и «общего» в системе некоторых разрядов местоимений в английском языке, трактовка которых зачастую весьма противоречива [3, 229].

Как считает Е.А. Жаборюк, мышление стремится к соединению с материей и в то же время — к отрыву от нее, причем мышление всегда доминирует над языком [2, 8].

Обратимся к системе личных местоимений в английском языке. Как отмечают все грамматики английского языка, эти местоимения имеют грамматическую категорию лица, числа, падежа, рода (в 3 лице единственного числа). По какому принципу шло на мыслительном уровне разграничение по родам местоимений 3 лица единственного числа? Этим критерием, на наш взгляд, является ассоциативное разграничение понятий одушевленности-неодушевленности и только потом — по родовым признакам. На уровне мышления отразилось понятие живой-неживой. Это тот важный, если не самый важный, параметр в познании окружающего мира, который присутствует как понятие в мышлении, но не имеет выражения в системной регулярной соотнесенности форм. Все дело в том, что набор предметов окружающего мира может различаться при ассоциации того или иного предмета с одушевленным или неодушевленным. Кроме того, в ходе развития общественного сознания возможны изменения в понимании соотнесенности того или иного предмета с одушевленным или неодушевленным явлением окружающего мира. Это хорошо видно на примере того, как в силу представлений об окружающем мире на определенном этапе развития общественного сознания метеорологические явления приписывались божеству, к которому относились как к одушевленному существу мужского рода и определяли как he. По мере развития мышления изменялись понятия, которые влекли за собой и языковые изменения для более полного отражения объективной действительности. Мышление также стремилось к формированию общих понятий,

поэтому стремление к обобщенности привело к употреблению *it* вместо *he*, поскольку *it* могло быть соотнесено с большим кругом предметов, а употребление *he* в указанном случае перестало отражать понимание процессов материального мира. В местоимении *he* «частное» превалирует над «общим» в отличие от местоимения *it*, где «общее» превалирует над «частным». В системе личных местоимений «частное» в самой большой степени отражено в понятии, которое выражено *I*. Процесс абстрагирования шел, как нам кажется, в следующем порядке; осознание себя — *I*, осознание тебя — *you*, а некий общий признак дал возможность ряду индивидов осознать себя как *we*. Диалектический путь развития наряду с объединением предполагает разъединение и тогда на уровне мышления возникает понятие, которое в языке выражается как *they* и является противоположностью понятию, выраженному как *we*. Надо отметить, что отождествлять и различать — один из алгоритмов мышления. Интересен тот факт, что грамматическая категория рода отмечается в английском языке только у местоимений 3 лица единственного числа. Разграничение предметов по этому признаку произошло, на наш взгляд, потому, что он был самым существенным для конкретизации тех объектов, которые не входили в круг *I-you-we*. Этот признак был очевиден в силу конкретизации экстралингвистической ситуацией и не требовал лингвистического выражения, как и не требовал такого выражения при формировании понятия, выраженного *they*, в котором отражена более высокая степень обобщенности.

На диахроническом уровне существовали и на синхроническом уровне продолжают существовать в английском языке два омонима; личное местоимение *it* и указательное местоимение *it*. В процессе абстрагирования мышление организует понятия на принципе обобщенности, но на следующем этапе развития мышления понятия с высоким уровнем абстракции снова стремятся к конкретизации на уровне языка. Это хорошо видно в предложениях типа «*It is such a delight to watch her looking so happy*» (*D. Sayers*). Следует отметить, что подобные предложения в лингвистике подверглись едва ли не самым противоречивым толкованиям [4, 140]. Следует отметить, что в предложениях такого типа *it* определяется нами как подлежащее, выраженное указательным местоимением. Оба омонима *it* на лингвистическом уровне отражают некую субстанциальность, причем эта субстанциальность может быть выражена в контексте, а может и не находить своего лингвистического выражения. В процессе развития мышления уровень абстракции понятия достигает определенной степени, при которой в некоторых

случаях это понятие не требует лингвистической конкретизации, т.к. экстралингвистический контекст зачастую выполняет эту функцию, например, *It rained*. В предложении же «*It is hard to forgive him*» (*J. MacDonald*) *it* как подлежащее «обобщенной субстанциальной семантики» [5, 109] требует конкретизации на лингвистическом уровне для достижения цели коммуникации. Таким образом, в приведенном предложении субстанциальность, выраженная как *to forgive him*, конкретизирует *it*. Налицо взаимопроникновение «частного» и «общего». В результате такого развития в языке непосредственно отражены, сформированные на уровне мышления, понятия с различной степенью абстракции, объединенные одним суждением. Языковая база, имея определенный набор знаков (в нашем случае, слов), в свою очередь обслуживает вновь возникающее понятие, поскольку развитие мышления всегда опережает развитие языка. Мышление приспособливает уже имеющиеся языковые единицы для выражения суждений о новых процессах материального мира и выбирает наиболее частотные, как получившие уже апробацию в аналогичных ситуациях. Среди таких единиц находится и местоимение *it* с его «обобщенной субстанциальной семантикой».

Таким образом, проанализировав указанные языковые явления, можно утверждать, что мышление развивается не только в направлении от конкретного к абстрактному, но и от абстракций высокого порядка к уровням меньшей абстракции, в чем и проявляется взаимодействие «частного» и «общего» в процессах материального мира, в частности, в тех, которые связаны с развитием мышления и языка.

Литература

1. Будиянский Н. Ф. Психология в управлении и бизнесе / Н. Ф. Будиянский. — Одесса : Феникс, 2008. — 313 с.
2. Жаборюк І. А. Проблема психогенезу кризисів при зміні теорії логіко-граматичної динаміки / І. А. Жаборюк, О. А. Жаборюк // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. — Одеса : Видавництво Міжнародного гуманітарного університету, 2008. — Вип. 12. — Ч. 1. — С. 5-15.
3. Фиогино Л. Н. К вопросу о семантике первого элемента в традиционно безличных конструкциях современного английского языка / Л. Н. Фиогино // Мова і культура. — К. : Вид. дім Дмитра Бурага, 2001. — Вип. 3. — Т. 3. — С. 228-230.
4. Фиогино Л. Н. Аппозиционные конструкции в некоторых типах традиционно безличных предложений / Л. Н. Фиогино // Мова і культура. — К. : Вид. дім Дмитра Бурага, 2002. — Вип. 4. — Т. 3. — Ч. 2. — С. 139-142.
5. Жаборюк О. А. До питання про співвідношення між логічною та мовною структурами предикації (на матеріалі слов'янських мов) / О. А. Жаборюк // Слов'янський збірник. — Одеса : Астропринт, 1999. — С. 105-111.

Фіногіна Л. М. Критерії формування поняття про деякі граматичні категорії. — Стаття.

Анотація. В статті досліджуються процеси формування понять «конкретне (частное)» та «загальне, спільне (общее)» на рівні мови. В результаті аналізу певних мовних явищ зроблено висновок, що мислення розвивається як від «конкретного» до «загального, спільного», так і від «загального» до «конкретного», що знаходить своє подальше відображення у мові.

Ключові слова: конкретне, загальне, спільне, особові займенники.

Finogina L. Grammatical Categories Formation Criteria. — Article.

Summary. The article deals with the process of formation of the notions «the general» and «the particular» in the language. Analysis of certain linguistic phenomena makes it possible to draw a conclusion that thinking develops from «the particular» towards «the general» and vice versa. These processes find their reflection in the notions which are expressed in the language.

Key words: the particular, the general, the common, personal pronouns.

Юнацька А. Б.
(м. Запоріжжя)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: КОРЕЛЯЦІЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ

Анотація. В статті йдеться про співвідношення понять «мова», «культура», «національний характер» та «етнічний стереотип». Автор розглядає механізми вербалізації особливостей національного характеру та етнічного стереотипу в англійській мові.

Ключові слова: мова, культура, національний характер, етнічний стереотип, картина світу, вербалізація, функції мови та культури.

Співвідношення понять «мова» та «культура» неодноразово розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології (Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня) [див., напр.: 4; 6]. Проте, й сьогодні це питання залишається багатоаспектним та полемічним, оскільки будь-який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпаним — багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

Метою цієї статті є виявити ключові механізми відбиття національного характеру у мові (на матеріалі англійської мови) з огляду на співвідношення понять «мова», «культура», «національний характер» та «етнічний стереотип».

Терміном «культура» позначають спосіб життя, звичаї, вірування певної групи людей у певний період. Культура охоплює увесь спосіб життя членів співтовариства, настільки, наскільки воно цього потребує. Мова є своєрідним дзеркалом культури, в якому відбиваються не тільки реальний світ, оточення людини, не лише реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчування, світосприйняття.

Більш коректним, на нашу думку, є визначення культури як сукупності результатів життєдіяльності людини, а не сукупності її досягнень. Дослідниками підкреслюється нерозривність та єдність мови і культури: мова є часткою культури, але в той же час мова є автономною по відношенню до культури і може досліджуватися окремо від культури або у порівнянні з культурою як з рівноважним феноменом. Мова як компонент культури виділяється серед інших складників культури своєю

здатністю відбивати зовнішні зміни у найбільш експліцитній, вербалізованій формі [9, 38].

Для більшості народів поняття «культура», в першу чергу, пов'язано з мистецтвом, музикою, історією, літературою тощо. На відміну від такого підходу, американське уявлення про культуру є безпосередньо антропоцентричним, тобто, зосередженим на людині, та визначається як спосіб життя групи людей, який традиційно передається з покоління до покоління. Це — система цінностей та життєва філософія цих людей [10, 133].

Так, у нашому дослідженні ми виходимо з того, що мова не може вивчатися без виявлення особливостей культури народу, який нею розмовляє. Згідно з цією точкою зору, мову слід розглядати з огляду на трихотомію «мова-людина-культура». Мова відображає не лише фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті, а й образ життя, світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому [3, 35].

Слід зазначити, що взаємозв'язок мови й культури детерміновано насамперед аналогічними функціями, які досліджувані феномени виконують у суспільстві. Ми вважаємо, що для виявлення корелятивних зв'язків між мовою й культурою доцільно сфокусуватися на цих функціях. Нагадаємо, що якщо культура виконує *когнітивну* та *гносеологічну* функції, то мова є носієм культурного знання, тобто «знаряддя» культури. Саме тому деякі дослідники слушно пропонують виділити *пізнавально-відображальну* (номінативну, конститутивну, ментальну) функцію мови [3, 28].

Загальновідомо, що визначальними функціями як культури, так і мови є *інформаційна* або *репрезентативна* функція та *комунікативна* функція, що реалізує обмін досягненнями культури між окремими спільнотами людей та індивідами. Саме наявність цієї функції забезпечує можливість міжкультурних комунікацій, діалогу (або анти-діалогу) культур. Зазначимо, що *аксіологічна* або *оцінна* функція культури пов'язана з існуванням системи цінностей у кожній культурі. Відповідно, у будь-якій мові є оцінна лексика, мовленнєві форми та структури, у яких фіксується оцінка людини, її поведінки, якостей або фактів об'єктивної дійсності — це є проявом аксіологічної функції в мові [5].

Слід виділити ще одну важливу для нашої роботи функцію — *функцію розмежування й інтеграції* соціальних, *національних* та інших спільнот [5].

Зазначені функції сприяють процесу стереотипізації народів та етносів. В основі стереотипу знаходиться психологічний феномен, який апелює як до попереднього індивідуального досвіду людини, так і до культурно-історичного досвід соціуму, до якого відноситься ця людина. Отже, формуванню етнічного стереотипу сприяють як особистий досвід, так і загальні уявлення. Проте, насамперед стереотипи щодо певної етнічної спільноти детерміновано дією етнокультурних та соціально-історичних чинників.

Більш широке визначення стереотипу передбачає наступні характеристики: схематизованість, стандартизованість, емоційна забарвленість, стійкість. Стереотипне ставлення людини до будь-якого об'єкту або явища детерміновано соціальними умовами та складається під впливом її попереднього досвіду. Фактично *етнічний стереотип* є певним груповим уявленням, що склалося на основі суспільної думки однієї етнічної групи про найяскравіші характеристики іншої етнічної групи.

Так, психологи визначають етнічний стереотип як емоційно забарвлений, максимально схематизований, примітивізований образ представника конкретної етнічної групи [1, 7]. Наведене визначення, на нашу думку, адекватно відбиває природу етнічного стереотипу, оскільки уточнює його ключові риси.

Ми схильні розуміти етнічний стереотип у широкому смислі, не розмежовуючи «стереотип» та «забобон», оскільки, на нашу думку, теоретично ці поняття піддаються певному розмежуванню, а на практиці таке відокремлення виявляється фактично неможливим. Стереотипи зашкоджують процесу нормального об'єктивного мислення та позбавляють людину здібності робити висновки в результаті власних спостережень, взагалі заважають спостерігати. Саме тому, важко погодитися з тим, що стереотип є сукупністю реальних спостережень. Зазначимо, що поняття «стереотип» має негативне забарвлення як в українській, так і в англійській мовах. Стереотипізація має свої недоліки, які виражаються в тому, що стереотипи часто бувають неточними, заснованими на поверхових характеристиках, не допускають виключень, а, навпаки, генералізують інформацію. Стереотипи ірраціональні, вони не піддаються змінам під впливом логічних аргументів, взагалі «пручаються» змінам, нерідко призводять до дискримінації [8, 27-30].

Дослідники поділяють етностереотипи на *гетеростереотипи*, що складаються на базі уявлень про інші етнічні групи, та *автостереотипи*, що розкривають уявлення про власну національність

[2, 100-101]. Ми користуємося терміном «*ксеностереотип*» (xenos (гр.) — чужий), який, як ми вважаємо, чітко відбиває сутність цього явища. На нашу думку, можна виділити такі складові особливості «ксеностереотипу»: а) констатацію особливостей іншої етнічної групи; б) ставлення до цих особливостей представників інших етнічних груп, їх оцінка; в) формування певного типу поведінки по відношенню до цієї етнічної групи. Є припущення науковців, що, якщо стереотип заснований на реальності, то він має бути відносно сталим, якщо стереотип повністю помилковий, то він має змінюватися в залежності від історичної, міжнародної, внутріполітичної ситуації в тій або іншій країні. Дослідники виділяють дві основні категорії етнічних стереотипів: *поверхові* та *глибинні*. Поверхові стереотипи є уявленнями про той або інший народ, що зумовлені історичною, міжнародною, внутрішньо політичною ситуацією або іншими тимчасовими чинниками. Ці ситуації змінюються в залежності від загального рівня стабільності суспільства. Щодо глибинних стереотипів, то вони залишаються незмінними, закріплюються у свідомості та передаються з покоління у покоління [8, 27-30].

Оскільки етнічний стереотип є неоднорідним явищем, можна, на наш погляд, виділити *контактні* та *безконтактні* стереотипи. Етнічні стереотипи першого типу присутні у свідомості мешканців контактних регіонів, наприклад, у досліджуваному нами регіоні, на території США. У зв'язку з тим, що Сполучені Штати є країною іммігрантів, на їх території контактують різні народи, внаслідок чого формуються обопільні стереотипні уявлення між цими етносами. Безконтактні стереотипи можуть формуватися навіть між тими етнічними групами, які у реальному житті практично не контактують і навіть не зустрічаються. Головним фактором виникнення «ксеностереотипів» слід, на наш погляд, вважати певні споконвічні здібності людини: здатність оцінювати, схильність узагальнювати, лояльніше ставитися до власних недоліків та критичніше сприймати особливості, притаманні іншим людям. Існування людини у соціумі детермінує стереотипізацію її досвіду, безпосередні та опосередковані контакти з іншими етносами зумовлюють формування конкретних авто— та «ксеностереотипів».

Фактично «ксеностереотип» є судженням про національний характер чужої спільноти. На нашу думку, слід визначити, як корелюють поняття *національний характер* та *етнічний стереотип*. Поняття *національний характер* відрізняється більшим ступенем об'єктивності та узагальненим характером, тобто воно визначається як своєрідність національних психологічних рис

менталітету (концептуального бачення картини світу, ціннісних орієнтацій), національних традицій та звичаїв, які сформувалися під впливом кліматичних та географічних чинників, особливостей історичного розвитку, релігійних вірувань певної нації. Ці особливості проявляються у специфіці національної культури цієї нації, у мові та комунікативній поведінці народу [7, 51].

Таким чином, можна дійти висновку, що поняття *національного характеру* є ширшим за поняття *етнічного стереотипу*, оскільки національний характер є сукупністю рис, характерних для певної лінгвокультурної спільноти, а етнічний стереотип — стійким уявленням про одну з цих рис. Тобто, можна говорити про етнічний стереотип національного характеру етносу. Етнічний стереотип є складником картини світу певної лінгвокультурної спільноти, що включає суб'єктивну (в тому числі і упереджену) оцінку інших етнічних груп. Етнічний стереотип є примітивізованим та узагальненим образом, що живе у свідомості людей. Національний характер є узагальненою характеристикою етносу, проте, такою, з якою погоджується більшість людей, і, яку, насамперед, підтверджують науковці, тобто, він є частиною наукової картини світу. Етнічний стереотип відбиває уявлення про національний характер, тобто ^о *суб'єктивною* точкою зору про ті *об'єктивні* особливості нації, що їй притаманні. Мова формує свого носія, а кожна національна мова не лише відбиває, а й формує національний характер. Дослідники зазначають, що окремі риси національного характеру можуть змінюватися під впливом соціально-історичних чинників. Проте, більшість рис відрізняються високим ступенем усталеності і передаються з покоління у покоління [7, 51].

У мові відображаються національний характер, народний менталітет, культура даного народу. Цілком слушним ми вважаємо зауваження про те, що лексика є найчутливішим показником культури народу.

Природно, що будь-які стереотипи та забобони, а тим більше, етнічні, знаходять своє відбиття у мові. Наприклад, упереджені уявлення, що сформувались у США по відношенню до інших етносів, також знайшли відображення у англійській мові: неофіційний й образливий етнонім *Herring Choker* вживається на позначення скандинавів, адже відомо, що вони вживають багато риби, а позначення *Nordski* апелює до місця мешкання цих народів (півночі); лексеми *chino* та *pong* вважаються образливими, коли вживаються по відношенню до китайців; одиниця *Yoko* презирливо характеризує японців (Йоко Оно сприяла розпаду всесвітньо відомого гурту *the Beatles*). В англійській мові словосполучення, в яких першим компонентом є

лексема *Dutch* відбивають напружений характер відносин між двома націями, що зумовлено історичними причинами. Історично склалося так, що образ голландця в англійській мові представлено у вигляді характеристики чогось кумедного, дивного, безглузлого. В американському варіанті відбиття етнічних стереотипів та забобонів представлено великою кількістю мовних одиниць, в тому числі ідіоматичних. Наприклад, *Dutch auction, Dutch bargain, Dutch feast, Dutch comfort, Dutch lunch, Dutch carpet, to take Dutch leave*.

Невипадково, що рух за політичну коректність розпочався у Сполучених Штатах, у країні, де між-етнічні проблеми є особливо актуальними сьогодні. Етнічні стереотипи тісно пов'язані з поняттям *політкоректності*, насамперед, тому що численні номінації, які відбивають певні етнічні стереотипи, вважаються політично некоректними. Конотацію іронії має вираз *Caucasianally-challenged*, адже він утворений за аналогією з номінаціями *horizontally-challenged* та *vertically-challenged* та позначає не білого американця. Поряд із цим, номінація *Race-Traitor* вживається білими американцями по відношенню до людини, що одружується з людиною іншої раси, зокрема, не з білою людиною.

Таким чином, з одного боку, стереотипні уявлення про той чи інший народ часто надають можливість зрозуміти його особливості. З іншого боку, вони розкривають лише особливості сприйняття цього народу іншими лінгвокультурними спільнотами.

Взаємовплив мови й культури є комплексним і має розглядатися з різних позицій. Культура як сукупність результатів життєдіяльності людини, відбиває відомості про рефлексивне самопізнання людини в процесі її життєвої практики, є втіленням національного менталітету народу. У процесі всіх її контактів у людини виникає картина світу як глобальний образ останнього. Національну мовну картину світу слід вважати певною моделлю, зумовлену світосприйняттям етносу, нормами поведінки його представників, вербалізованою інтерпретацією навколишнього світу. Лексика та фразеологія є найчутливішим та найвиразнішим показником «мовного картинуння».

Носій національної мови володіє специфічними рисами, тому поняття «національний характер» та «етнічний стереотип» корелюють. Частково етнічний стереотип виходить з національного характеру — національний характер як сукупність об'єктивних характеристик зумовлює певну гіперболізацію цих характеристик у процесі формування етнічного стереотипу.

У перспективі доцільно дослідити як «культурна диглосія» (належність людини до двох і більше культур) сприяє вибудовуванню культурної само-свідомості того чи іншого етносу.

Література

1. Вознесенська О. Л. Соціально-психологічні стереотипи сприймання портретних зображень політично активних суб'єктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 / О. Вознесенська. — Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 1999. — 20 с.
2. Гнатенко П. И. Этнические установки и этнические стереотипы / П. Гнатенко, В. Павленко. — Днепропетровск : ДГУ, 1995. — 200 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Голубовська. — К. : Логос, 2004. — 284 с.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры : пер. с нем. / Вильгельм Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1985. — 320 с.
5. Лейчик В. М. Отношения между культурой и языком: общие функции / В. Лейчик. — Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2003. — Сер. 19. — № 2. — С. 17-30.
6. Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х томах. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман. — Таллин : Александра, 1992. — Т. 1. — 479 с.
7. Фирсова Н. М. О национальных характерах испаноязычных и англоязычных народов в сопоставительном плане / Н. М. Фирсова // Филологические науки. — 2004. — № 2. — С. 51-58.
8. Юнацька А. Б. Вербалізація стереотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови: Дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Юнацька Анна Борисівна. — Запоріжжя, 2005. — 213 с.
9. Kritisberg R. Cultural constants and variables in the mirror of language / R. Kritisberg // Вісник ХНУ № 611. — Харків, 2003. — С. 37-40.
10. Yunats'ka A. «Melting Pot» vs. «Mosaic»: Public and Private Individuality in American Society / Anna Yunats'ka // Naukovi zapysky. — Volume 95 (1): Philology (Linguistics), Kirovograd : Kirovograd State Pedagogical University. — 2011. — P. 133-134.

Юнацкая А. Б. Вербализация национального характера: корреляция языка и культуры. — Статья.

Аннотация. В статье речь идёт о соотношении понятий «язык», «культура», «национальный характер» и «этнический стереотип». Автор рассматривает механизмы вербализации особенностей национального характера и этнического стереотипа в английском языке.

Ключевые слова: язык, культура, национальный характер, этнический стереотип, картина мира, вербализация, функции языка и культуры.

Yunatskaya A. Verbalizing the National Character: Interrelation of Language and Culture. — Article.

Summary. The article correlates the notions of language, culture, national character, and social attitudes. The author considers particular ways of reflecting national character and stereotypes by language means.

Key words: language, culture, national character, social attitudes, world picture, verbalization, functions of language and culture.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Манюх Н. Б.
(м. Івано-Франківськ)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ПРОЗІ В. ДРОЗДА

Анотація. У статті порушується проблема функціонального навантаження антропонімів як важливих засобів характеротворення у художньому творі, розкривається креативно-конструктивний потенціал імен, прізвиськ і прізвиськ антропоцентрів у текстах В. Дрозда.

Ключові слова: антропонім, характер, художній твір, текст.

Мистецький доробок В. Дрозда займає чільне місце в українській літературі ХХ століття, адже його твори стали яскравим прикладом відхилення від однаковості, стандарту, ламаючи традиції соцреалістичної поетики. В. Дрозд, як і В. Шевчук, Є. Гуцало, Гр. Тютюнник та ін., потрапив у літературу на хвилі так званого творчого вибуху поетичної свідомості, де вектор естетичних пошуків моделі присутності «я» у світі був скерований на сприйняття людини в особистісних категоріях. Письменника завжди цікавила «внутрішня людина», яка перебувала в «екзистенційному вакуумі» тогочасної дійсності, а відповідно до цього він оперував такими художніми засобами, що здатні переконливо відтворити всю складність і динаміку найтонших душевних порухів.

У прозі В. Дрозда привертає до себе увагу специфічний авторський ономастикон та значущість його в художньому тексті новел, повістей, романів. Імена, прізвиська та прізвиська виконують функцію конкретного найменування, а також, зазнаючи додаткового семантичного навантаження і володіючи креативно-конструктивним потенціалом, репрезентують ідіостиль автора, який кризь призму творчого осягнення об'єктивної дійсності характеризує антропоцентрів — персонажів художнього твору. Так, промовисті прізвиська персонажів *Шептало* («Білий кінь Шептало»), *Сластьон*, («Балада про Сластьона») *Семирозум* («Семирозум»), *Загатний*, *Гуляйвітер*, *Хаблак* («Катастрофа»), *Петруня* («Спектакль») та ін. підкреслено мотивують індивідуально-особистісні риси героїв та функціонують як засоби їх характеристики.

Ономастика досить молода і малодосліджена наука, яка активно почала розвиватись у середині минулого століття. Теоретичні аспекти ономастики, в тому числі й художньої, досліджували

І. Герус-Тарнавецька, І. Качуровський, Ю. Карпенко, Л. Масенко, Ю. Редько та ін. Проблема функціонування антропонімів у художньому тексті найчастіше розглядалася дослідниками на матеріалі сатиричних і гумористично-пародійних творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого, В. Винниченка, М. Куліша та ін. Функціонування «промовистих» імен у художньому тексті В. Дрозда досліджувалося переважно на матеріалі химерної прози, представленої творами «Ірїй», «Білий кінь Шептало», «Замглай», «Балада про Сластьона» та ін. Мистецька спадщина В. Дрозда з її розмаїтою жанровою спрямованістю була предметом розгляду С. Андрусів, В. Антофійчука, Б. Бойчука, Г. Гримич, Т. Денисової, М. Жулинського, О. Логвиненко, В. Нямцу, М. Павлишина, Г. Сивокопя, О. Січкара, Л. Яшиної та ін. Аналізуючи своєрідність індивідуального стилю письменника, дослідники не акцентували увагу саме на функціональній значущості імені в текстах В. Дрозда, а розглядали її дотично, у тісному взаємозв'язку з іншими проблемами. Враховуючи окремі розвідки, присвячені вивченню вказаного питання (Петро Майдаченко, Людмила Шестопалова та ін.), варто зауважити, що проблема функціонування художніх антропонімів у прозі В. Дрозда залишається недостатньо з'ясованою.

Мета статті — розглянути функціональне навантаження художніх антропонімів у творах В. Дрозда («Кузя», «Убивство за сто тисяч американських доларів», «Острів у вічності»).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

— виокремити і проаналізувати «промовисті імена» у творах В. Дрозда («Кузя», «Убивство за сто тисяч американських доларів», «Острів у вічності»);

— розкрити креативно-конструктивний потенціал функціонування найменувань в аналізованих творах.

Творча спадщина В. Дрозда надзвичайно багатогранна: новели, оповідання, повісті, романи, спроби літературного автопортрета, щоденникові записи з авторськими коментарями, листи письменника та ін. Більше половини творів письменника належить до малої прози, репрезентованої в

окремих збірках, а також у журнальних варіантах. Звичайно, є й такі твори («Солодкий цвіт акації», «Шустик», «Штани» та ін.), які не увійшли до жодної збірки, а були набрані в журнальному варіанті та пішли «під ніж», про що довідуємось із щоденникових записів та листів В. Дрозда до його дружини І. Жиленко.

Екзистенцію маленької людини, яка свідомо перетворюється у гвинтика тогочасної системи, В. Дрозд досліджував у творі «Кузя» (у перших варіантах «Шустик»), де психологічно значущим виступає водночас прізвище та прізвисько героя. Доля цього твору, як і багатьох інших, в яких автор «дивився на життя з так званого чорного ходу» була визначена наперед — вони не зуміли прорватись крізь «редакторську загату». За словами самого письменника, який не ховав ці твори до шухляди, а боровся з літературними чиновниками за право опублікувати їх: «На початку своєї літературної кар'єри я написав повість «Шустик». Надрукована вона вперше майже через тридцять років. Повість про те, як «маленька людина», гвинтик бюрократичної машини вичавлює із своєї душі раба, намагається стати Людиною» [6, 79]. Свідомість головного героя твору — Шустика Кузьми Аркадійовича — постійно сковує давній страх, породжений абсурдністю тогочасної системи, для якої людина була всього на всього «функціональним елементом», дешевою робочою силою. Перед його очима ще й досі виринає страшна подія з минулого, в результаті якої ледь не загинула людина. З того часу страх та неспокій заповнили душу Кузі. «А може люди завжди в страхові жили?» — повсякчас рефлексує герой, який і в очах начальника запримітив острах [4, 54]. Кузьму Аркадійовича Шустика називали на роботі просто *Кузю*: «Прізвисько наче приросло до Шустика, і він навіть радів, коли чув від Гераська — Кузя, це свідчило про добрий настрій директора, про приязнь до нього технічного помічника... він став тінню і плоттю Гераська, все в ньому було від Гераська, тільки називали його не товаришем Гераськом, а просто Кузю» [4, 45]. Таке іронічне прізвисько, яким нагородив його директор, спочатку непокоїло Кузьму, адже називали його так навіть молодші за віком. Проте, з часом Шустик змирився з цим, завжди вибачливо усміхаючись до товариша Гераськіна, якого боявся не тільки він, а й усі працівники. Іронічне прізвисько містить в собі таке семантичне наповнення: *покірний прислужник, безликий раб, бездумний виконавець чужої волі*. «Кузя» — це немов кличка якогось цуцика, який ластиться перед своїм господарем і завжди потрапляє під гарячу руку, як отой собака з байки П. Гулака-Артемовського «Пан та собака».

Кузя, який вважав себе маленькою, сірою людиною, зробив свій вибір — він перетворився на гвинтика тогочасної системи. Проте, і сам Герасько-Гераськін був таким же підневільним виконувачем обов'язків, якщо точніше, то рабом із портфелем, який перед вищим керівництвом теж мусів плазувати: «Найстрашніше навіть не те, що вони — раби, найстрашніше, що вони плодять і множать рабів» [4, 50]. Це свідчить про комплекс меншовартості, притаманний маленькій людині, яка свідомо перетворилася на гвинтик тогочасної системи і навіть не прагне подолати в собі внутрішнього раба. Зрештою, це можна трактувати дещо по-іншому, якщо взяти до уваги те, що «багатвікова підневільність у поєднанні з інтровертизмом психічного типу значною мірою підірвали здатність українського народу до волевиявлення, сформували комплекс «меншовартості» і відповідний психоповедінковий стереотип, характерний для населення колоніальних країн... Люди характеризують себе в негативних термінах, і це створює психологічні перепони для можливої позитивної дії та віри...» [3, 67]. У творі часто зустрічається термін «*маленька людина*» «*гвинтик*», «*раб*». Саме так називає себе Шустик. Звідси і нерішучість, ірраціональний страх та різні фобії. Кузьма Аркадійович Шустик чимось схожий на Андрія Сидоровича Хаблака (роман «Катастрофа»), який був людиною з патологічною непристосованістю до життя, такий собі невдаха, а прізвище — знахідка для гумориста — *Хаб-лак*. Оце насмішкувате «товариш Хаб-лак», як назвав його журналіст Загатний під час знайомства, надовго прописалось у редакції місцевої газети. Незважаючи на це, він почав бунтувати проти Загатного — свого бога, на якого хотів бути схожий: «Я, нездара, маса, посередність, я, Хаблак, з якого ви глузуйте, якого в душі на копійку не цінуєте... Я щасливіший од вас, бо я — людина» [5, 247]. На відміну від Хаблака, Шустик жахався всього, найстрашніше те, що він боявся стати людиною. Кузя завжди був небагатослівний, він навіть не намагався бунтувати проти того, що його не називають на ім'я. Зрештою, людина без слова та імені — «вічний в'язень самої себе по суті, антисоціальна, некомунікабельна і, отже, також неіндивідуальна», — зауважує О. Лосев [10, 237]. У творі зроблено акцент на тому, що такій людині, яка є яскравим представником «переляканої свідомості», не вистачає тепла та затишки в «екзистенційному вакуумі» тогочасної радянської дійсності. Герой завжди підсвідомо прагнув втекти від тієї сірої реальності, яка повсякчас оточувала його. Прізвисько *Шустик* окреслює психологічну конституцію героя: *шуснути, прошигнути, втекти* від похмурої дійсності.

Слово *шуснути* — те саме, що *шаснути*, однокореневе до *шастати*, означає: «Швидко, квапливо ходити, рухатися в певних напрямках. Швидко, пробігати, пролітати повз кого-, що-небудь; шмигати» [2, 1390]. Зрештою лексема *шуст*, що є частиною номена *Шустик*, тлумачиться як «інструмент для згладжування нерівностей, видалення іржі і т. ін. в стволі рушниці» [2, 1410]. До того ж формальне вираження суфікса *-ик* надає антропоніму демінутивної семантики, виконуючи характерологічну функцію: повертає авторську стратегію у русло сприйняття персонажа як людини безвідмовної, безхарактерної, такого собі добрячка, наївного дивака, який завжди згладжує, втихомирює гнів та запальну вдачу свого керівника, хоча ніхто цього не оцінює. Більше того, молоді колеги глузують із нього, висловлюючи цим свою неповагу. Адже Шустик сам переконав себе в тому, що він тільки функціональний елемент, дешева робоча сила, гвинтик бюрократичної машини.

У романі «Убивство за сто тисяч американських доларів», в якому автор розповів про нашу збурену епоху духовного занепаду, не тільки вказано на семантику художнього антропоніма, а й детально простежено його етимологію, яка містить в собі певні характерологічні ознаки. Головного героя твору звали Робінзоном, який намагався якось відгородитися від усього світу і жити на своєму Острові на горі Жемирівці у землянці, усвідомивши, що існує «інший розум — розум душі» [7, 111]. Це ім'я асоціюється у читача з образом Робінзона Крузо, який, потрапивши на безлюдний острів, стає своєрідним дослідником, проникаючи у суть багатьох простих речей. Завдяки щоденній праці на острові формуються його найкращі моральні якості. Даніель Дефо зображає характер свого героя у розвитку. На початку твору Крузо був легковажним, ледачим, корисливим. На острові стає розсудливим, працьовитим, щирим. Так само і Робінзон Прокопович Макуха, який своїм іменем завдячував батькові (Прокіп Макуха усе своє життя читав і перечитував одну-єдину книгу «Робінзон Крузо»: «Вона і була для нього Біблією на усі випадки життя. З неї єдиної черпав він для себе мудрість, набуту, поколіннями роду людського» [7, 7]), перетворюється з обивателя, човен життя якого чверть століття тихо плыв по морю часу, на людину, для якої основним на Острові стає робота душі («Усе це — зовнішнє, усе це — для тіла, а не для душі. Я ж до тіла свого ставився і ставлюся не вельми серйозно. Як скрипка до футляра. Скрипкою була моя душа» [7, 93]). Завдяки духовному переродженню на Острові у нього навіть з'явився дар лікувати і зцілювати людей, протистояти світовому Злу та ін.

Саме прізвище героя у творі семантично прозоре: «Що таке макуха, не кожен із нині живущих людей і знає, особливо молодь. Словник Грінченка слово це трактує російською мовою так: »1) Сбоина, жмыхи, выжимки из семян конопли после добывания масла; 2) Увалень, неповоротливый человек, бесхарактерный человек» [7, 8]. Проте, автор зазначає, що саме друге трактування Б. Грінченком цього слова вказує на те, що прізвище певним чином визначає характер людини, а може, навпаки. Герой сам наголошує на тому, що «багато років я свідомо, нарочито вдавав із себе макуху. Час був такий — для макух. У тодішньому суспільстві тільки й виживали макухи. Олія вичавлювалася впродовж десятиліть — війними, в'язницями, таборами» [7, 8]. Таким чином, герой усе своє життя недооцінював себе, твердячи про власну сірість і посередність: «Я не був народжений для великих, гучних справ. Я був народжений звичайною, маленькою сірою посередністю. Гвинтиком, як раніше узвичаєно було казати... Довгі роки, десятиліття я був зерном, яке лежить без руху в землі, але не трухлявіє. Бо на роду йому написано колись прорости, стати стеблом» [7, 8]. Адже у роді Робінзона по материній лінії були «лекарі» — так їх називали по-вуличному. Можливо з роду Макух і передався дар зцілювати людей. Ім'я Робінзон, яке асоціативно пов'язане з життям на острові, є давньою батьковою метафорою, яку реалізував Робінзон Великий, проживши на своєму з Балериною Острові на горі Жемирівці, усвідомивши, що «єдина гора, на яку маєш зійти у душі твоїй» [7, 105].

Безіменного героя роману «Острів у вічності», в якому вдало скомпоновано елементи автобіографізму та своєрідного бачення письменником «інших світів», куди відправляється людська душа, залишаючи тіло, названо — Майстром. Як зазначила В. Сулима: «На перший погляд, автор роману ... цілком ототожнював себе з майстром; однак ... у головного героя твору не з'явилися відомі нам ім'я і прізвище, оскільки Володимир Дрозд чітко визначив дистанцію між наратором і персонажем, хоча безоглядно віддав своєму героєві-двійникові всі заповітні думи, всі потаємні спогади, всі інтимні переживання» [11, 20]. Майстрові, у свідомості якого ніколи не виникало «тілесної коробки, у яку свого часу втілилася із небес його душа, а виникало щось інше, *те, що у коробці*, духовна сутність його особистості» [8, 51], не потрібно було ім'я, як і всі інші атрибути земного життя. Так само відмовився від усього в ім'я творчості і герой роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», якого також називали Майстром: «— Я Майстер, —

— У мене немає більше прізвища, — з сумною презирливістю відповів дивний гість, — я відмовився від нього, як і взагалі від всього в житті» [1, 142].

Майстер В. Дрозд був людиною не від світу цього, яка добровільно і свідомо залишила людську юрму, щоб творити, відчуваючи красу гостро, глибоко, сліпучо-яскраво, як «свідчення про присутність Бога на землі, про *голос* Бога до землян, а отже — і до нього» [8, 42]. Він, як і належиться творцеві, носію духовного начала, володів знаннями, відчуттями про те, що кожна людина може стати «складовою, хай крихітною, хай безіменною, неосяжного духовного сплаву, яким є Розум Космічний, Всесвітня душа...» [8, 122]. У сповнені розумової та емоційної напруги ранки і дні, коли він перебував, як кажуть у народі, в стані «заходження у хмару», Майстер творив, не змагаючись із Богом «створити світ кращим, аніж той, що уже існує, ... не копіював бездумно та улесливо світ, Богом сотворений», він «ткав свої світи, ... ткав із тіней та відблисків земних, уже існуючих, і зіткані ним із слів мови людської світи лягали сторінками до всесвітньої Книги Буття» [8, 27]. Семантика номену *Майстер* — «фахівець з якого-небудь ремесла, той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості» [9, 504] у контексті роману «Острів у вічності» увиразнюється, набуваючи символічного звучання. *Майстер* — це не просто творець, що досяг високої майстерності, він є богонатхненним у своїй праці, обраним, унікальним носієм «творчої самоусвідомленої енергії, здатної творити вічний мікрокосм незнищеної людської душі» [11, 20].

Таким чином, художні антропоніми *Кузя*, *Шустик*, *Робінзон*, *Майстер*, функціонуючи у творах, здійснюють, насамперед, найменування персонажів. Особливістю функціонального навантаження вказаних номенів є те, що вони, володіючи потужним характерокреативним потенціалом, підкреслено мотивують індивідуально-особистісні риси антропоцентрів. Так, промовисте прізвище *Шустик* та прізвище *Кузя* повністю відповідають характерові героя, його патологічній боязливості та непристосованості до життя. Влучне ім'я Робінзон більше промовляє про характер персонажа, ніж розлога характеристика. Специфічну характеротворчу функцію виконує безіменний номен Майстер, який проектує богонатхненне, творче начало автобіографічного героя.

Література

1. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита : роман / Михаил Александрович Булгаков. — СПб : Азбука-классика, 2005. — 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінськ : Перун, 2001. — 1440 с.
3. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. — 1988. — №5. — С. 58-70.
4. Дрозд В. Ранні оповідання / Володимир Дрозд // Дніпро. — 1990. — №11. — С. 10-63.
5. Дрозд В. Вибрані твори : у 2 т. / В. Дрозд. — К. : Рад. письменник, 1989. — Т. 1: Оповідання, романи. — 1989. — 552 с.
6. Дрозд В. Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок : повість-шоу / В. Дрозд. — К. : Укр. письменник, 1994. — 203 с.
7. Дрозд В. Убивство за сто тисяч американських доларів / Володимир Дрозд. — К. : Український письменник, 2003. — 253 с.
8. Дрозд В. Острів у вічності / В. Дрозд // Березіль. — 2000. — № 11-12. — С. 23-154.
9. Короткий тлумачний словник української мови : близько 6750 слів / під. ред. Д. Г. Гринчишина. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Рад. шк., 1988. — 320 с.
10. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф. Лосев. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1990. — 269 с.
11. Сулима В. Смерть як життя на острові у вічності : художнє моделювання світу в романі «Острів у вічності» / В. Сулима // Слово і час. — 2004. — №8. — С. 15-22.

Манюх Н. Б. Особенности функционирования художественных антропонимов в прозе В. Дрозда. — Стаття.

Аннотация. В статье затрагивается проблема функциональной нагрузки антропонимов как важных средств создания характера в художественном произведении, раскрывается креативно-конструктивный потенциал имен, фамилий и прозвищ антропоцентров в текстах В. Дрозда.

Ключевые слова: антропоним, характер, художественное произведение, текст.

Manjukh N. Peculiar functions of anthroponyms in the prose by V. Drozd. — Article.

Summary. The article deals with the problem of how anthroponyms (names, surnames, nicknames) function in V. Drozd's texts as language means, creating the character of a personage.

Key words: name, character, literary work, text.

Дерік І. М.
(м. Одеса)

ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕЛЕКОНФЕРЕНЦІЙ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті наведені результати аналізу лексичних і стилістичних особливостей перекладу телеконференцій ділової тематики з урахуванням провідних чинників, що впливають на характер інформаційно-комунікативного процесу. У ході дослідження лінгвістичних характеристик англо-мовних та українськомовних телеконференцій ділової тематики визначено перекладацькі стратегії, використання яких дозволяє уникнути комунікативних невдач.

Ключові слова: телеконференції ділової тематики, лексичні та стилістичні проблеми перекладу, лінгвістичні характеристики, перекладацькі стратегії, комунікативні невдачі.

Останнім часом спостерігається інтенсивне розвинення індустрії Інтернет-засобів масової комунікації, що, як наслідок, викликає посилення інтересу до вивчення специфіки Інтернет-комунікації у різних галузях знання.

Метою цього дослідження є вияв основних лексичних та стилістичних особливостей перекладу телеконференцій ділової тематики, а також визначення стратегій, що оптимізують цей процес перекладу. У відповідності зі зазначеною проблематикою було сформульовано такі завдання:

1) дослідити телеконференції ділової тематики в аспекті визначення лінгвістичних особливостей цього окремого різновиду дискурсу Інтернет-повідомлень ділової тематики;

2) описати найбільш типові проблеми, що виникають під час двостороннього перекладу телеконференцій ділової тематики (англійська — українська, українська — англійська);

3) виявити перекладацькі стратегії, що дозволяють запобігти комунікативних невдач.

Актуальність цього дослідження підтверджується напрямком сучасних лінгвістичних студій, спрямованих на вияв взаємозв'язку між семантичним, структурним і функціональним аспектами різних видів Інтернет-комунікації та їх лінгвістичною реалізацією.

Новизна дослідження в тому, що вперше здійснено спробу охарактеризувати лексичні та стилістичні проблеми перекладу телеконференцій ділової тематики з англійської на українську і з

української на англійську, розробити ефективні стратегії їх подолання з урахуванням надбань сучасного перекладознавства і складових інформаційно-комунікативного процесу.

Дослідження провадилося на матеріалі англо— та українськомовних Інтернет-телеконференцій ділової тематики, що розміщені на сайтах інформаційних компаній <http://www.msnbc.com>, <http://www.forbes.com>, <http://www.dowjones.com>, <http://www.5tv.com>, <http://www.audio.ukrinform.com>.

Об'єктом дослідження слугували телеконференції ділової тематики як різновид дискурсу інформаційних Інтернет-повідомлень ділової тематики.

Предмет дослідження — лексичні і стилістичні особливості перекладу телеконференцій ділової тематики, обумовлені специфікою мовної реалізації особливостей цього жанрового різновиду в англійській та українській мовах, а також експериментально визначені перекладацькі стратегії.

Методологічний апарат дослідження складається з методів теоретичного узагальнення, експериментального аналізу та прийомів статистичного оброблення даних.

Теоретичним підґрунтям дослідницької роботи слугували наукові праці вчених, що займаються проблемами комунікативної лінгвістики, медіалінгвістики, ділової комунікації, теорії та практики перекладу (Ф. С. Бацевич, І. Б. Кашкін, І. В. Корунець, Л. С. Бархударов, Я. І. Рецкер, Є. В. Ключев, Т. Янко) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Автор спирався на результати власного експериментального дослідження, спрямованого на вияв специфіки лінгвістичного оформлення дискурсу Інтернет-повідомлень ділової тематики.

Лінгвістичний аналіз текстів англо— й українськомовних телеконференцій ділової тематики, спрямований на визначення провідних лексичних і стилістичних особливостей мовлення, що ускладнюють їх переклад англійською та відповідно українською мовами, дозволив дійти таких висновків.

1. Труднощі перекладу телеконференцій ділової тематики англійською з української та українською з англійської спричинені головним чином такими відмінностями у лексико-граматичній

побудові двох мов, що можуть ускладнити процес двобічного перекладу:

— поширеність різних способів словотворення економічної та біржової лексики у мові оригіналу та мові перекладу, зокрема:

широке використання в англійській мові слів-комполітів, утворених за моделями, де перший або другий компонент виражений іменником. Це вимагає в українській мові описового перекладу у вигляді словосполучення (наприклад: N+N: *index activity* — показник біржової активності; *market rate* — біржовий курс; *mortgage industry* — іпотечна індустрія); N+N+N: *consumer sentiment index* — індекс споживчої чутливості); Adj+N: *light crude* — легка нафта; *common stock* — звичайні акції); PI + N: *borrowing costs* — відсотки за позикою;

— поширеність в англійському діловому мовленні абревіатур, що обумовлює вибір еквівалентних лексичних одиниць — скорочень у мові перекладу (наприклад: *VAT (Value Added Tax); ПДВ (податок на добавкову вартість)*);

— уживання в мові джерела лексичних одиниць, в основі створення яких лежить метафоричне або метонімічне перенесення значення, що потребує в українській мові описового перекладу чи додаткового пояснення за умови відсутності повного мовного еквівалента у мові перекладу (наприклад: англ.: *bear*; переклад українською: «ведмідь» — біржовий спекулянт, який грає на зниження; англ.: *bull*; переклад українською: «бик» — біржовий спекулянт, який грає на підвищення; англ.: *rallies* (дефініція: *an act of returning to a strong position after a period of difficulty*); переклад українською: «зростання цін на акції після періоду падіння їх вартості»). Англ.: *The storm finished on Wall Street as investors' rallies rounded twice sector of bullish news.* (Дефініція: *bullish news — in finance news connected with an increase in the price of shares; rallies in act of returning to a strong position after a period of difficulty; to round twice — to increase in two times*); переклад українською: *На фондовому ринку на Уол-стріт стихла буря, після того, як вдвічі зросла вартість акцій інвесторів*).

В аспекті визначення стилістичних особливостей телеконференцій ділової тематики в Інтернеті, що потенційно ускладнюють їх переклад, слід звернути увагу на такі моменти, як:

— відхилення від норм літературно-художнього й публіцистичного стилю;

— насиченість мовлення прикметами розмовного стилю [8; 9; 10];

— порушення мовних норм на різних рівнях, а саме:

— широке використання еліптичних речень, паралельних конструкцій, речень із порушенням нормативного порядку слів на синтаксичному рівні;

— розповсюдженість скорочень, слів широкої семантики, колоквіалізмів і колоквіальних фразеологічних одиниць, упущення особових займенників у функції підмета та артикля перед іменником на лексико-граматичному рівні;

— частотне вживання слів широкої семантики й слів з ослабленим лексичним значенням (наприклад: *Things like that are a general story. The things were hanging around in here. There has been considerable progress in movement of things. It's very interesting stuff. That's pretty far from the truth;* Для компанії такого рівня дрібниць немає. Подібні речі не є новиною);

— метафоричність мовлення, що проявляється в таких моментах, як:

а) розповсюдженість лексичних стилістичних прийомів і образних засобів (метафора, метонімія, епітети й т.д.) (наприклад: *We were reviewing the stocks that stumped me yesterday (персоніфікація). It's time for you to escape, escape the ghosts of lifeless stocks (розгорнута одночленна метафора + епітет); *Судячи з результатів останніх біржових операцій, ринок дає задній хід (прибутковість цінних паперів зростає, а ціни падають) (одночленна метафора). Здається, що сьогодні фондові цінності потрапили у повітряну яму (нестійке становище, в якому опиняються фондові цінності у зв'язку з раптовим або надзвичайним падінням їх курсу) (одночленна метафора)*);*

б) насиченість мовлення метафоричною термінологічною й професійною біржовою лексикою, фразеологічними зворотами, малозрозумілими для необізнаних слухачів, що не ознайомлені із глосарієм біржових коментаторів (наприклад: *That upfront was just a waste of time. (upfront-payment in advance) Stocks are rallying today. (to rally-to increase in value after falling in value). The storm finished on Wall Street as investors' rallies rounded twice sector of bullish news. (bullish news — in finance news connected with an increase in the price of shares; rallies in act of returning to a strong position after a period of difficulty; to round twice — to increase in two times); *Вчора на фондовій біржі відбувся «наліт ведмедів» («наліт ведмедів» — активний продаж «без покриття», що проводиться з метою зниження рівня цін для того, щоб вигідно купити товар за значно нижчими цінами). Минулого тижня біржові аналітики констатували «занурення» на ринку нерухомості («занурення» — нетривала затримка у розвитку ринкової кон'юнктури або незначна зміна цін на біржі)*);*

в) наявність контекстуальних індивідуально синонімованих слів [9], які важко адекватно перекласти (наприклад: *However, keeping up with data piracy is an on-going challenge. The protection available data is an on-going battle; Ці процеси спричиняють підвищення цін на акції вітчизняних компаній, підвищення цін на акції обумовить економічний зріст підприємств*);

г) уживання стилістично забарвлених слів (наприклад: *Unfortunately, we are at the portion of the show, where we have to terminate this very interesting discussion. We'll discuss these funnies more. It's very interesting stuff. We are sort of consulting it here; Банківські кредити стимулюють виробництво, дозволяють розв'язувати широке коло економічно-соціальних проблем, значною є і благодійно-спонсорська діяльність*);

г) уживання експресивно-виражальних слів і слів, що виражають емоційні стани [10], наприклад: *Is it the growing through the very low base or through the very fantastic business environment? Crazy, crazy; Вржаючи успішною є діяльність компанії на вітчизняному ринку*);

д) уживання слів з явно вираженою оціночною конотацією (наприклад: *Even in these dreadful market conditions?! The market is booming for these types of services. Most astonishing is that...; Несподівано високими є показники економічної діяльності компанії за поточний рік*);

е) уживання лексико-стилістичних засобів мовленнєвого контакту, в яких передається ставлення ведучого до слухача (англ.: *you know, I believe, I think, hey, hello, I hope, I bet, I presume, I doubt*; укр.: *можливо, здається, на нашу (на мою) думку, як відомо, по-перше..., безперечно*);

е) використання прислівників міри та ступеня у функції інтенсифікаторів для підсилення значення повнозначних слів та відображення ставлення мовця до предмета мовлення [10] (наприклад: *It's pretty far from the truth. Thanks to a very colourful person. Thank you so much; Набагато складнішою є ситуація з ринком нафти*);

ж) поширеність клішованих фраз, стійких словосполучень (наприклад: англ.: *for a second day in a row*; укр.: *у даний час, за наявності*) [10];

з) наявність дискурсивних маркерів (*however, well, now, really, still, actually, possibly, probably, conversively, проте, власне кажучи*).

Експериментально провадилось дослідження міжмовних перебудов, що дозволяють втілити комунікативні стратегії кооперації¹ [7] та адекватно передати зміст автентичного тексту під час двостороннього перекладу телеконференцій ділової

¹ Комунікативна стратегія кооперації – правила і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення запланованого стратегічного результату спілкування, залучення адресата до співробітництва.

тематики в Інтернет. Тут і далі в тексті статті вживатимемо термін «перекладацькі трансформації», який введено в обіг Л.С. Бархударовим. «Перекладацька трансформація – перебудова елементів вихідного тексту, операція «перевираження» змісту або перефразування з метою досягнення перекладацького еквіваленту» [4]. Згідно з концепцією Л.С. Бархударова, виокремлюємо чотири основні типи перетворень – перебудова, заміна, опущення та додавання.

За результатами експерименту найбільш поширеними перекладацькими трансформаціями у досліджуваному матеріалі виявились такі:

1) лексична заміна – зміна значення лексеми за обсягом у двох напрямках:

конкретизація – звуження обсягу значення, заміна родового поняття видовим, загального – частковим. Конкретизація застосовується під час перекладу українською англійських дієслів на позначення мовлення, стану та руху, як напр.: *say, be, have, get, take, give, make, come, go* і т.ін. Дієслово “to be” як частина іменного присудку в англійській мові замінюється на більш семантично конкретизований контекстуальний синонім у мові перекладу. Лексична заміна часто поєднується з граматичною (синтаксичною) заміною (напр.: іменний присудок змінюється на дієслівний);

генералізація – розширення обсягу значення, заміна видового поняття родовим, часткового – загальним. Генералізація є більш типовою трансформацію під час перекладу англійською з української. Англійська мова визначається більш абстрактним характером лексем у порівнянні з українською. Лексична система англійської мови містить велику кількість слів «широкої семантики» на кшталт: “*thing(s), stuff, do, be*”, що спроможні замінити майже будь-який іменник чи займенник (напр.: “*thing(s), stuff*”), або дієслово (“*do, be*”);

2. семантична заміна:

засіб змістового розвитку (заміна причини наслідком та навпаки);

засіб антонімічного перекладу (зміст висловлення передається шляхом уживання лексичних одиниць, що за своїм значенням є антонімічними до одиниць мови оригіналу);

3. опущення;

4. додавання;

5. використання описового перекладу за відсутності повного еквіваленту в мові перекладу;

6. уживання слів-аналогів;

7. додавання пояснювального тексту під час перекладу слів на позначення реалій, знання про які відсутні в мовній компетенції потенційного адресата.

Слід зазначити, що автор статті дотримується підходу Л.С. Бархударова до визначення термінів

Таблиця 1
Розповсюджені перекладацькі стратегії подолання проблем перекладу в дискурсі телеконференцій ділової тематики. Кількісна характеристика

Перекладацька стратегія	Ілюстративні приклади	Частотність уживання	
		абс. в.	відн. в.
1	2	3	4
Уподібнення інтонаційного та акцентного малюнку висловлювання у мові перекладу мови оригіналу	<i>The Bank "Demar" in Chernigov has recently celebrated its thirteenth anniversary. Чернігівський банк "Демар" відзначає своє тринадцяті річчя. Біржі відбувся "наліт ведмедів"</i>		8%
Опущення у мові перекладу граматичних категорій, наявних у мові оригіналу, через їх відсутність у граматичній системі цієї мови та у мовній компетенції носіїв-мовців і носіїв-адресатів (відсутність артикль у українській мові, невідмінюваність іменників і прикметників у англійській мові)	<i>There happened "the bears" attack" in the stock market yesterday. Вчора на фондовій біржі відбувся "наліт ведмедів"</i>		20%
Зміна синтаксичної конструкції висловлювання у мові перекладу у порівнянні з мовою оригіналу	<i>0 1 2 3 1 2 вій біржі відбувся "наліт ведмедів". 0 1 No sooner had the stock 1 2 3 market closed the shares 4 0 geared up. Зразу ж по 2 1 закритті біржового ринку 3 4 акції підскочили у ціні.</i>		25%
(зміна порядку слів у стверджувальному реченні українською мовою на відміну від англійської, уживання граматичної конструкції з нетиповим для стверджувального речення порядком слів (зворотним) на кшталт "no sooner had + Subject + Predicate").	<i>Біржові аналітики майже ніколи не втрачають можливість скористатись своїми знаннями. The stock market analysts hardly ever fail to speculate on their knowledge. The valuables will hardly ever reach the last year's level. Цінні папери напевно не надоздоженуть рівня минулого року. The stock market analysts' report is updated practically every weekend.</i>		7%
Зміна значення за обсягом. Існує два різновиди зміни значення — генералізація (розширення обсягу значення, заміна вилового поняття родовим, часткового — загальним) і конкретизація (звуження обсягу значення, заміна родового поняття видовим, загальною — частковим).	<i>Аналіз біржового ринку оновлюється практично кожного тижня. At the by-election victory went to the Labour candidate. На додаткових перегонах перемогу одержав кандидат від партії лейбористів.</i>		20%
Генералізація є більш типовою для перекладу англійською з української, бо англійська мова визначається більш абстрактним характером лексем на відміну від української. У більшості випадків під час перекладу українською мовою конкретизації підлягають англійські дієслова на позначення мовлення, стану та руху, як напр.: <i>say, be, have, get, take, give, make</i> .	<i>2 The recent business Internet-conference was on the site www.dowjones.com. Остання Інтернет-конференція ділової тематики відбулася на сайті www.dowjones.com.</i>		
Зміна значення за частини іменного присудку в англійській мові замінюється на більш семантично конкретизований контекстуальний синонім у мові перекладу. Лексична заміна спричинює граматичну (синтаксисну) заміну — іменний присудок змінюється на дієслівний.	<i>Japan and major European countries have joined the United States in falling into recession. Японія та провідні країни Європи тепер також переживають рецесію.</i>		10%
Засіб змістового розв'язку полягає у заміщенні однини перекладу на контекстуальне, логічно пов'язане із нею слово чи словосполучення. Ця трансформація ґрунтується на такому принципі: причина замінюється на наслідок або навпаки.	<i>Stocks are rallying today. Сьогодні курс акцій відіграв свої позиції. Пояснення: (to rally — to increase in value after falling in value). The storm finished on Wall Street as investors' rallies rounded twice sector of bullish news. На Уол-стріт наступили загишок, після того як було констатовано підвищення курсу акцій унаслідок. Пояснення: (bullish news — in finance news connected with an increase in the price of shares; rallies — an act of returning to a strong position after a period of difficulty; to round twice — to increase in two times). There happened the bears' attack in the stock market yesterday. Вчора на фондовій біржі відбувся "наліт ведмедів". The stock analysts stated shares' sinking in the real estate investment market. Минулого тижня біржові аналітики констатували "занурення" на ринку нерухомості.</i>		10%
Метафоризація значення під час перекладу. Англійські біржові терміни "bull", "bear" не мають повних перекладацьких еквівалентів в українській мові, їх аналогами є слова «біржовий спекулянт», «дідець, гравець», що потребують семантичного уточнення, «що грає на пониження чи підвищення цін на біржові акції». Однак, останнім часом, відбувається суцільна метафоризація дискурсу телеконференцій ділової тематики, внаслідок чого з'являються в обігу новоутворення на кшталт: «наліт ведмедів» — активний продаж «без покриття», що проводиться з метою зниження рівня цін для того, щоб вигідно купити товар за значно нижчими цінами); «занурення» — нестривала затримка у розвитку ринкової кон'юнктури або незначна зміна цін на біржі.			

«перебудова» та «зміна» [4]. Перебудова тлумачиться як зміна порядку слідування компонентів речення, словосполучення або місця розташування певного слова. До випадків заміни зараховують заміщення одного з компонентів у синтаксичній структурі складного речення, вживання однієї частини мови замість іншої, заміну окремих словоформ, членування складного речення на прості та об'єднання окремих простих речень у складне — граматичні заміни; засоби змістового розвитку та антонімічного перекладу — семантичні заміни. Така зміна висловлення, що полягає у зменшенні кількості елементів у його складі, але жодним чином не впливає на зміст висловлення у мові оригіналу у цілому (тобто змінюється форма, а змістовна частина зберігається у повному обсязі), класифікується як опущення, уживання у мові перекладу більшої кількості мовних одиниць, ніж у мові оригіналу, з метою збереження автентичного змісту — додавання.

У наведеній вище таблиці містяться кількісні дані щодо розповсюдженості певних перекладацьких стратегій подолання проблем перекладу в дискурсі телеконференцій ділової тематики в Інтернеті. Стратегії подано у списку відповідно до частотності вживання. На початку розташовані найуживаніші стратегії, наприкінці — стратегії, що трапляються в досліджуваному виді дискурсу якнайрідше.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
2. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации : краткий курс / В. Б. Кашкин. — М. : АСТ: Восток — Запад, 2007. — 256 с.
3. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. — М. : Междунар. отношения, 1975. — 240 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. — М. : Р. Валент, 2004. — 244 с.
6. Клюев Е. В. Речевая коммуникация : учебное пособие для университетов и институтов / Е. В. Клюев. — М. : Рипол Классик, 2002. — 320 с.
7. Янко Т. В. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. В. Янко. — М. : Языки славянской культуры (Studia philologica), 2001. — 384 с.
8. Аристов С. А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С. А. Аристов, И. П. Сусов. — 1999. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~susov/Aristov.htm>
9. Навроцький В. В. Логічні теорії діалогу і дискурсу: когнітивний підхід / В. В. Навроцький // Філософська думка. — К., 2001. — № 3. — С. 17-23.
10. Орехова С. Г. Гражданское сообщество: «Интернет», лингвистика и современная социально-психологическая теория массовой коммуникации / С. Г. Орехова // Вестн. Института цивилизации. — Владикавказ, 1998. — Вып. 1. — С. 138-147.

Дерик И. М. Лексические и стилистические особенности перевода телеконференций деловой тематики (на материале английского и украинского языков). — Статья.

Аннотация. В статье изложены результаты анализа лексических и стилистических особенностей перевода телеконференций деловой тематики с учетом ведущих факторов, влияющих на характер информационно-коммуникативного процесса. В ходе исследования лингвистических характеристик англо- и украиноязычных телеконференций деловой тематики выявлены переводческие стратегии, позволяющие избежать коммуникативных неудач.

Ключевые слова: телеконференции деловой тематики, лексические и стилистические особенности перевода, лингвистические характеристики, переводческие стратегии, коммуникативные неудачи.

Dyerik I. Lexical and Stylistic Peculiarities of Translating Business Teleconferences (the English and Ukrainian Languages). — Article.

Summary. This article focuses on the research of lexical and stylistic peculiarities of translating business teleconferences. Some important factors of information-communicative process are considered. Certain linguistic peculiarities of business conferences have been investigated and certain translation strategies have been found in English and Ukrainian which allow to escape possible communicative misuse.

Key words: business teleconferences, lexical and stylistic peculiarities of translation, linguistic peculiarities, translation strategies, communicative deviations.

АВТОПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В. НАБОКОВА В КОНТЕКСТЕ ЭСТЕТИКИ ПИСАТЕЛЯ

Аннотация. В статье рассматриваются автопереводы В. Набокова, которые демонстрируют не только новые способы и формы переноса всех смыслов и глубинных идей на иную культурную почву, но и способствуют автоинтерпретационному углублению читательской рецепции именно произведений самого интерпретатора.

Ключевые слова: интерпретация произведения, автоинтерпретация, культурная память, художественное сознание, интертекст интеркультуры.

Переводческая деятельность вообще и, тем более, автоперевод художественных текстов на другой язык, как поиск формы инобытия произведений одной языковой среды в другой, вызывает безусловные трудности. В этой связи изучение автопереводов произведений В. Набокова представляет несомненный интерес для специального изучения, поскольку не только демонстрирует новые способы и формы переноса всех смыслов на иную культурную почву, но и способствует автоинтерпретационному углублению читательской рецепции именно произведений самого интерпретатора, в данном случае — художественного наследия В. Набокова.

В последние годы не ослабевает поток монографических, диссертационных и отдельных (преимущественно воплощённых в научных статьях) исследований, посвящённых творческим поискам В. Набокова. Несмотря на обилие исследований творческого наследия Набокова, в нашей стране его переводческая деятельность изучена недостаточно полно. Нужно отметить, что проблема авторского перевода не получила до сих пор всестороннего освещения. Имеются лишь относительно небольшое количество работ, затрагивающих именно этот аспект творчества писателя (Грэйсон Дж., Киммел Л., Розенгрант Дж., Носик Б.М., Виттакер Р.).

Творчество В.В. Набокова, уникального писателя, творившего параллельно на двух языках, русском и английском, и создавшего на каждом из них свой особый стиль, представляет богатейший материал для исследования автоперевода. Феномен Набокова привлекает внимание не только литературоведов, лингвистов, но и переводоведов, так как переводы и автопереводы составляют

значительную часть литературного наследия писателя.

Цель настоящей работы — выявление особенностей авторского перевода в автопереводах Набокова. Предпринимается попытка не только рассмотреть концепцию перевода В. Набокова, но и проанализировать его произведения с целью выявления адекватности художественного перевода, а именно: соотношения и степени эквивалентности стилей автора и переводчика.

Творчество двуязычного писателя В. Набокова оказало огромное влияние на литературный процесс в странах и развитие национальных литератур благодаря авторским переводам, в процессе которых идет переосмысление произведения. «Художественное произведение, созданное для одного народа, переносится в иную читательскую среду, меняется адресат, при этом в той или иной степени происходит нарушение (отход, углубление, замена, полный отказ и т. д.) жанровой, стилиевой специфики, идут поиски путей приближения произведения к эстетическому восприятию читателя, воспитанного в традициях одной культуры, отличной от культуры переводимого языка» [5, 99]. Авторские переводы В. Набокова романов и мемуаров органично переросли в новое художественное единство, объединившее, по меньшей мере, две культуры, расширяя границы художественного мира писателя.

По мнению многих переводоведов, переводчик является единственным внимательным читателем текста, старающимся осмыслить каждую его деталь, пусть даже и незначительную на первый взгляд. Однако при этом следует стремиться к тому, чтобы эстетическая ценность перевода не уступала эстетической ценности оригинала.

В. Набоков скрупулезно относился к переводу своих собственных произведений. Автоперевод давал возможность писателю добиться на иной языковой почве полного соответствия мысли и слова оригинального текста. Переводчик оттачивал словосочетание, мотивный рисунок, формулу и схему художественного образа, фразу, достигая того содержательного наполнения, которое изначально было им заложено в оригинал. Таким образом, автоперевод выполнял функцию и автоинтерпретации. Следовательно, читатель

дополнительно обогащается самим В. Набоковым, новыми возможностями, а рецептивный процесс расширяется за счёт дополнительных усилий автора.

Необходимо учитывать высокую степень важности переводов, выполняющих значительную коммуникативную функцию. При каждом случае переводческого опыта многозначительным и, порой, определяющим для интерпретации литературного текста становится тот факт, что при переводе с одного языка на другой всегда меняется адресат и вступает в силу иной языковой и культурный компонент, который становится существенно зависимым от личности переводчика. Особенно значительной становится фигура и роль переводящего свои собственные произведения. Такой переводчик, в нашем случае — В. Набоков, стремится сохранить «магнитное поле» оригинального слова, образа, мотива и их сокровенный смысл, заложенный изначально в текст и контекст произведения. В. Набоков — автор и переводчик своих произведений — видит свою миссию в стремлении «научить <...> трепету эстетического удовольствия, сочувствию не к персонажам книги, но к её автору — к радостям и тупикам его труда. <...> проникнуть в самое средоточие шедевра, к его бьющемуся сердцу» [3, 478].

Интерпретационный контекст окрашивает авторские переводы В. Набокова и имеет ярко выраженный культурологический характер, поскольку слово является в первую очередь семантической единицей. Набоков-переводчик в своей деятельности руководствовался осознанием невозможности до конца передать мысль и чувство, отражающие систему мышления, духовно-социальное содержание национального характера, особенности взаимодействия среды, общества и человека, его отношения к миру и глубину самопознания, поэтому часто перевод собственных произведений намеренно «обеднялся». Иллюстрацией настоящего утверждения служат рассуждения М. Тростникова, который подчёркивает: «Любой перевод представляет собой трансплантацию некоторого эстетического явления на не свойственную ему, чужеродную почву. Однако, если предпринимается попытка перевода текста, созданного в рамках культуры, принципиально отличной от культуры языка переводчика <...>, то правомерно говорить лишь о создании некоего общего представления о художественном произведении; если же перевод осуществляется с языка на язык в пределах одной культуры (скажем, с немецкого на русский), то бытование переводного текста в рамках иной национальной культуры способно обогатить подтекстовую структуру оригинала, создав тем самым интертекст интеркультуры» [6, 564-565]. Заметим, «интертекст интеркультуры» становится

обязательным условием автопереводов В. Набокова, поскольку одновременная принадлежность и причастность двум культурам выводит автора на возможность/необходимость автокомментирования произведений. Поэтологические особенности оригинала и автоперевода подчиняются сверхзадаче Набокова-творца — адекватно передать сущность им же сказанного, опираясь на фоновые знания читателя (адресата). А тонкие семантические различия между значениями русских и английских слов успешно передаются с помощью аллюзивных намёков на контекст того или иного явления, о которых идёт речь в тексте набоковских романов.

Не менее сложным, чем авторская попытка перевести на другую национальную почву контекст собственного произведения, является автоперевод игры слов. Любитель словесной игры, В. Набоков, как автоинтерпретатор, сталкивается с необходимостью толкования каламбуров, которые выполняют важные смысловые и стилистические функции, в оригинальном тексте. Сохранить каламбур исходного языка в тексте перевода возможно лишь при последовательном соблюдении принципа функционального подхода к переводу художественного текста, при котором переводчик стремится достичь максимально аналогичного воздействия на получателя речи. Ведь для перевода существенной является эквивалентность не на уровне отдельных элементов, а на уровне переводимого текста в целом по отношению ко всему тексту перевода. Таким образом, на обозначенную переводческую задачу накладывается понимание литературоведческой проблемы обратного проецирования. Как отмечает А.В. Михайлов, «обратное проецирование — частный случай о-своения иного как у-своения и при-своения его себе» [1, 248]. Следовательно, каламбур для Набокова-автора, являясь «своим языком» должен быть перенесённым на иную языковую почву, в иную культурную среду в ситуации *переноса своего на чужое*. Мы можем наблюдать явление обратного проецирования именно при авторском переводе игры слов как демонстрации автоинтерпретационного поступка.

В качестве подтверждения заявленного тезиса обратимся к русской и американской версии «Отчаяния». В русском варианте романа В. Набоков предлагает читателю следующую важную деталь: Герман, которому нравится «ставить слова в глупое положение, сочетать их шутовской свадьбой каламбура, выворачивать наизнанку, заставить их врасплох» игриво спрашивает: «*Что делает советский ветер в слове ветеринар? Откуда томат в автомате? Как из зубра сделать арбуз?*» [4, т. 3, 424]. Буквально «о-своение» иного и «у-своения» = «при-своения» его себе

наблюдаем в тот момент, когда для адекватной передачи средствами иного языка (английского) автору приходится обратиться к другим средствам передачи эффекта от игры слов. Невозможность передачи на английский язык игры слов вынуждает автора и переводчика дать каламбур с совершенно другим смыслом: «*How do God and Devil combine to form a live dog?*» – «*Как Бог и Дьявол формируют живую собаку?*» [7: стр.75]. Эта игра слов несет в себе особое значение. Во всех романах В. Набокова, по наблюдениям Е.В. Плотниковой, ветер является элементом, посредством которого действуют призраки, и если образ собаки ассоциируется со зловещими проявлениями потустороннего мира в обеих версиях романа [5, 102], то только в русском оригинале, в связи с невозможностью перевода игры слов на английский язык, собаки ассоциируются с ветром через игру со словом «ветеринар». Другая игра слов, отмечает исследователь В. Роу [7, 76], вложенная в уста Лидии о том, что сон о море означает «душевное волнение» особенно для русского читателя может проявить связь между «ветром» и очень «взволнованной душой» Феликса, и уже в следующем предложении этот неистовый ветер заставляет Германа «согнуться вдвое», что предсказывает его дальнейшее раздвоение.

Ещё один пример обыгрывания слова «ветер» встречаем в четвертой главе, когда, ожидая встречи с Феликсом, Герман пытается зажечь сигарету, но ветер постоянно тушит ее, и тогда Герман, укрывшись в подъезде, «*надул ветер – какой каламбур!*» [4, т. 3, 438]. Двойное значение слова надул: задул и обманул, и, особенно, ассоциация с ветром, о которой говорилось выше, а также, потому что ветер так часто обманывает Германа, скрывая от него призрак Феликса, становится особенно эффективным и емким в русском оригинале. Английский же перевод: «*thus blasting the blast – what a pun!*» («*задув порыв ветра, разрушив план – какой каламбур!*») [7, 77] не имеет таких ассоциаций. Автопереводы В. Набокова являют собой не только органичную часть его художественного и исследовательского творчества. Автоинтерпретация становится основным способом «приближения» к читателю идейно-художественного смысла произведения: никто так полно не может соотнести текст оригинала и перевода этого произведения на другой язык, как сам автор оригинального сочинения.

Необходимость «корректировать» каламбуры в переводном тексте, безусловно, вызвана стремлением В. Набокова прокомментировать и добиться адекватного понимания читателем смысла произведения. В. Набоков позволял себе «перелатать» текст переведённого им произведения, в чем,

кстати, заключается одно из отличий автоперевода от перевода: автор может вносить некоторые изменения. Но, по-видимому, осознание необходимости быть правильно понятым читателями одерживало победу и самоинтерпретация становилась преваляющим фактором при переводе своих произведений с одного языка на другой.

По утверждению В. Набокова, в переводе должна обязательно сохраниться специфическая для каждого художника «кривизна» литературного стиля, поэтому задача переводчика заключается в том, чтобы воспроизвести коммуникативную относительность оригинального текста – целостную систему идей, тем, героев и образов произведения, реализованных в языке, которые должны перекодироваться выразительными средствами принимающего языка.

Для создания идеального перевода, переводчик, прежде всего, «должен быть столь же талантлив, что и выбранный им автор, либо таланты их должны быть одной природы» [2, 395]. Далее, переводчик, считает В. Набоков, должен прекрасно знать языки, поэтологические особенности авторского стиля и метода художника слова, чей текст подвергается переводу, специфику происхождения слов и особенности словообразования, исторический и культурологический аллюзивный код, историю народов и их культур, в недрах которых то или иное произведение было создано. Единственным достоинством добротного перевода следует считать его верность и адекватность оригиналу. Этими основными правилами руководствовался Набоков, переводя собственные произведения, способствуя при этом процессу органичного взаимопроникновения культур, их обогащения и развития через литературное творчество мастеров словесного искусства.

Рассмотрев и проанализировав некоторые аспекты автопереводческой деятельности В. Набокова, мы можем констатировать факт существования пристального внимания писателя к своим переведённым на другой язык произведениям. Принципиально требовательное, строгое отношение к результату для В. Набокова было главным, отсюда – неизменное стремление автора самому переводить оригинал, внося иногда поправки, добиваясь адекватного содержательного наполнения в тексте перевода. Автоперевод давал возможность писателю добиться на иной языковой почве полного соответствия мысли и слова оригинального текста. Переводчик оттачивал словосочетание, мотивный рисунок, формулу и схему художественного образа, фразу, достигая того содержательного наполнения, которое изначально было им заложено в оригинал. Таким образом, автоперевод выполнял функцию и автоинтерпретации.

Следовательно, читатель дополнительно обогащается самим В. Набоковым, новыми возможностями, а рецептивный процесс расширяется за счёт дополнительных усилий автора.

Литература

1. Михайлова М. В. История русской литературной критики конца XIX — начала XX в. : метод. указ. для студ.-заочников филол. фак. / М. В. Михайлова. — М. : МГУ, 1985. — 85 с.
2. Набоков В. Лекции о «Дон Кихоте» : пер. с англ. / В. Набоков ; предисл. Ф. Бауэrsa, Г Дэвенпорта. — М. : Независимая Газета, 2002. — 328 с., ил. — (Серия «Литературоведение»).
3. Набоков В. В. Комментарии к «Евгению Онегину» Александра Пушкина : пер. с англ. / В. В. Набоков ; под ред. А. Н. Николукина // Институт научн. информации по общественным наукам РАН. — М. : НПК «Интелвак», 1999. — 1008 с., илл.
4. Набоков В. Собрание сочинений : в 4т. / В. Набоков. — М., 1990.
5. Погребная Я. В. «Плоть поэзии и призрак прозрачной прозы...» : лирика В. В. Набокова / Я. В. Погребная. — Ставрополь : Изд-во СГУ, 2005. — 337 с.
6. Уиллис О. Ю. Поэтика городского пейзажа в прозе В.В. Набокова русского периода творчества : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. филол. Наук / О. Ю. Уиллис. — М., 2008. — 21 с.
7. Апдайк Дж. Предисловие : пер. с англ. / В. Набоков // Набоков В. Лекции по зарубежной литературе / Под ред. Харитонова В. А.; предисл. к рус. изд. А. Г. Битова. — М. : Независимая газета, 1998. — 512 с. — С. 9-22.

Пасекова Н. В. Автоперекладацька діяльність В. Набокова в контексті естетики письменника. — Стаття.

Анотація. В статті розглядаються автопереклади В. Набокова, які демонструють не тільки нові способи та форми переносу усіх сенсів і глибинних ідей на інший культурний ґрунт, але й сприяє автоінтерпретаційному поглибленню читацької рецепції саме творів інтерпретатора.

Ключові слова: інтерпретація твору, автоінтерпретація, культурна пам'ять, художня свідомість, інтертекст інтеркультури.

Pasekova N. The Autotranslation Activity of V. Nabokov in the Context of Aesthetic Views of the Writer. — Article.

Summary. The article deals with the autotranslations of V. Nabokov which demonstrate not only the new ways and forms of sense and ideas transfer into another culture, but also help to facilitate and deepen the readers' understanding of the works by V. Nabokov himself.

Key words: interpretation of the text, cultural memory, art recognition, intertext of interculture.

Рыжих В. И.
(г. Одеса)

ПРОБЛЕМЫ ПОИСКА СЛОВ В АРАБСКО-РУССКОМ СЛОВАРЕ

Аннотация. В статье на основе многолетнего опыта работы с арабско-иностранными словарями автор собрал и проанализировал трудности, которые возникают при поиске арабских слов в словарях, составленных по корневному принципу. Приведенные в статье примеры определения корня отдельных глагольных форм и имен позволяют начинающему арабисту значительно сократить время, потраченное на поиск слов, и правильно выбрать необходимое значение слова.

Ключевые слова: поиск слов, корневой принцип, словарь, глагольная форма, значение слова.

Вопросы поиска слов в словарях не часто являются на страницах научных изданий, т. к. в большинстве языков словари составляются по алфавитному принципу, и для того, чтобы найти слово в словаре, достаточно, чаще всего, выучить алфавит. Иначе обстоит дело в арабском языке. Алфавитный принцип редко используют при составлении арабско-иностранных словарей. Примером такого словаря может быть арабско-английский словарь AL-MAWRID [1]. Арабско-русские словари, издаваемые по такому принципу, чаще всего предназначены для туристов и содержат небольшое количество (до 5-10 тыс.) слов. Востоковеды, арабисты, другие научные работники пользуются, как правило, арабско-русским словарем Х. К. Баранова, который многократно переиздавался и прошел проверку временем. Первое издание этого словаря вышло в 1940-1946 гг. [2], а последнее переработанное и дополненное в 1977 г. [3]. Все последующие выпуски являются лишь стереотипной перепечаткой этого издания. На сегодняшний день этот словарь является наиболее полным сводом лексического материала арабского литературного языка, считается надежным справочным пособием, созданным в истории арабско-русской лексикографии. Словарь получил высокую оценку отечественных и зарубежных специалистов и стал настольной книгой любого арабиста. Словарь составлен по корневному принципу и для того, чтобы им успешно пользоваться, необходимо не только хорошо знать морфологию арабского слова, но и ряд других тем, непосредственно связанных с вопросами словообразования.

При поиске какого-либо арабского слова необходимо, прежде всего, выделить трехбуквенный (реже четырехбуквенный) корень. Для этого требуется знание формул всех производных пород, которых для трехбуквенного корня пятнадцать (активно употребляются первые десять), а для четырехбуквенного корня — четыре (активно употребляются лишь первая, вторая и четвертая).

Основными моделями, образованными от глаголов первой и производных пород являются глагольные формы перфекта, имперфекта и императива, причастия действительного и страдательного залога, масдары, а также другие производные от этих моделей слова (относительные прилагательные, формулы множественного числа, имена единичности и однократности и т. д.). При морфологическом анализе этих слов все буквы можно разделить на две группы: коренные и формулообразующие. Хорошее знание формул позволяет без труда выделить три (или четыре) коренные буквы, по которым можно найти слово в словаре.

Корни в словаре располагаются в алфавитном порядке. Например, слово استخدام «использование» [3, 213] является масдаром, образованным от глагола X породы, в слове 7 букв, из них 4 буквы — формулообразующие (модель استعمال), корень خدم. По этому трехбуквенному корню (4-я, 5-я и 7-я буквы слова) и можно найти слово в словаре. Данный пример обычно не вызывает трудностей у любого арабиста, т. к. корень относится к правильным. Намного больше проблем возникает, если корень слова будет неправильным. Рассмотрим это на примере слова الاستيلاء «захват» [3, 912]. В слове 9 букв. Для поиска слова в словаре необходимо выделить три коренные. Однако из этих трех коренных букв две относятся к слабым и в процессе словообразования изменились на другие. В результате, от трехбуквенного корня осталась только одна. Чтобы выделить в данном случае реальные три коренные буквы, необходимо узнать модель слова, знать правила преобразования слабых звукосочетаний, а в некоторых случаях требуются знания других морфологических преобразований и умение анализировать контекст. Даже при хорошем знании характера всех морфологических преобразований нередко появляется несколько вариантов слов, которые необходимо проанализировать исходя из контекста.

Таким образом, поиск слов в арабско-русском словаре превращается иногда в проблему, которая под силу только опытным арабистам. В настоящей статье собраны и проанализированы основные проблемы, которые возникают при поиске арабских слов в словаре, что поможет начинающим арабистам быстрее освоить работу с незнакомым арабским текстом.

1. В связи с тем, что приходится работать, как правило, с неогласованными текстами, необходимо помнить о тех вариантах, которые возможны в обычных глагольных формах. Например, в глагольной форме **يُخْرِجُ** может заключаться один из трех разных глаголов: глагол первой породы **يُخْرِجُ** «он выходит», глагол II породы **يُخْرِجُ** « $\dot{\text{I}}$ выпускает» (например, учеников из школы) или глагол IV породы **يُخْرِجُ** «он ставит (например, пьесу, фильм)». Окончательно тип глагола может быть установлен только в контексте.

2. Сравним следующие два абсолютно одинаковых по внешнему виду глагола:

إِنْتَشَرَ «распространяться»;

إِنْتَهَمَ «быть обвиненным».

Каждый из этих примеров может быть рассмотрен как по VII-й породе, так и по VIII-й. На самом деле, первый глагол образован по модели VIII породы (корень **نَشَرَ**, а инфикс **ت** — показатель породы), а второй глагол образован по модели VII породы (корень **تَمَمَ**, а префикс **اِن** — показатель породы).

3. При образовании глагольных пород могут происходить преобразования, которые затрудняют выделение корня. Прежде всего, следует сказать о VIII породе, в которой показатель инфикс **ت** находится в середине корня, после первой коренной. По этой причине характер первой коренной оказывает влияние на показатель породы, который ассимилируется и после звонкой согласной превращается в **د**, после эмфатической согласной превращается в **ط** [4, 319]. Рассмотрим следующие примеры.

Глагол **إِزْدَهَرَ** «процветать». Показатель породы под воздействием звонкой первой коренной превратился в **د**. Корень **زهر**.

Глагол **إِضْطَرَبَ** «волноваться». Показатель породы под воздействием эмфатической первой коренной превратился в **ط**. Корень **ضرب**.

В некоторых случаях может происходить слияние первой коренной и показателя породы в одну букву, что также затрудняет определение породы глагола и выделение корня. Например:

Глагол **إِتَّبَعَ** «следовать, идти». Первая коренная буква совпала с показателем породы, и произошло слияние двух одинаковых согласных в одну, что на письме обозначается специальным значком ташдидом (корень **تبع**). Если ташдид обозначается

на письме, то это преобразование можно легко определить, однако в большинстве случаев ташдид, также как и огласовки, на письме не обозначается, что затрудняет определение породы.

Глагол **إِطَّلَعَ** «осведомляться». Корень **طلع**. Произошло двойное преобразование. На первом этапе показатель породы ассимилировался и превратился в **ط**, а на втором — произошло слияние двух одинаковых согласных в одну:

إِطَّلَعَ → **إِطْطَّلَعَ** → **إِطَّلَعَ**.

В данном случае, как и в предыдущем, о преобразовании можно догадаться по наличию ташдида, однако если он отсутствует, что также часто происходит в арабских текстах, то для того, чтобы это определить, необходим более глубокий анализ контекста.

Если VIII порода образована от корня, начинающегося с буквы **ل**, то образующееся в начале слова сочетание букв **ال** очень часто принимают за артикль. Например, в слове **التزام** «необходимость», корень **لزم**, а само имя находится в неопределенном состоянии.

4. При образовании глагольных пород могут возникнуть частные случаи, когда по внешнему виду глагол похож на одну породу, но фактически относится к другой. Например, если первой коренной буквой является **س**, то при образовании VIII породы в начале слова возникает сочетание букв **است**, что является показателем X породы. Сравним следующие два примера.

اسْتَمَعَ «слушать»;

اسْتَمْتَعَ «наслаждаться».

В обоих словах первые три буквы совпадают и внешне могут быть приняты за показатель X породы. Поэтому при анализе следует обращать внимание на количество коренных букв после этого показателя. Если их три, как во втором примере, то это, действительно, X порода, а если их две, то буква **س** является коренной, а, следовательно, глагол относится к VIII породе. Однако в последнем случае необходимо проверить еще один вариант, при котором корень может быть удвоенный, и тогда глагол будет относиться к X породе, например:

اسْتَمَّرَ «продолжаться». Глагол X породы с корнем **مرر**.

Удвоенные корни могут усложнить распознавание пород и в ряде других случаев, т.к. в одних позициях происходит слияние одинаковых согласных, а в других — не происходит [5, 292–299].

Поиск слова значительно усложняется, если корень слова неправильный. В арабских словах встречается три типа неправильности: наличие хамзы, удвоения или слабой буквы.

5. Рассмотрим возможные варианты корней, если слово начинается с мадды:

- 1 – أَثَرَ → أَثَرٌ «предпочитать»;
- 2 – أَكَلَ → أَكَلٌ «есть, кушать» (вместе с кем-л.);
- 3 – أَكُنَّ → أَكُنُّ «я кушаю»;
- 4 – أَثَارٌ – (мн.ч. от أَثَرٌ «след») → أَثَرٌ «следы»;
- 5 – أَوَّلٌ → أَوَّلٌ «возвращаться».

В первом примере мадда появилась при образовании глагола IV породы, во втором примере – при образовании глагола III породы, в третьем примере – при образовании глагольной формы имперфекта I лица ед. ч. от глагола начальной хамзы I породы, в четвертом примере – при образовании формы множественного числа по формуле أَفْعَالٌ от имени с начальной хамзой [5, 129; 5, 135], в пятом примере – при образовании вдвойне неправильного глагола (пустой глагол начальной хамзы).

В пятом примере исследуется вдвойне неправильный глагол, в котором произошло двойное преобразование. На первом этапе слабое звуко-сочетание [ауа] превратилось в долготу [а], а затем сочетание начальной хамзы с долготой [а] привело к образованию мадды [6, 90]:

أَوَّلٌ → أَفْعَالٌ → أَفْعَالٌ → أَفْعَالٌ «возвращаться».

Аналогичное двойное преобразование произошло и в следующих словах:

- أَوَّلٌ «орудие, инструмент» (корень أول);
- الْآنَ «сейчас» (корень أون, а первые две буквы – артикль ال);
- أَوَّلٌ «стих Корана» (корень أوي).

6. Рассмотрим варианты корней, если мадда встречается в середине слова:

- تَأَمَّرَ → تَأَمَّرٌ «советоваться»;
- مَبْدَأَانِ → مَبْدَأَانٌ «два принципа» (имя в двойственном числе).

В первом примере образован глагол VI-й породы от корня начальной хамзы, во втором – двойственное число от имени с конечной хамзой مَبْدَأٌ «принцип».

7. В некоторых случаях распознаванию пород может способствовать характер начальной хамзы, которая может быть соединительной или разделительной. В соответствии с традициями арабской каллиграфии соединительная хамза не пишется, а разделительная пишется. Это различие иногда может помочь в правильном выделении корня слова. Рассмотрим это на следующих двух примерах:

- أَرْسَلٌ «посылать, отправлять»;
- أَحْمَرٌ «краснеть».

В обоих случаях слово начинается с алифа, после которого следует три коренные буквы, однако в первом случае над алифом стоит хамза, что свидетельствует о том, что она разделительная, и указывает на IV породу, т. к. из всех производных пород разделительная хамза только в VI породе. Во втором примере хамза в начале слова отсутствует, что указывает на то, что она

соединительная, а значит IV породу можно исключить. С соединительной хамзы начинаются VII – X породы. Знание этих формул позволяет определить, что в нашем примере слово относится к IX породе. Однако и в этом случае возможен еще один вариант. Если предпоследней буквой в таком слове будет ت, то вероятнее всего это будет указывать на VIII породу удвоенного корня, например: اِمْتَدَّ «тянуться, простираться». Глагол VIII породы от корня مَدَد.

В данном случае совпадение произошло даже по характеру огласовок. Для того, чтобы отличить VIII породу от IX-ой, необходим более глубокий анализ контекста и знание лексики. Известно, что IX порода непосредственно связана с прилагательными, обозначающими цвета и внешние признаки. Все цвета, как правило, хорошо известны любому арабисту. Внешние качества, от которых может быть образована IX порода, также представляют собой небольшую группу слов. Именно по этому признаку чаще всего и распознают IX породу.

8. Дополнительные трудности в определении глагольной породы возникают в случае наличия в одном корне сразу двух неправильностей: удвоения и хамзы. Рассмотрим следующие примеры: أَحَبَّ «любить», أَمَرَ «приказывать», أَثَرَ «влиять», أَثَرٌ «я прохожу».

Все четыре глагола внешне похожи друг на друга тем, что на месте первой буквы хамза, а после нее следуют две коренные буквы. Однако первый пример представлен удвоенным глаголом IV породы (корень حب), второй пример – глаголом I породы начальной хамзы (корень أمر), третий пример – глаголом II породы начальной хамзы (корень اثر) и четвертый пример – глагольной формой I лица ед.ч. имперфекта, образованной от удвоенного корня مر.

Значительным изменениям подвергается корень слова, если в его состав попадает слабая буква, которых в арабском алфавите две: و (27-я буква алфавита) и ي (28-я буква алфавита). Эти буквы, попадая в корень слова, образуют слабые звуко-сочетания, которые превращаются в различные долготы, дифтонги или другие буквы [6, 90], что значительно затрудняет определение корня и соответственно поиск слова в словаре. Больше всего проблем возникает при образовании глагольных форм. Если слабая буква оказывается на месте первой коренной, то такие глаголы называются подобноправильными. Если слабая буква в середине корня, то такие глаголы называются пустыми. Наличие слабой буквы в конце слова приводит к образованию недостаточных глаголов.

Рассмотрим основные проблемы, которые возникают при определении корня в **подобноправильных глаголах**.

9. В глагольных формах имперфекта I породы, а также в некоторых моделях масдара первая коренная *و* может пропадать [6, 96], например:

يَصِلُ «он прибывает»;
نَصَلُ «мы прибываем» (корень وصل);
جِهَةٌ «сторона» (корень وجه).

10. В глаголах IV и X пород образуется слабое звуко сочетание, которое преобразуется в долготу [u], например:

إِبْصَالٌ → إِبْصَالٌ «доставка»;
إِسْتِيزَادٌ → إسْتِيزَادٌ «импорт».

11. В VIII породе происходит двойное преобразование: ассимиляция, а затем слияние одинаковых согласных, например:

اِثْتَجَةٌ → اِثْتَجَةٌ «направляться» (корень وجه).

12. В формах императива после всех преобразований остаются только две буквы корня, например:

صَلِّ → صَلِّ «соедини!» (корень صل).

13. Слабая согласная *ي* в начале слова в формах имперфекта и масдара не пропадает как буква *و*, однако в некоторых формах IV породы страдательного залога может превращаться в *و*, например, от глагола أَيْقَطُ «будить»:

أَوْقَطُوا → أَوْقَطُوا «его разбудили»;
يُوقَطُ → يُوقَطُ «его будят».

Аналогичные преобразования происходят и в страдательном залоге подобноправильных глаголов X породы:

أَسْتَوْقَطُوا → أَسْتَوْقَطُوا «быть разбуженным».

14. В пустых глаголах средняя слабая согласная пропадает уже в исходной форме глагола I породы в результате преобразования слабого звуко сочетания в долготу [a], например:

قَوْلٌ → قَوْلٌ «сказать» (корень قول);

سَيَرٌ → سَيَرٌ «идти» (корень سير).

Из этого следует вывод, что при анализе пустых глаголов необходимо проверять обе слабые согласные, т. к. они в процессе преобразования слабых звуко сочетаний дают одинаковый по долготе результат. В формах имперфекта I породы характер долготы в середине слова зависит непосредственно от типовой гласной, что дает возможность быстрее определить правильный корень. Если в имперфекте образовалась долгота [u], то средней коренной была буква *و*. Если образовалась долгота [u], то средней коренной была *ي*. Если образовалась долгота [a], то средней коренной могла быть любая из этих двух слабых согласных, однако таких глаголов совсем немного.

Кроме этого, следует учитывать, что нередко существуют два разных глагола, совпадающие в исходной форме, но с разными корнями и разными значениями, например:

زَالٌ «прекращать», корень زيل;
زَالٌ «удаляться, исчезать», корень زول.

Приведенную здесь исходную форму пустого глагола следует отличать от причастия действительного залога, образованного от удвоенного глагола (например, شاقٌّ «трудный, утомительный», корень شقق). В неогласованном тексте эти слова будут по форме совпадать, и только тщательный анализ контекста позволит отличить глагольную форму от причастия.

15. Из-за отсутствия огласовок в тексте возможна ошибка при определении глагольной породы, причем для каждой долготы возможны дополнительно другие варианты. Например, для глагольной формы типа يَسِيرٌ возможны следующие варианты:

1 – Глагол I породы سَارٌ «идти», в имперфекте يَسِيرٌ;

2 – Глагол II породы سَيَّرٌ «отправлять куда-л.», в имперфекте يَسَيِّرٌ;

3 – Глагол IV породы أَسَارٌ «приводить в движение», в имперфекте يَسِيرٌ.

16. Для глагольной формы типа يَقُومٌ возможны следующие варианты:

1 – Глагол I породы قَامٌ «вставать», в имперфекте يَقُومٌ.

2 – Глагол II породы قَوَّمَ «выпрямлять, исправлять», в имперфекте يَقُومٌ.

17. Для глагольной формы типа يُقَالُ возможны следующие варианты:

1 – Глагол I породы قَالَ «сказать» в страдательном залоге имперфекта يُقَالُ (корень قول). Глагол со средней коренной *ي* будет иметь точно такую же форму.

2 – Глагол IV породы أَقَالَ «увольнять в отставку» в страдательном залоге يُقَالُ (корень قيل). Глагол со средней коренной *و* будет иметь точно такую же форму.

3 – Глагол I породы с типовой гласной «а», например نَامٌ «спать», в имперфекте يَنَامُ «он спит».

18. Для глагольной формы типа أَقِيمٌ возможны следующие варианты:

1 – Глагол I породы с типовой гласной «и» в форме имперфекта I лица ед. ч., например, от глагола سَارٌ «идти» أَسِيرُ «я иду», корень سير.

2 – Глагол II породы قَيَّمٌ «оценивать», в форме имперфекта I лица ед. ч. أَقِيمُ «я оцениваю».

3 – Глагол IV породы أَقَامٌ «жить, проживать» в форме имперфекта I лица ед. ч. أَقِيمُ «я проживаю».

4 – Глагол IV породы أَقَامٌ «жить, проживать» в форме перфекта страдательного залога أَقِيمٌ.

19. При образовании причастий действительно залога от глаголов I породы слабая согласная,

независимо от ее характера, превращается в хамзу. При этом следует помнить, что глаголы срединной хамзы в этой модели будут иметь точно такие же формы, например:

1 – Глагол типа *سَال* «течь, протекать» (корень *سِيل*), причастие действительного залога *سَائِلٌ*.

2 – Глагол типа *سَأَلَ* «спрашивать» (корень *سَأَلَ*), причастие действительного залога *سَائِلٌ*.

3 – Глагол типа *قَالَ* «сказать» (корень *قَوْل*), причастие действительного залога *قَائِلٌ*.

20. Для глагольной формы типа *تَقَوْمٌ* возможны следующие варианты:

1 – Глагол I породы с типовой гласной «у» *قَامَ* «вставать» в форме имперфекта *تَقُومُ* «ты встаешь» (согласование по жен. р.);

2 – Глагол V породы *تَقَوَّمَ* «распрямяться» в исходной форме перфекта III лица ед. ч. (согласование по мужскому роду).

Для того, чтобы правильно определить какой из приведенных выше глаголов употреблен в тексте, необходимо определить подлежащее, с которым этот глагол согласован. Если подлежащее женского рода, то использован первый глагол, а если подлежащее мужского рода, то в тексте присутствует второй глагол.

21. В глагольных формах VII, VIII и X пород в результате преобразований слабых звукосочетаний формируется долгота [a], например, *إِنْخَازَ* «примыкать к ч-л.», *إِنْخَازَ* «выбирать», *إِسْتَعَادَ* «возвращать». При поиске таких слов в словаре необходимо помнить, что в качестве средней коренной могут быть как *و* так и *ي*.

Отдельно следует сказать о пустых глаголах, находящихся в условном наклонении. Поскольку основным показателем условного наклонения в глагольных формах имперфекта является сукун, то в соответствии с правилами преобразования слабых звукосочетаний долгота перед сукуном пропадает, вместо трех коренных букв мы видим только две. Это происходит во всех породах от I-й до X-й. Такие преобразования значительно влияют на внешнюю форму глагола, резко возрастает количество вариантов корней, которые необходимо рассмотреть. Поскольку условное наклонение значительно влияет на внешнюю форму и недостаточных глаголов, то все эти варианты целесообразнее рассмотреть в совокупности после анализа недостаточных глаголов.

В недостаточных глаголах слабое звукосочетание формируется в конце слова, где происходят основные преобразования при спряжении глагола. Поэтому этот тип глаголов вызывает больше всего проблем при выделении корня. Например, в условном наклонении конечная слабая согласная пропадает [7, 215].

22. В I породе выделяется три основных типа недостаточных глаголов:

1 – Глагол типа *جَرَى* «течь, бежать», корень *جَرِي*, типовая гласная «и», в редких случаях «а».

2 – Глагол типа *نَسِيَ* «забывать», корень *نَسِي*, но в качестве третьей коренной возможна и буква *و*, типовая гласная «а».

3 – Глагол типа *دَعَا* «приглашать», корень *دَعُو*, типовая гласная «у».

23. В недостаточных глаголах нередко при образовании слов по различным моделям конечная слабая согласная превращается в хамзу. Например, *جَرَاءٌ* «бегун» при исходном корне *جَرِي*. Поэтому при анализе таких слов необходимо рассматривать как недостаточный корень, так и корень конечной хамзы.

24. Производные породы недостаточных корней оканчиваются на букву *ي*, служащую для обозначения долготы, однако следует иметь в виду, что третьей коренной во всех случаях в равной степени могут быть как *و*, так и *ي*. Например:

اِشْتَرَى «покупать», корень *شَرِي*,

اِشْتَكَى «жаловаться», корень *شَكَو*.

25. При образовании масдаров производных пород слабая согласная в конце слова часто превращается в хамзу, при этом надо иметь в виду, что корни с конечной хамзой будут иметь точно такие же формы. Например:

1 – Глагол *أَجْرَى* «проводить», масдар *إِجْرَاءٌ* (корень *جَرِي*).

2 – Глагол *أَطْفَأَ* «гасить, тушить», масдар *إِطْفَاءٌ* (корень *طَفَأَ*).

26. Рассмотрим глагольную форму типа *يَعِدُ* после частицы, ставящей глагол в условное наклонение, например *لَمْ يَعْذُ*. Начинается глагольная форма с префикса *ي*, но возможен и любой другой префикс имперфекта. От этого количество вариантов, которые следует рассмотреть, не изменится. При таком сочетании необходимо рассмотреть следующие корни и типы глаголов.

1 – Пустой глагол I-й породы *عَادَ*, сочетание читается как *لَمْ يَعْذُ*, *لَمْ يَعْذُ* или *لَمْ يَعْذُ* в зависимости от типовой гласной. Корень *عَوَد* или *عَيْد*.

2 – Пустой глагол IV-й породы *أَعَادَ*, сочетание читается как *لَمْ يَعْذُ*. Корень *عَوَد* или *عَيْد*.

3 – Подобноправильный глагол I-й породы с первой коренной *و*, Сочетание читается как *لَمْ يَعْذُ* или *لَمْ يَعْذُ* в зависимости от типовой гласной. Корень *وَعَد*.

4 – Удвоенный глагол I-й породы *عَدَّ*, сочетание читается как *لَمْ يَعْذُ*, возможны и другие типовые гласные, а также другие огласовки над последней коренной. Корень *عَدَد*.

5 – Удвоенный глагол IV-й породы *أَعَدَّ*, сочетание читается как *لَمْ يَعْذُ*, возможны и другие огласовки над последней коренной. Корень *عَدَد*.

6 – Недостаточный глагол I-й породы типа عَدَا, сочетание читается как لَمْ يَعْذُ. Корень عَدُو.

7 – Недостаточный глагол I-й породы типа عَدَى, сочетание читается как لَمْ يَعْذُ или لَمْ يَعْذُ в зависимости от типовой гласной («а» или «и»). Корень عَدِي.

8 – Недостаточный глагол I-й породы типа عَدِي, сочетание читается как لَمْ يَعْذُ. Корень عَدِي или عَدُو.

9 – Недостаточный глагол II-й породы عَدَى, сочетание читается как لَمْ يَعْذُ. Корень عَدِي или عَدُو.

10 – Недостаточный глагол IV-й породы أَعْدَى, сочетание читается как لَمْ يَعْذُ. Корень عَدِي или عَدُو.

С учетом того, что в некоторых позициях необходимо рассмотреть два разных корня, общее количество вариантов, которые необходимо проанализировать в данном случае, достигает 15 различных типов глаголов. При этом необходимо учитывать, что каждый глагол может иметь несколько, порой самых различных значений. Не следует также считать, что проблемы поиска арабских слов в словаре ограничиваются морфологией, знание которой, конечно, необходимо. Из-за отсутствия огласовок в тексте, иногда, глагол по внешнему виду не отличается от имени, а это

уже требует знания структуры арабского предложения, правил согласования и других вопросов, относящихся к синтаксису. Поэтому немаловажным фактором успешной работы является умение анализировать контекст, правильно определить место и роль того слова в предложении, которое необходимо найти в словаре. Другим фактором, облегчающим поиск слов в словаре, является достаточный лексический запас переводчика. Знание слов позволяет быстро отбросить те варианты, которые не соответствуют анализируемому контексту, и значительно сократить время, потраченное на поиск слов. В рамках данной статьи невозможно собрать все трудности, которые могут встретиться при поиске слов в словаре (например, в статье вообще не рассмотрены вдвойне и втройне неправильные глаголы, более всего подверженные морфологическим преобразованиям). Однако, приведенные здесь примеры дают достаточно информации для того, чтобы понять характер возникающих при этом проблем и уяснить пути их решения, что, безусловно, даст возможность уже самостоятельно анализировать другие ситуации, которые здесь не описаны.

Литература:

1. رُوحي البعلبكي. المورد، قاموس عربي إنكليزي. الطبعة الخامسة عشرة، دار العلم للملايين، بيروت، 2001م.
2. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь / Х. К. Баранов — Москва; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1940. — Вып. 1. — 160 с.
3. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь / Х. К. Баранов. — М. : Русский язык, 1977. — 942 с.
4. Ковалев А. А. Учебник арабского языка / А. А. Ковалев, Г. Ш. Шарбатов. — М. : Восточная литература, РАН. — 3-е издание, исправленное и дополненное. — 1998. — 752 с.
5. Рыжих В. И. Глагольная система арабского литературного языка / В. И. Рыжих. — Книга первая: Сильные глаголы (на основе арабской дидактической традиции). — Одесса : Астропринт, 2002. — 424 с.
6. Рыжих В. И. Глагольная система арабского литературного языка / В. И. Рыжих. — Книга вторая: Слабые глаголы (на основе арабской дидактической традиции и авторских исследований). — Одесса : Астропринт, 2009. — 632 с.
7. Гранде Б. М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении / Б. М. Гранде. — М. : Восточная литература, РАН. — 2-е издание. — 1998. — 592 с.

Рижих В. І. Проблеми пошуку слів в арабсько-російському словнику. — Стаття.

Анотація. В статті на основі багатолітнього досвіду роботи з арабсько-іноземними словниками автор зібрав і проаналізував труднощі, які виникають при пошуку арабських слів в словниках, складених за кореневим принципом. Наведені в статті приклади визначення кореня окремих дієслівних форм та імен дозволяють початкуючому арабісту значно скоротити час, витрачений на пошук слів і правильно вибрати необхідне значення слова.

Ключові слова: пошук слів, кореневий принцип, словник, дієслівна форма, значення слова.

Ryzhykh V. Problems of Search of Words in the Arabic-Russian Dictionary. — Article.

Summary. The article reveals some of the difficulties faced by those who look up words in the Arabic-foreign languages dictionaries because the latter are mostly compiled according to the root morpheme principle. The author offers a time-saving methodology of identifying the root morpheme in those particular verbal forms and names which are presented in dictionaries entries. The author's tips are aimed at facilitating the word-searching process for an Arabist-beginner.

Key words: searching of the words, root principle, dictionary, verbal form, value of word.

Бачинська Н. Я.
(м. Одеса)

ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Анотація. У статті розглядається змістовий аспект формування соціокультурної компетенції студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору. Розроблено критерії та підходи до відбору навчального матеріалу.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, студенти мовних спеціальностей, англійський фольклор.

Протягом останніх років в українській методиці навчання іноземних мов приділяється велика увага формуванню соціокультурної компетенції студентів. Ця проблема досить плідно вивчається науковцями і методистами як у загальнотеоретичному плані, так і в практичній діяльності щодо виявлення найбільш оптимальних способів формування цієї компетенції.

СКК досліджували у різних аспектах: формування СКК учнів молодшого шкільного віку (О. О. Коломінова), учнів старшої школи (О. А. Бондаренко, І. А. Воробйова, І. Е. Ріске), учнів основної школи в процесі навчання англійського діалогічного мовлення (Ю. В. Кузьменко), формування англомовної СКК у студентів мовних спеціальностей на базі німецької мови як першої іноземної (Л. М. Писанко), майбутніх вчителів іноземних мов (Т. М. Колодько, Н. А. Ігнатенко), студентів в немовному ВНЗ (Р. О. Гришкова, І. В. Султанова, В. Н. Топалова, О. Є. Щербакова) та ін. Однак формування соціокультурної компетенції студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору не було предметом спеціального дослідження. Розглянемо змістовий аспект формування соціокультурної компетенції студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору.

Зміст навчання, за С. Ю. Ніколаєвою, має забезпечити досягнення головної мети навчання, який полягає в тому, щоб навчити спілкуванню іноземною мовою в типових ситуаціях повсякденного життя в межах програмного матеріалу. Вчена зазначає, що здатність студентів спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням іншомовної комунікативної компетенції, до складу якої входять мовна, мовленнєва і соціокультурна компетенції [4, 42].

Згідно «Програми з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект», особливої уваги надається соціокультурному компоненту навчання іноземної мови протягом усіх п'яти курсів [5 1]. Проте, експериментальне навчання проводилося на молодших (1 та 2) курсах, оскільки формування СКК засобами англійського фольклору найбільше відповідає темам початкових курсів студентів мовних спеціальностей та рівню їх мовної підготовки. Крім того, фольклорні тексти є більш простими для розуміння автентичними текстами, що відбивають культуру країни, і в той же час вони досить багаті на соціокультурну інформацію взагалі та на лексику з соціокультурним компонентом семантики зокрема.

Метою нашої статті є дослідження змістового аспекту формування соціокультурної компетенції студентів мовних спеціальностей. Задачами є виділення критеріїв та підходів до відбору навчального матеріалу, що складають змістовий аспект формування соціокультурної компетенції.

Формування соціокультурної компетенції студентів мовних спеціальностей проводилося на заняттях з різних дисциплін англомовного циклу, які входять до складу обов'язкових предметів, відповідно навчальній програмі у вищих закладах освіти на мовних факультетах, а саме: країнознавство, практична фонетика, практична граматики англійської мови, практика усного та писемного мовлення (ПУПМ), а також домашнє читання, яке входить до складу дисципліни ПУПМ. На вивчення англомовних дисциплін на молодших курсах за спеціальністю «Філологія. Мова і література (англ.)» відведено досить велика кількість годин (ПУПМ — 198 годин на 1 курсі і 180 годин на 2 курсі, практична граматики — 108 годин на 1 курсі і 126 годин на 2 курсі, практична фонетика — 126 годин на 1 курсі і 72 години на 2 курсі, і країнознавство — 36 годин на 2 курсі). Таким чином, ми вважаємо можливим впроваджувати у весь процес навчання додатковий фольклорний матеріал, який буде тісно перетинатися з програмним матеріалом під час вивчення вищезазначених навчальних дисциплін англомовного циклу.

Предмети, передбачені робочим навчальним планом за напрямом підготовки — 6020303 Філологія. Мова і література (англ.), повинні забезпечити практичне володіння мовою, що вивчається, не тільки як засобом пізнання та спілкування на заняттях з англійської мови, але і як засобом навчання, подальшої самоосвіти, оволодіння англомовною культурою та засобом виходу на міжкультурну комунікацію. Поряд з повідомленням знань про країну, мова якої вивчається, курс спеціальних дисциплін має розкривати перед студентами виховні та загальноосвітні можливості іноземної (англійської) мови як джерела відомостей про національну культуру, історію та сучасний спосіб життя народу — носія мови, що вивчається. Висвітлення цієї інформації має здійснюватися в тому вигляді, в якому ці відомості зафіксовані в семантиці власних назв, словосполучень, фразеологізмів, прислів'їв та приказок, крилатих висловів, слів реалій і т. ін. Вирішення означених завдань, на нашу думку, може бути успішним тільки на основі встановлення і формування міжпредметних зв'язків у циклі спеціальних англомовних дисциплін. Бо використання в процесі навчання міжпредметних зв'язків допомагає викладачеві розкрити єдність між теорією мови і практикою її застосування, повно і всебічно показати студентам широку сферу функціонування мови, сприятиме підготовці майбутніх професіоналів до розуміння, а згодом і розв'язання сучасних наукових, соціальних і виробничих завдань, які потребують відповідних мовленнєвих умінь [7, 197].

Дотично теми нашого дослідження для реалізації можливості формування СКК студентів мовних спеціальностей на практиці було обрано суб'єктно-діяльнісний, культурологічний і соціокультурний підходи до викладання іноземних мов, як такі, що найбільш повно відображають специфіку навчання.

Суб'єктно-діяльнісний підхід у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ є реалізацією такого способу навчання, при якому здійснюється упорядковане, систематизоване і взаємнопіввіднесене навчання іноземній мові як засобу спілкування в умовах моделювання (відтворювання) мовленнєвої діяльності під час занять або самостійної роботи (самоосвіти) — невід'ємної і складової частини загальної екстралінгвістичної діяльності [6, 17].

Культурологічний підхід передбачає взаємозв'язок мови, мовлення, культури, етносу у проектуванні технологій формування СКК. Такий підхід до навчання мовам означає передусім осмислення студентами проявів культурного фону в лексиці і фразеології, морфології і синтаксисі та припускає інтерпретацію текстів як творів духовної діяльності людини, а також сприяє знайомству з творами

живопису, скульптурою, виробами декоративно-прикладного мистецтва.

Соціокультурний підхід до навчання мови, як зауважує А. М. Щукін, припускає в процесі занять тісну взаємодію мови і культури їх носіїв. Результатом такого навчання є формування як комунікативної, так і соціокультурної компетенцій, що забезпечують використання мови в умовах певного культурного контексту на основі діалогу культур [8, 105]. Т. М. Балихіна визначає соціокультурний підхід, як такий, що обумовлює модель навчання, при якій викладач акцентує увагу на тому, як в одиницях мови відбиваються особливості культури і мислення носіїв мови, а культурознавча інформація витягається з самих мовних одиниць [1, 26].

Відтак, в нашому дослідженні при формуванні СКК студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору більш пильна увага приділялася лексичним одиницям з національно-культурним компонентом семантики, оскільки лексика є основним носієм соціокультурної інформації.

Як зазначає С. Ю. Ніколаєва, знання з іноземної мови асоціюється із знанням слів, в той час як володіння мовою — з лексичними навичками, які саме й забезпечують функціонування лексики у спілкуванні. Отже, лексичні навички слід розглядати як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування саме і є метою вивчення лексичного матеріалу [4, 92].

Таким чином, уміння використовувати специфічні для певної культури мовні одиниці адекватно ситуації (до яких входять і уміння використовувати лексичні одиниці, що містять у собі соціокультурну інформацію) є передумовою формування як комунікативної, так і соціокультурної компетенції.

Г. В. Єлізарова вважає, що для формування навичок і умінь ефективного спілкування необхідно включити роботу по засвоєнню культурного компонента лексичного значення в процес засвоєння іншомовної (англомовної) лексики. На думку вченої, така робота повинна починатися на першому етапі — на етапі презентації з демонстрації того, що словникові дефініції носять обмежений характер, а культурно-обумовлений компонент значення того чи іншого слова необхідно шукати в системі цінностей, в образі життя, у моделях поведінки носіїв англомовних культур [3, 69].

Отже, ми вважаємо, що з метою формування СКК студентів мовних факультетів необхідно сформувані такі знання, навички і уміння, пов'язані з лексичним пластом англійської мови:

знання: лексичних одиниць з національно-культурним компонентом семантики, фразеологічних одиниць, мовних афоризмів, фольклорних текстів;

відповідностей між мовними одиницями української та англійської мов;

навички: розпізнавання та вживання навчально-мовленнєвих одиниць з соціокультурним компонентом; коректного використання безеквівалентної та фонової лексики під час конструювання мовленнєвого акту;

уміння: використовувати навчально-мовленнєві одиниці з соціокультурним компонентом у міжкультурному спілкуванні.

Схарактеризуємо критерії відбору навчального матеріалу. Згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [2, 102] і враховуючи специфіку нашої роботи було обрано такі критерії: соціокультурна спрямованість і автентичність навчального матеріалу, наявність фольклорного жанру/мотивів/елементів, наповненість навчального матеріалу лексикою з соціокультурним компонентом, пізнавальна цінність та інформативність матеріалів, посиленість і доступність, відповідність Програмі викладання іноземних мов для мовних спеціальностей.

Планування роботи саме з автентичними текстами зумовлюється тим, що студентам мовних спеціальностей за профілем навчання необхідно вивчати тексти, створені саме носіями мови для певних соціальних і культурологічних потреб того мовного середовища, в якому вони виникли. В свою чергу, фольклорні тексти є різновидом автентичних текстів і відображають культуру, традиції та побут носіїв мови, що вивчається. Фольклорні тексти характеризуються значним потенціалом у плані розуміння світосприйняття і вербального менталітета нації. Завдяки мовним засобам фольклору відбивається мовна картина світу країни. Критерій наявності фольклорного жанру/мотивів/елементів в навчальному матеріалі передбачав відбір найбільш доцільних фольклорних жанрів, форм, тем, мотивів, образів, тобто реальних зразків англійського фольклору з метою ознайомлення і досконалого вивчення англійської фольклористики. Стосовно критерія наповненості навчального матеріалу лексикою з соціокультурним компонентом, акцент було зроблено на навчально-мовленнєвих одиницях з соціокультурним компонентом, а саме: 1) лексичних одиницях з національно-культурним компонентом семантики; 2) фразеологічних одиницях; 3) мовних афоризмах; 4) фольклорному тексті. За критерієм пізнавальна цінність та інформативність матеріалів відбиралися фольклорні тексти малих та великих форм, які найбільш повно відбивали англійську культуру та містили чималу кількість соціокультурної інформації. Критерій посиленості та доступності навчального матеріалу передбачав використання автентичних текстів, які були б релевантні

рівню володіння англійською мовою студентів 1 та 2 курсів і враховував можливості студентів для засвоєння відібраного матеріалу. Студенти спочатку знайомилися з більш простими жанрами англійського фольклору (дитячими віршами, лімериками, загадками, прислів'ями та приказками) і поступово долучалися до більш складних жанрів (казок, легенд, міфів, балад, пісень, забобонів, традицій, свят). Щодо відповідності програмі викладання іноземних мов відбір мовного матеріалу здійснювався з урахуванням тем, рекомендованих чинною програмою.

З дитячими віршами, загадками, лімериками, прислів'ями та приказками студенти знайомилися на 1 курсі навчання у першому семестрі, оскільки ці види фольклорних текстів є більш простими для сприйняття студентами та виступають підґрунтям для вивчення більш складних за обсягом та розумінням фольклорних текстів. На нашу думку, їх доцільно використовувати на заняттях з практичної фонетики для тренування правильної вимови та практичної граматики для більш досконалого вивчення граматичних конструкцій, а також на заняттях з ПУПМ для осмислення і запам'ятовування стандартної форми фольклорних текстів малих жанрів, розуміння їх моралі і ситуацій, де вони є доречними, для розпізнавання їх смислу і натяку, що міститься в них, на певну соціокультурну інформацію. У другому семестрі 1 курсу студенти починали вивчати більш складні фольклорні жанри: казки та легенди, які використовувалися як навчальний матеріал на заняттях з ПУПМ та домашнього читання, а на заняттях з практичної фонетики студенти знайомилися з народними піснями. У третьому семестрі (2 курс) студентів продовжували знайомити із британськими казками та легендами, а також знайомили з міфами і баладами, робота з якими продовжувалася і протягом 4 семестру. Ознайомлення студентів із народними традиціями та звичаями, забобонами та святами доцільно проводити під час усього періоду навчання за темами, які вивчаються за планом.

У курсі «Країнознавство» студенти знайомилися з географічним розташуванням країни, кліматом, рослинним та тваринним світом, економікою, складом країни, символікою, політичною системою, історичним розвитком країни, релігією, освітою, культурою, святами та традиціями. Матеріал цього курсу виступав підґрунтям для більш детального ознайомлення з англійською фольклористикою, сприяв підвищенню мотивації до вивчення англійської мови в цілому, і формуванню соціокультурної компетенції зокрема.

Відтак, в статті було розглянуто змістовий аспект формування СКК студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору;

було зроблено акцент на необхідності формування СКК на основі встановлення і формування міжпредметних зв'язків у циклі спеціальних англomовних дисциплін; описано критерії та підходи до відбору навчального матеріалу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці спеціальної системи вправ з формування СКК студентів мовних спеціальностей засобами англійського фольклору.

Література

1. Балыхина Т. М. Методика преподавания русского языка как неродного (нового) : учебное пособие для преподавателей и студентов / Т. М. Балыхина. — М. : Издательство Российского университета дружбы народов, 2007. — 185 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.
3. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. — СПб : КАРО, 2005. — 325 с.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. — Вид. 2-е, випр. і перероб. — К. : Ленвіт, 2002. — 328 с.
5. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання) : проект / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін. — К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2001. — 245 с.
6. Сороковых Г. В. Программа-концепция формирования субъекта образования в процессе изучения иностранного языка в неязыковом вузе / Г. В. Сороковых. — М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2004. — 108 с.
7. Тесленко О. В. Міжпредметні зв'язки як педагогічна проблема / О. В. Тесленко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : збірник наукових праць. Випуск 8-9. — Харків : ХДПУ, 1998. — С. 197–200.
8. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного / Анатолий Николаевич Щукин. — М. : Высшая школа, 2003. — 334 с.

Бачинская Н. Я. Содержательный аспект формирования социокультурной компетенции студентов языковых специальностей средствами английского фольклора. — Статья.

Аннотация. В статье рассматривается содержательный аспект формирования социокультурной компетенции студентов языковых специальностей средствами английского фольклора. Разработаны критерии и подходы к отбору учебного материала.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, студенты языковых специальностей, английский фольклор.

Bachyns'ka N. Content Aspect of Socio-cultural Competence Formation of Students Majoring in Languages by Means of the English Folklore. — Article.

Summary. The article considers the content of socio-cultural competence of students majoring in foreign languages. English folklore is regarded as an effective means helping to form such competence. Criteria and approaches to the selection of educational material are worked out.

Key words: sociocultural competence, students majoring in languages, English folklore.

Боднар С. В.
(м. Одеса)

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ АНГЛОМОВНОМУ СПІЛКУВАННЮ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ

Анотація. У статті вивчається проблема навчання студентів економічних спеціальностей професійно-орієнтованого англomовного мовлення. Розкривається специфіка й зміст навчання, надаються методичні рекомендації щодо проведення занять з англійської мови.

Ключові слова: студенти економічних спеціальностей, професійно-орієнтоване спілкування.

Розвиток міжнародних відносин України з іншими державами світу на культурному, економічному та політичному рівнях вимагає від громадян нашої країни якісного підвищення ступеня володіння іноземними мовами. Підготовка спеціалістів, здатних до ініціативної, самостійної професійної діяльності у швидкозмінних соціально-економічних умовах суспільства і виробництва, формування у них творчого мислення є завданням вищої школи.

У навчальному процесі немовних вищих навчальних закладів ще наявні стереотипи, які орієнтують зміст професійної освіти тільки на профільюючі дисципліни, має місце недооцінка іноземної мови як складової професійної підготовки сучасного фахівця, як засобу формування професійної іншомовної мовленнєвої компетенції студента. Але сьогодні існує об'єктивна потреба у вивченні іноземної мови, що пов'язане з орієнтацією на партнерство із зарубіжними країнами та на міжнародні стандарти. Підвищується роль іноземної мови не тільки як засобу професійного спілкування, але й як засобу досягнення соціальних ролей.

Підписання Болонської декларації започаткувало єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування і мобільність громадян, що має істотно підвищити конкурентоспроможність фахівців на світовому та європейському ринку праці, дати можливість застосуванню й використанню знань випускників вищих навчальних закладів у країнах Європи. Цей факт зумовлює необхідність докорінного перегляду підходів до професійної підготовки спеціалістів у вищих немовних навчальних закладах освіти.

При виборі сфер та ситуацій професійного спілкування необхідно виходити з реальних потреб

фахівця. Економіст користується іноземною мовою насамперед у процесі пошуку та обробки нової професійно значущої інформації, при роботі з аутентичними текстами з фахової літератури, періодичними виданнями, монографіями, статтями, довідковою літературою; тому переважна більшість інформаційних ресурсів Інтернет та інших пошуково-бібліотечних баз даних англomовні; крім того, іноземна мова необхідна в ході усної мовленнєвої діяльності для забезпечення обміну інформацією у ситуаціях обговорення проблем професійного характеру на конференціях, семінарах, зустрічах, у процесі наукової співпраці. Також робочою мовою переважної більшості міжнародних конгресів залишається англійська мова.

Отже, об'єктом нашої роботи є професійно-орієнтоване англomовне спілкування, а предметом — процес навчання студентів економічних спеціальностей професійно-орієнтованого англomовного спілкування засобом проектної методики. Мета дослідження — вивчення особливостей використання проектної методики при навчанні студентів економічних спеціальностей професійно-орієнтованого англomовного спілкування.

Навчання професійно-орієнтованої англійської мови майбутніх економістів досліджувалося в різних аспектах. Розроблено методику формування їхньої лексичної компетенції (В. Борщовецька, Г. Гринюк, Ю. Семенчук), методику навчання монологічного мовлення (Н. Драб, І. Федорова), ділових усних і писемних переговорів (О. Биконя, D. Brinton, S. Donna), ведення письмової ділової комунікації та усної презентації (Ю. Авсюкевич, О. Шевченко, П. Емерсон), написання ділових листів, контрактів, створення довідково-інформаційної документації (Н. Зінукова, Г. Скуратівська), читання з використанням комп'ютера (С. Радецька), використання в процесі навчання ігрової методики (Д. Бубнова, А. Буніна, Е. Зіннуров, О. Кміть, О. Тарнопольський, J. Brine, T. Hutchinson, K. Jones, J. Richards, A. Waters). В своєму дослідженні ми пропонуємо впровадження креативних технологій, а саме методу проектів у навчальний процес, що означає збільшення самостійної, індивідуальної та групової роботи студентів;

відхід від традиційного заняття з перевагою пояснювально-ілюстративного методу навчання; збільшення об'єму практичних робіт пошукового та дослідного характеру. Все це передбачає розвиток творчих умінь та активності студентів.

Поняття «проект» в психолого-педагогічній літературі розуміється як спеціально організований учителем і самостійно виконуваний студентами комплекс дій, коли вони можуть бути незалежними під час ухвалення рішень і відповідальними за свій вибір, це результат їхньої праці, створення творчого продукту [1, 61].

Основою проектного навчання є метод проектів, який означає таку систему навчання, під час якої студенти «набувають знання та уміння у процесі планування і виконання практичних завдань, що поступово ускладнюються, — тобто при виконанні проектів» [3, 567].

Метод проектів означає високий рівень кооперації, спільної діяльності студентів над запропонованою викладачем (за програмою) або вибраною самостійно проблемою, коли вони вчаться повністю самостійно розробляти весь проект, ставлять проміжні завдання, окреслюють результати.

Питання застосування проектною методикою на уроках іноземної мови досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як-от: Е. Г. Арванітопуло, М. Вествуд, Л. П. Голованчук, О. С. Полат, В. В. Сафонова, Т. Хатчінсон. За О. Полат, основними вимогами до використання методу проектів є такі, як-от:

1) наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми/ завдання, що вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку для її вирішення;

2) практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів;

3) самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів;

4) структуризація змістової частини проекту (з вказівкою поетапних результатів);

5) використання дослідницьких методів: визначення проблем, пов'язаних з нею завдань дослідження, висунення гіпотези її вирішення, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз одержаних даних, підбиття підсумків, коректування, висновки (використання в ході дослідження методу «круглого столу», статистичних методів, творчих звітів і презентацій, переглядів і т. ін.) [3, 22].

Типологічними ознаками проектів є: 1) домінуючий в проекті метод: дослідницький, творчий, рольово-ігровий, ознайомлювальне орієнтування тощо; 2) характер координації проекту: безпосередній (жорсткий, гнучкий), прихований (неявний, такий, що імітує учасника проекту); 3) характер

контактів (серед учасників одного університету, факультету, групи, міста, регіону, країни, різних країн світу); 4) кількість учасників проектів; 5) тривалість проекту.

Проекти з іноземних мов підрозділяються на:

1. Мовні (лінгвістичні) проекти, які включають а) навчальні проекти, спрямовані на оволодіння мовним матеріалом, формування певних мовленнєвих навичок і вмінь; б) лінгвістичні, спрямовані на вивчення мовних особливостей та мовних реалій (ідіом, неологізмів, сленгу і т. ін.), вивчення фольклору; в) філологічні, спрямовані на вивчення етимології слів, дослідження історико-фольклорних проблем, творчі;

2. Культурологічні (країнознавчі) проекти, які припускають розвиток мовних і мовленнєвих умінь і навичок на більш просунутому рівні володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування з метою ознайомлення з культурою, історією, політикою, мистецтвом, літературою, традиціями і побутом народів і т. ін., і мають яскраво виражений дослідницький характер. Іноземна мова тут виступає в ролі засобу спілкування; природне мовне середовище сприяє формуванню потреби використання іноземної мови як засобу комунікації.

З погляду змісту культурологічні проекти можуть мати різні тематичні напрями, а саме: 1) історико-географічні, що знайомлять з історією країни, міста, місцевості, з географією країни, міста, місцевості; 2) етнографічні, націлені на вивчення традицій і побуту народів, народної творчості, етнічного складу народу, що проживає на даній території, національних особливостей культури різних народів і т. ін.; 3) політичні, мета яких — ознайомлення з державним пристроєм країн, політичними партіями і громадськими організаціями, із засобами масової інформації і їх впливом на державну політику, законодавством країни тощо; 4) присвячені проблемам мистецтва, літератури, архітектури, культури країни мови, що вивчається; 5) економічні, присвячені проблемам фінансової і грошової системи, інфляція і т. ін.

3. Ігрові і ролево-ігрові проекти, які, так само як і культурологічні, припускають розвиток мовних і мовленнєвих умінь і навичок володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування на двох останніх рівнях засвоєння мовного матеріалу (рівень застосування за аналогією, рівень творчого застосування).

Із змістової точки зору ігрові і рольово-ігрові проекти можуть бути: 1) уявні подорожі, які можуть переслідувати різноманітні цілі (навчання мовним структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловам, описам, міркуванням, умінням і навичкам з інших областей знань);

2) імітаційно-ділові, що моделюють професійні, комунікативні ситуації, які максимально наближають ігрову ситуацію до реальної, такої, що зустрічається в житті; 3) драматизовані, націлені на вивчення літературних творів в ігрових ситуаціях, де в ролі персонажів або авторів цих творів виступають студенти; 4) імітаційно-соціальні, де учні виконують різні соціальні ролі (політичних лідерів, журналістів, вчителів тощо).

Всі види проектів передбачають їх проведення іноземною мовою і тому представляють крім можливості реалізації дидактичних або методичних завдань додатковий інтерес, оскільки вони створюють умови для реального мовного середовища, на базі якого формується потреба спілкування на іноземній мові, потреба у вивченні іноземної мови. Майже всі види проектів включають використання дослідницьких методів для вирішення закладеної в них проблеми.

Рекомендується така схема роботи над будь-яким проектом: 1) вибрати тему проекту, тип, кількість учасників; 2) розглянути можливі варіанти проблем, які важливо дослідити в рамках певної тематики; 3) розподілити задачі по малим групам, обговорити можливі методи дослідження, пошуку інформації, творчих рішень; 4) впровадити самостійну роботу учасників проекту за індивідуальним та груповим завданнями; 5) провести проміжні обговорення завдань; 6) провести захист проекту та виступів опонентів; 7) колективно обговорити тему, провести експертизу, оцінку, надати висновки.

Дотично змісту нашої роботи ми наголошуємо також на необхідності врахування культурологічних принципів, запропонованих В. В. Сафоновою: принцип дидактичної культурологічної доцільності, принцип діалогу культур, принцип домінування проблемних культурологічних завдань. Відповідно до цих принципів, матеріал для створення проектів повинен бути культурно та особисто значущим, глибоко розкривати сутність культурних явищ та сприяти формуванню адекватних уявлень про них, забезпечувати формування на уроці міжкультурного середовища тощо.

Проекти завжди використовуються на заняттях при закінченні певної теми. Наводимо приклад проекту, який рекомендується проводити на II курсі економічних факультетів на заняттях з англійської мови наприкінці тематичного модуля «Education in Great Britain – establishments majoring in economics». Інструкція: підготуйте проект за наступним завданням. Ви – представник одного з економічних університетів Великобританії. Ви виступаєте перед майбутніми студентами і повинні переконати їх, що економіка – це така наука, яка сьогодні найбільш актуальна і

запитана, а ваш університет один з найкращих і найпопулярніших у країні, і вони обов'язково повинні вчитися тільки у ньому. Для того, щоб Ваша промова була переконливою, використайте рекламні буклети, фотографії, слайд-шоу.

Такий пошуково-дослідницький проект передбачає ознайомитись з системою освіти Великобританії. За допомогою матеріалів веб-сайту www.teachnz.govt.nz/environment/edusystem.html дізнайтеся, як виглядає типовий робочий день студента із університета Великобританії. Підготуйте порівняльну таблицю типового робочого дня студентів Великобританії та України. Представте інформацію у вигляді схем, діаграм, таблиць.

При створюванні проектів студенти можуть не тільки представляти слайд-шоу, а й презентувати свої відеоролики, які вони знімають під час підготовки до презентації. Міні-відеофільми використовуються як зображальна наочність в аудиторії і часто завершують проект, підсумовуючи весь матеріал.

Ще один проект, який рекомендується впроваджувати у процес навчання, пов'язан із темою «Company history». Студенти повинні обрати відому компанію та підготувати про неї презентацію, до якої входять інформація про зародження цієї компанії, про продукцію, яку вона виробляє або постачає, рекламні слогани, людей, які керують компанією, країни, у яких продукція розповсюджується. Проект передбачає використання мультимедійної наочності при презентації матеріалу, яка охоплює мовний аналіз і синтез пред'явленого матеріалу. Застосування таких комп'ютерних презентацій на заняттях дозволяє ввести новий лексичний, професійно-орієнтований матеріал в найбільш захоплюючій формі, а самостійна творча робота зі створення комп'ютерних презентацій розширює запас активної лексики професійного спілкування, а під час презентації активізує мовленнєві навички.

Проект за темою «Employment agencies and their work» дуже корисний для студентів випускних курсів. Користуючись ключовими словами через так звані «механізми пошуку» (search engines), вони можуть знайти сучасну інформацію про місця працевлаштування на Україні або за кордоном, вийти на реальні вакансії, які існують на сьогодні, контактні дані працедавців, узнати про різні варіанти знаходження місця роботи. Презентація такої інформації повинна супроводжуватися демонстрацією певних вебсторінок компаній, відзивами робітників, які працюють у цій компанії, порадами відомих людей у цій сфері, як знайти стабільну роботу. Доцільно представити особливості роботи певної компанії, де є вакансії (можливо спеціальну уніформу,

яку необхідно постійно носити, або продукт, який необхідно постійно рекламувати засобом власного вживання тощо). Всі інші студенти групи повинні також підготуватися для обговорення проблеми працевлаштування в Україні та країнах Європи і після презентації підключитися до обговорення проблеми.

При оцінюванні проекту необхідно враховувати: якість запропонованого матеріалу; глибину проникнення в проблему; залучення знань з інших галузей; міжпредметні зв'язки; активність кожного учасника проекту; колективний характер прийнятих рішень; характер спілкування та взаємодопомоги в групі; уміння аргументувати, доходити до певних висновків; культуру мовлення; використання наочності; естетику оформлення результатів проекту; уміння логічно і зв'язно відповідати на питання опонентів.

У проектній діяльності студенти використовують різноманітні форми і методи роботи, що свідчить про гнучкість мислення, розвиток креативності, самостійності та інтелектуальної активності майбутніх фахівців. Проектна діяльність студентів дає змогу формувати такі особистісні якості, як уміння працювати в команді, нести відповідальність за ухвалені рішення, аналізувати результати діяльності, аргументувати і відстоювати свою точку зору, здатність йти на ризик для досягнення успіху, самостійність та інші властивості, що є необхідними для фахівця в умовах змагання та боротьби за досягнення кращого результату.

Таким чином, навчальний процес з використанням методу проектів характеризується високим ступенем мобільності, інтерактивності та психологічним комфортом, що сприяє ефективному, швидкому та глибокому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку професійно-орієнтованого спілкування. Цей метод допомагає викладачам оптимізувати процес навчання студентів економічних спеціальностей, інтенсифікувати процес вивчення іноземної мови, ефективно організувати самостійну роботу студентів та сприяє формуванню комунікативної компетенції майбутніх економістів і подальшому розвитку їх пізнавального інтересу до предмету та майбутньої професії.

Література

1. Мацкевич Т. А. Педагогические технологии в развитии детей / Т. А. Мацкевич, Л. Г. Лукьянова // Не-государственное педагогическое образование. Школа «Творчество»: опыт становления и тенденции развития / сост.: Т. А. Мацкевич, А. П. Шевченко. — Самара, 2001. — С.61-69.
2. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е. С. Полат. — М. : Академия, 1999. — 224 с.
3. Российская педагогическая энциклопедия. — М. : Научное изд-во «Большая Российская Энциклопедия», 1999. — Т. 2. — 968 с.

Боднар С. В. Обучение студентов экономических специальностей профессионально-ориентированному англоязычному общению способом проектной методики. — Статья.

Аннотация. В статье рассматривается проблема обучения студентов экономических специальностей профессионально-направленному английскому языку при помощи проектной методики. Раскрывается специфика и особенности проектной методики на занятиях по английскому языку в неязыковых вузах.

Ключевые слова: студенты экономических специальностей, профессионально-направленное общение.

Bodnar S. Teaching Future Economists Business English Communication by Means of Project Techniques. — Article.

Summary. The article is devoted to the problem of teaching Business communication in English to future economists. The recommendations of introducing project techniques into the teaching process of future economists at the English lessons are offered.

Key words: students majoring in economics, Business English communication.

*Кумпан М. Б.
(м. Одеса)*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті вивчається проблема впровадження театралізованої діяльності у процес навчання іноземної мови у старшій школі. Розкривається специфіка й зміст театралізованої діяльності учнів на уроках іноземної мови.

Ключові слова: театралізована діяльність, шкільний театр, творчість.

Провідною задачею сучасної мовної політики є підвищення ролі естетичного виховання підростаючого покоління. Формування естетичної культури у процесі театралізованої діяльності є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Дослідники підкреслюють, що саме мистецтво має високий естетично-виховний потенціал, оскільки вміщує ті гуманітарно-культурологічні, культуротворчі та естетико-етичні витоки, які необхідно виховувати в особистості.

У сучасному суспільстві спостерігається поступовий відхід від традиційної моделі викладання, в якій вчитель є ретранслятором знань, а учень його пасивним реципієнтом. Сьогодні виховні можливості навчального закладу зорієнтовані на розвиток природних обдарувань дитини, її творчих здібностей. Тому використання театралізованої діяльності в процесі викладання англійської мови розглядається нами як один із найважливіших засобів навчання, що сприяє розвитку природних здібностей учнів та підвищенню пізнавального інтересу до вивчення іноземної мови. У свою чергу, вдосконалення театральних методик в навчальному процесі сучасного освітнього закладу передбачає знання вчителем театральної педагогіки та спроможність об'єктивно оцінювати свою роботу. Зміни в навчальному процесі ставлять нові вимоги до діяльності вчителя, яка орієнтована на учня як культуротворчої особистості, і це викликає необхідність по-новому підійти до проблеми викладання іноземної мови в школі.

Тому об'єктом нашого дослідження є театралізована діяльність, а предметом — процес використання театралізованої діяльності як ефективного засобу навчання іноземної мови у старшій школі. Метою роботи є вивчення особливостей

використання театралізованої діяльності як засобу навчання іноземної мови у старшій школі.

Проблемам використання театральних форм і методів роботи в навчанні та вихованні школярів присвячено дослідження багатьох вчених: В. В. Вульф, А. Й. Капської, О. А. Комаровської, Г. О. Костюшко, Г. С. Лабковської, В. О. Лозового, Т. І. Люріної, Т. Г. Пені, С. О. Соломахи та ін.

Сама театралізована діяльність також була об'єктом низки досліджень. Особливий інтерес в аспекті театралізованої діяльності викликають праці, присвячені розвитку творчих здібностей дітей у театральній діяльності (О. П. Аматьєва, В. Силивон, Л. С. Фурміна), театралізованої діяльності дошкільників та молодших школярів (Л. В. Артемова, М. Буркіна, М. Маханева, Л. В. Серих), формуванню зв'язного мовлення дітей засобами сюжетно-рольової гри (В. Г. Захарченко), іграм-драматизаціям та театралізованим іграм (Н. С. Карпинська, В. І. Тютюник), формуванню творчої активності дітей в іграх по сюжетах літературних творів (Ю. Н. Косенко), взаємозв'язку зображальної та театральної діяльності в естетичному вихованні дітей (Е. Л. Трусова).

Театральна діяльність визначається вченими (Н. В. Водолага) в межах художньо-мовленнєвої діяльності як засіб розвитку красивого, образного, літературного мовлення, що дозволяє дитині висловити своє ставлення до літературного образу, емоцій, увійти в роль, самостійно будувати зв'язне висловлювання; як засіб сприяння більш глибокому засвоєнню художніх образів, усвідомлення змісту, ідеї художнього твору через сприймання театру, показаного вчителем або акторами [2].

Визначення театралізованої діяльності як театральної діяльності (О. П. Аматьєва) базується на сприйманні художніх творів із подальшим відтворенням змісту на виконавчому (інсценівки, театралізовані вистави) та на творчо-імпровізаційному (театралізовані ігри: ігри-драматизації, ігри за сюжетами художніх творів) рівнях [1].

Доцільно наголосити, що специфічним видом активності учнів виступає шкільний театр, який

не тільки розважає, але й естетично виховує, сприяючи вмінню співпереживати, створюючи відповідний емоційний настрій, та підвищує впевненість у собі. Спілкуючись в шкільному театрі, учні вчаться бути толерантними до однолітків, стриманими та зібраними. Театр формує в учнів цілеспрямованість, зібраність, взаємодопомогу. Театральні імпровізації сприяють умінню реалізувати свій потенціал [7].

Театр, відзначає І. А. Зязюн, — один з найяскравіших емоційних засобів, що формують смак дитини. Театр діє на уяву дитини різними засобами: словом, дією, зображувальним мистецтвом, музикою. Це синтез багатьох мистецтв, об'єднуювальну функцію яких виконує література. Хоча кожен вид мистецтва має свою специфіку відображення дійсності, проте загальним є матеріал, за допомогою якого митець створює єдиний художній образ. У літературі таким матеріалом є слово, у театрі — дія [4].

Н. Карпинська особливо відзначала вплив театралізованих вистав на розвиток виразності й образності мови молодших школярів, що проявляється в здатності до естетичного сприйняття мистецтва художнього слова, вмінні розрізняти інтонацію та особливості мовних зворотів. Для виконання ролі учень повинен володіти різноманітними виразними засобами (мімікою, жестами, виразною мовою) [5], а також мати певний запас слів на англійській мові, щоб у разі забуття тексту сказати роль своїми словами.

Впровадження театрального моделюючого підходу в процес викладання іноземної мови дозволяє зняти побоювання та інші негативні емоції у школяра, на що вказували Г. Лозанов, С. Роман та інші, та дає змогу активізувати розвивально-творчі можливості школярів в процесі набуття ними соціокультурного досвіду. Опановуючи театральні методики, педагог навчається «входити» в ситуацію, з'ясувати психологічний стан і корегувати свій вплив стосовно зацікавлено-дійової позиції школярів в процесі навчання іноземної мови. Основою створення такого підходу є три складових педагогічного процесу: «вчитель», «учень», «методика», які є взаємозалежними й взаємодоповнючими. У сучасній ситуації, коли шкільна система не може більш будуватися на авторитарних принципах, педагогові необхідно знаходити в змісті навчального матеріалу, з яким він іде до учня, актуальні теми для того, щоб зробити привабливим та комфортним шкільний педагогічний процес. Вигадавши цікавий для дитини сюжет уроку, педагог зможе вдало реалізувати поставлену мету й тактику заняття, враховуючи особливості внутрішнього світу старшокласника та його творчий потенціал. Адже, тільки

розкриття творчих здібностей школяра дає можливість найбільш повно сформувати особистість дитини, визначивши цим її місце в педагогічному процесі школи та суспільства.

Творчість — це, насамперед, постійна напружена праця, яка полягає в пошуку нових результатів або засобів їх досягнення. Це основа людської культури, джерело всіх матеріальних і духовних цінностей, створених людиною протягом усієї історії свого існування. Творчість — це природжене прагнення людини вдосконалювати навколишній світ і самого себе, це відкриття, створення нового, яке ще не існувало, це прорив із повсякденного, рутинного, звичайного стереотипного мислення в нові «ще недосліджені області» [3]. «Творити, — відмічає Н. Лейтес, — значить створювати нове, більш красиве, більш якісне, більш ефективне, корисне, оригінальне» [6]. Таким чином, ми бачимо, що обов'язковими ознаками творчості, на думку вчених, є перетворення предметів і явищ навколишнього світу, новизна, оригінальність, отримані в процесі роботи.

І це все є присутнім в театралізованій діяльності. Насамперед школярі самі можуть впливати на вибір теми та розвиток сюжету, розподіл ролей й на створення ігрового образу, оскільки, створюючи ігровий образ, дитина не тільки виражає своє ставлення до обраного персонажу, але й зможе реалізувати свої творчі особисті якості. Однак при цьому роль вчителя не знижується, він повинен організувати творчий простір таким чином, щоб школярі змогли усвідомлено й природно «увійти в образ», використавши основні компоненти естетичної гри та створюючи «уявну» ситуацію. При цьому, необхідне співвіднесення власних пережитих відчуттів і емоцій з чуттєвим змістом твору мистецтва.

Доцільно зауважити, що з учнями старших класів можна театралізувати будь-які художні твори з культурної спадщини інших народів. Це сприяє розвитку кросс-культурної грамотності, тобто здатності бачити загальне і різне в культурах мови, що вивчається, і своєї країни. Сучасне суспільство характеризується налагоджуванням зв'язків між державами, що вимагає більшої активізації знань про культурні реалії інших країн. Таким чином, використання театралізованої діяльності у процесі викладання іноземної мови безпосередньо залежить від набутих соціокультурних знань, які, в свою чергу, забезпечують входження школяра в соціокультурне середовище. Водночас, формування соціокультурного досвіду школяра обумовлене не тільки соціальним середовищем та його впливами, але й стосунками, які склалися в сім'ї, світом розваг, власних національних традицій та звичаїв інших народів. Так, вивчення

автентичного матеріалу: віршів, казок, п'єс тощо та перетворення їх в театральне дійство в урочний та позаурочний час сприятимуть не лише вихованню в учнів поваги до людей та традицій іншої культури, але й будуть ефективним засобом у створенні передумов для формування іншомовної компетенції засобами театральної педагогіки.

На основі вивченого передового досвіду, аналізу наукової та методичної літератури за темою дослідження нами була складена програма використання театралізованої діяльності в навчальному процесі, зміст якої вміщує тематику уроків за навчальним планом та сценарії вистав для шкільного театру. Уроки було розроблено так, щоб мотивувати учнів до процесу навчання, щоб вони були цікавими й актуальними, а завдання доступними.

Найбільш цікавою та пізнавальною для школярів була підготовка до уроку, а власне: тематичний підбір та аналіз творів на іноземній мові, перегляд відеозапису твору та прослуховування аудіозаписів пісень, обговорення змісту твору; розподіл ролей; усунення фраз «He said» і «She said», додавання імен перед своїм виступом; заміна коментарів про героїв, їх думок і відчуттів на діалог або дію, виконання вправ з артикуляції та ритміко-інтонаційне вправління, створення колажів, масок, сценічних костюмів тощо. Так, наприклад, демонструючи відеофільм англійською мовою за сюжетом обраного твору, вчителю потрібно бути дуже обережним і чутливим до настрою учнів, їх готовності сприймати те, що відсутнє в рідній мові. Відеофільми, зафіксовані на плівці відеовистави англійських дітей для вчителя були найкращими помічниками у створенні підґрунтя для мотивації у підготовці до «Уроку на сцені».

Найчастіше для вистав відбиралися твори вже знайомі учням старших класів, які вони читали та розбирали на уроках зарубіжної літератури і які найбільш вразили їх. Крім того, значення мало те, щоб твір було написано відомим англійським автором або це був автентичний фольклорний матеріал, який виступає невичерпним джерелом фонових знань, оскільки узагальнює досвід багатьох поколінь. Такі твори надають учню можливість розуміти англомовного однолітка як носія іншої картини світу.

Завданням вчителя було перевести навчальний матеріал у драматичне дійство, привабити дітей імпровізацією та інсценізацією в процесі занять. Подібна інсценізація може бути лише невеликим епізодом уроку, але може розвиватись до перетворення в інший персонаж засобами сценічної дії, пантоміми, декораціями тощо. У цьому контексті робота вчителя була близька до роботи режисера з акторами в процесі репетицій як використання методу зміни рольових позицій (Я — глядач;

Я — діюча особа; Я — Я; Я — інший), що сприяє розвитку гнучкості дитини й педагога, мобільному самовизначенню в новій ситуації.

Таким чином, можна дійти висновку про доцільність використання елементів театралізованої діяльності у процесі навчання іноземної мови. Така діяльність виявилася ефективним засобом навчання, який утворює особливу атмосферу у класі, робить процес вивчення англійської мови захопливим, приносить задоволення; викликає подальше бажання вивчати іноземну мову і удосконалюватися в ній. А школярів, яких втомлює одноманітність повторень, беземоційність та несюжетність здобуття знань, вмотивовує така спеціальна подача учбового матеріалу, використання колективних форм пізнавальної діяльності, індивідуальний підхід в умовах групової взаємодії.

Література

1. Амацьєва О. П. Діагностика та розвиток творчих здібностей дошкільників у театральній-ігровій діяльності / О. П. Амацьєва // Наука і освіта. — 1999. — № 5. — С. 77-80.
2. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності: дисс. ... канд. пед. Наук : 13.00.02 : «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Наталія Володимирівна Водолага. — Одеса, 2001. — 201 с.
3. Зворыкин А. О разработке проблемы научного, творческого мышления / А. Зворыкин // Наука и жизнь. — 1967. — №1. — С. 17-20.
4. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи (за ред. І. А. Зязюна). — К., 2000. — 636 с.
5. Карпинська Н. С. Сприймання дітьми літературних творів. Виразне читання вихователя. Гра-драматизація як засіб розвитку творчих здібностей дітей / Н. С. Карпинська // Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія / упоряд. А. М. Богущ. — Ч. 2. — К. : Вища школа, 1999. — С. 222-232.
6. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст / Н. С. Лейтес. — М. : Педагогика, 1971. — 280 с.
7. Силивон В. Развитие творчества детей в процессе игр-драматизаций / В. Силивон // Дошкольное воспитание. — 1983. — № 4. — С. 8—9.

Кумпан М. Б. Использование театрализованной деятельности как эффективного средства обучения иностранному языку в старшей школе. – Статья.

Аннотация. В статье рассматривается проблема использования театральной деятельности в процессе обучения школьников старших классов иностранному языку. Раскрывается специфика и особенности театральной деятельности на уроках английского языка.

Ключевые слова: театральная деятельность, школьный театр, творчество.

Kumpan M. The Use of Theatre Activity as an Effective Means of Teaching Foreign Languages in High School. – Article.

Summary. The article is devoted to the problem of teaching English through performing. The recommendations of introducing improvised drama into the teaching process at school are offered.

Key words: English through acting activity, school theatre, creativity.

*Мойсеєнко Н. Г.,
Сізова Л. В.
(м. Одеса)*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ГРАМАТИКИ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Дана стаття визначає місце граматики у системі викладання іноземних мов в економічному ВНЗ та формулює базові принципи методики її викладання. В ній також аналізується роль граматики у формуванні комунікативних навичок майбутніх фахівців.

Ключові слова: комунікативні навички, мова, мовлення, граматика, методика, граматична система, лексична система.

Наше дослідження є спробою визначити ступінь необхідності та особливості викладання граматики при навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі економічної спрямованості, а також розробці основних базових принципів методики активізації граматичних структур та виведення їх у мовлення.

Актуальність даної роботи обумовлена відсутністю єдиної точки зору щодо ролі та місця граматики у системі мовної освіти фахівця з економіки, а також неефективністю використання при формуванні комплексу мовленнєвих автоматизмів, навичок та вмінь як традиційного підходу до викладання граматики, так і жорсткого комунікативного [1, 24].

Так, дослідники М. А. Панченко, Л. М. Голубенко, В. П. Коляда зазначають, що «в останні роки якість оволодіння тими, хто навчається, граматичним компонентом мовлення на англійській мові викликає великі дорікання. Учні широко засмучені з того приводу, що вони не можуть адекватно користуватись мовою із-за відсутності навичок володіння функціонально-граматичними особливостями мовлення. Викладачі скаржаться на те, що із-за відсутності у студентів граматичних навичок та філологічного світогляду їх мовлення на англійській мові не відповідає вимогам початкового етапу навчання у вищому навчальному закладі» [2, 297].

Ті ж самі проблеми виникають і при викладанні інших іноземних мов [3, 7].

Зрозуміло, що на сучасному етапі, коли роль іноземної мови у професійній діяльності економістів є надзвичайно високою, неможливо не приділяти увагу підвищенню якості її викладанні

на всіх етапах підготовки такого спеціаліста. Особливе висвітлення знання іноземної мови майбутніми випускниками ВНЗ одержало у Болонській декларації.

Визначаючи цілі та завдання сучасної вищої освіти, Болонська декларація передбачає побудову Європейської зони вищої освіти з метою можливого мобільного працевлаштування громадян, посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і Європейської систем освіти, підвищення визначної ролі вищих навчальних закладів у розвитку національних та європейських культурних цінностей. В цих умовах зростають вимоги до рівня володіння іноземною мовою спеціалістів різних сфер діяльності.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти визначають завдання мовної підготовки студентів вищих навчальних закладів як оволодіння навичками вільної адекватної комунікації [7, 45-50].

Стосовно випускників вищих навчальних закладів економічної спрямованості ми можемо зазначити необхідність формування у них професійної компетенції, яке окрім знань із спеціальних дисциплін, включає і мовленнєву компетенцію, що базується на оволодінні міжкультурної компетентності, тому що недостатня увага до комунікативної культури у практиці викладанні іноземних мов призводить до численних помилок, що порушують процес комунікації [6, 81].

У нашому дослідженні ми намагаємось сформулювати базові положення на яких має ґрунтуватись сучасна методика викладання граматики в економічному ВНЗ із урахуванням вимог Болонського процесу, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, а також вимог сучасного ринку працевлаштування.

Як було зазначено вище, студенти — початківці зазвичай не мають базових знань, необхідних для оволодіння іноземною мовою професійної спрямованості та діловою іноземною мовою. Ці знання, перш за все, стосуються граматичного матеріалу. Більш того, підручники, що пропонуються на сучасному етапі студентам економічних спеціальностей, також не містять необхідного методичного комплексу для розвитку навичок

грамотного, ефективного іншомовного спілкування [1; 4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15]. На наш погляд, це обумовлено тим, що сучасні методисти дотримуються або традиційного (прямого) методу викладання іноземної мови, або жорстко комунікативного.

Наш досвід свідчить про те, що традиційний (прямий) підхід до викладання граматики в економічних ВНЗ зводився до викладання аналітичних, рецептивних та продуктивних вправ лише у такому обсязі, який дозволив би оволодіти студенту лише пасивною граматику [11, 21]. У деяких випадках граматиці увага зовсім не приділялась [4; 7; 8; 9; 10; 12]. Жорстко комунікативний підхід не дає змоги розвинути стійкі навички володіння іноземною мовою на рівні грамотності, тому що на граматику у цій системі відводиться 3% всього об'єму матеріалу [14; 15].

Говорячи про цілі та задачі оволодіння граматику, дослідник з методики викладання іноземних мов М. А. Панченко зазначає: «Розвитку у тих, хто навчається граматичних умінь, передують етапи формування у них граматичних навичок. Зміст граматичних навичок є адекватним змісту граматичних умінь, однак ступінь їх автоматизації у мовленні є на декілька порядків нижчою. Оскільки розвиток умінь не є можливим без попереднього розвитку навичок, то завданням є формування продуктивних і рецептивних граматичних навичок, які у подальшому на рівні автоматизму могли б забезпечити технічну сторону процесів мовлення» [15, 47].

Наведене вище положення характеризує ефективно граматичне уміння як таке, що забезпечує технічну сторону процесів мовлення на рівні автоматизму. Нашим завданням є розробка саме таких принципів викладання граматики студентам економічних спеціальностей, які б зробили їх спроможними до професійної комунікації на рівні, що відповідає сучасним вимогам.

Сьогодні майбутній фахівець з економіки має вміння читати, анотувати, обговорювати автентичні газетні та журнальні статті з економічних, політичних та соціальних проблем, вони також мають бути спроможними працювати із автентичною науковою літературою зі спеціальності. До їх комунікативної компетенції входить уміння складати ділові документи: контракти, листи, резюме, заяви і т. д. Майбутній економіст має володіти навичками усного спілкування в обсязі ділової, наукової та побутової тематик. Все це неможливо без оволодіння адекватним лексичним запасом, закономірностями синтаксичної організації синтагм, речень і текстів із слів та правилами словотворення та формотворення. Зазначені вище уміння відповідають саме граматичному рівню мови.

Заперечувати необхідність приділяти увагу саме цьому рівню, як ми бачимо, означає отримати невдачу при формуванні лінгвістичної та комунікативної компетенції майбутніх фахівців з економіки.

Виходячи із всього зазначеного вище, ми пропонуємо будувати іноземну мовну освіту у вищому навчальному закладі економічної спрямованості на наступних базових принципах:

1) Розглядати навчання іноземній мові як оволодіння системою. «Мова — це не просто система, а система систем, до останніх зазвичай відносять фонологічну, граматичну, лексичну» [16, 28].

2) Навчання граматиці має проводитись невідривно від мовленнєвої діяльності.

3) Основою граматичних знань є евристична система, яка являє собою автентичний іншомовний текст (професійної спрямованості; краєзнавчої спрямованості; суспільно-політичної спрямованості; художній текст, що включає інформацію та лексико-граматичні явища, знання яких необхідне фахівцям з економіки.

4) Щодо пояснення вживання нового граматичного явища, то особливості його функціонування у мові та мовленні має бути представлено у вигляді малюнку (схеми або таблиці), що супроводжується «коротким, лозунгоподібним формуванням змісту даної структури, правил її утворення та дистрибуції, вся ця інформація має бути реалізована у підстановчому мовленнєвому прикладі» [16, 171].

5) Вправи мають носити продуктивний характер і виконуватись у наступному порядку:

а) вибрати та вставити пропущену граматичну конструкцію;

б) відкрити скобки;

в) продовжити речення;

г) використати пропоновані граматичні конструкції у своїх власних реченнях;

д) скласти діалог та репрезентувати його із співбесідником в аудиторії;

е) скласти монологічну промову, що базується на інформаційно-лексичній основі тексту, запропонованого до вивчення з використанням нових граматичних конструкцій;

с) виконання усного перекладу з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну.

Все зазначене вище, на наш погляд, свідчить про те, що недостатня увага при складанні навчально-методичних комплексів до розвитку граматичних умінь, або нехтування необхідністю опрацювання граматичних явищ іноземної мови призводить до закінченні навчання за такими матеріалами до неповноцінності комунікативної компетенції з даної іноземної мови та формуванню сурогатного мовлення. Навчання іноземній мові має розглядатись як навчання системі систем,

однією із яких є граматики. Підхід до викладання граматики у вищому навчальному закладі економічної спрямованості має характеризуватись як пом'якшений комунікативний. При цьому «навички та автоматизми формуються не послідовно (від автоматизмів до комунікативних умінь), а паралельно, у самому спілкуванні, тобто через виконання суто комунікативних вправ [17, 339].

Література

1. Богацкий И. С. Бизнес-курс английского языка / И. С. Богацкий, Н. М. Дюканова. — Киев : Логос-М, 2007. — 352 с.
2. Голубенко Л. Н. Особенности противоречия и возможности овладения грамматикой / Л. Н. Голубенко, М. А. Панченко, В. П. Коляда // VI Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови пам'яті професора В.Л. Скалкина. — Одеса, 2009. — С. 297-343.
3. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсной компетенции / Н. В. Елухина // Иностранные языки в школе. — 2003. — № 3. — С. 9-13.
4. Миловидов В. Английский язык для работников сферы международного бизнеса / В. Миловидов. — Тверь : Фамилия, 1995. — 336 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання // Наук. ред. д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.
6. Морозова І. І. Теорія мовної особистості у викладанні країнознавства / І. І. Морозова // Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей. — К., 2005. — С. 81-82.
7. Воробьёва С. А. Деловой английский язык для сферы туризма. Your Way to Tourism / С. А. Воробьёва. — М. : Филоматис, 2006. — 352 с.
8. Кисунько Е. И. Бизнес-курс английского языка. Деловое общение и документация : учеб. пособ. / Е. И. Кисунько, Е. С. Музланова. — М. : ЮНВЕС, 2001. — 368 с.
9. Любимцева С. Н. Курс английского языка для финансистов : учебник / С. Н. Любимцева, В. Н. Коренева. — М. : ГИС, 2000. — 381 с.
10. Митина И. Е. Деловой английский. Путешествие : учеб. Пособие / И. Е. Митина, Л. С. Петрова. — СПб : Лениздат; Союз, 2001. — 320 с.
11. Рыжков В. Д. Деловой английский язык. Маркетинг : пособие по изучению делового англ. языка / В. Д. Рыжков. — Калининград : Янтар. сказ., 2002. — 192 с.
12. Хачатурова М. Ф. Английский язык для деловых контактов / М. Ф. Хачатурова. — К. : Акони, 1977. — 266 с.
13. Шевелева С. А. English on Economics : учеб. пособие для вузов / С. А. Шевелева. — М. : ЮНИТИ, 2000. — 375 с.
14. Gallaher F. Total English (Elementary) / F. Gallaher, R. Armitage, Hastings, Wyatt Rawdon. — Harlow : Pearson Education Limited, 2006. — 223 p.
15. Панченко М. О. Методичні вказівки з методики викладання англійської мови / М. О. Панченко. — Одеса, 2005. — Ч. I. — 122 с.
16. Скалкин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В. Л. Скалкин. — М. : Русский язык, 1981. — 248 с.
17. Тарнопольский О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти / О. Б. Тарнопольский. — К., 2006. — 242 с.

Моисеенко Н. Г., Сизова Л. В. Место и роль грамматики при формировании коммуникативных навыков у студентов экономических высших учебных заведений. — Статья.

Аннотация. Статья определяет место грамматики в системе преподавания иностранных языков в вузах экономического профиля и формулирует базовые принципы методики ее преподавания. В статье также анализируется роль грамматики в формировании коммуникативных навыков и умений будущих специалистов.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, иностранный язык, речь, грамматика, методика, грамматическая система, лексическая система.

Moyseenko N., Sizova L. The Role of Grammar in Forming Communicative Skills While Teaching English as a Foreign Language to Students Majoring in Economics. — Article.

Summary. The article discusses the role and function of grammar in teaching English as a foreign language to students who are majoring in economics. Basic principles of teaching methods to master grammar are formulated, particular ways and techniques of teaching grammar are offered. Grammar is seen as a means of communicative competence and skills formation.

Key words: communicative skills, English as a foreign language, speaking, grammar, vocabulary.

*Огуй О. Д.,
Галіна А. І.
(м. Чернівці)*

ЦІЛІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ І НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Пам'яті А.К. Корсакова присвячено...

Анотація. На основі кореляції основних принципів мови та методики іноземної мови (пропонуються методи функціонального конструювання і метод перетворення на основі ситуативного вживання висловлювань із людських (жартівливо-ігрових) чи «реальних» текстів.

Ключові слова: голістично-модулярне розуміння мови, синергетика; цілісне викладання; функціональне конструювання.

На підставі розуміння мови як універсальної знакової системи, антропоцентричного підходу до неї і новітніх результатів експериментальних досліджень мова постає як відкрита голістично-модулярна система, що завдяки мінливій людській діяльності характеризується синергією, ергодичністю, симетричністю, самоорганізацією (Ф. Мозер; Г. Хакен, І. Пригожин та ін. [13]). Іншими словами, мова як засіб комунікації — це цілісна (голістична) система, що складається з окремих модулів (фонетичних, лексичних, граматичних, текстових та ін.), організованих начебто за різними принципами, але цілісно взаємопоеднаних між собою. Саме модулярно-фрактальні підсистеми, завдяки синергійній кооперації творять цілісність мови, перевищуючи її сумарні властивості [3, 22; 9; 11]. Актуальним завданням сьогодення постає застосування цього підходу до розуміння та навчання мови [16; 20], що, попри цікаві спроби деяких методистів «навчити мислити іншою мовою» [1; 12; 19], залишається лише «протоколом добрих намірів» без визначення практичних механізмів. Зупинимось саме на них, враховуючи наявні напрацювання.

Синергетика, спрямована (за принципом «все взаємопов'язано») на встановлення взаємодій на стику між науками (як, наприклад, лінгвістика — фізіологія — психологія — педагогіка — дидактика), використовує перенесення методів та моделей з однієї науки в інші для розуміння його цілісності. Це, на нашу думку, має стосуватися й теорії сучасної лінгвістики (у поєднанні

з практикою — методами навчання). Враховуючи цілісність як характерний стан систем(и), слід очікувати, замість звичного аналітичного членування, й спроби звернення до синтезування результатів аналітики. Цілісне (голістичне) розуміння мови постає основою для нового розуміння методики навчання іноземних мов. Методика — наука прописова, тому повинні бути єдині, значною мірою загальнообов'язкові принципи функціонування мови та методики навчання іноземної мови як засобу спілкування, обґрунтовані лінгвістично. Взаємозв'язок цих принципів чітко виразив свого часу методист-англійст І.А. Галін, розглядаючи основні риси мови (рідної та іноземної) як природного явища. Саме цей взаємозв'язок, на слушну думку дослідника, зумовлює основні принципи методики навчання іноземної мови як засобу спілкування (мовлення мовою) [4, 140; 5; 6]:

Основною метою при практичному навчанні мови постає вміння як мислити мовою, так і вміння оперувати нею: тобто читати і писати іноземною мовою, слухати (на початках й аудіотексти), опрацьовувати зоровий матеріал (у т.ч. на початках і відеотексти, комп'ютерні навчальні програми), спілкуватися мовою залежно від комунікативних потреб і ситуацій. В основі цих умінь, за висловлюванням Г. Пальмера [18, 107, 156], лежить злиття символу з символізованим. Знати мову — це значить мислити мовою: «важко уявити собі при раціональній постановці викладання іноземних мов — писали О. І. Смирницький та О. С. Ахманова, — такі заняття, які не були б спрямовані на якнайшвидше встановлення необхідного зв'язку між мисленням і мовою» [13, 48]. Ці міркування підтримав у науковій дискусії Б. В. Беляєв [2, 94-95], який у науковій дискусії, спираючись на вчення І. П. Павлова, наголосив на залежності мови і мовлення від «другої сигнальної системи» (розрядка наша — О. О., А. Г.).

Здатність мислити мовою не знаходиться у функції від будь-якого мовного мінімуму, тому існує можливість з самого початку користуватися

Основні риси мови	Основні принципи методики іноземної мови
I. Система звукових сигналів,	I. Практичне вивчення мови як засобу спілкування незалежно від цілей навчання повинно починатися з навчання мови в її основній звуковій формі, тобто має мати місце усне передумання. II. Практичне володіння іноземною мовою вимагає перебудови психофізіологічної бази мовленнєвої діяльності — мовного апарату, вимагає постійної дидактично спрямованої мовної практики.
II. за допомогою якої здійснюється спілкування через словесний обмін думками,	III. З самого початку потрібно домагатися такого міцного злиття між новою звуковою оболонкою і думкою, яке б виключало посередницьке застосування рідної мови як знаряддя передачі думки.
III. що відбивають певні ситуації.	IV. Мовленню на іноземній мові потрібно навчати на типових ситуаціях, реально представлених або зображених за допомогою різних засобів ситуативної наочності.

мовою як знаряддям думки [4, 132]. Передові вчителі школи та викладачі вузів завжди розуміли необхідність встановлення міцного злиття між новою звуковою оболонкою (що позначає) і думкою (означуваням), і добивалися того, щоб їхні учні та студенти мислили іноземною мовою [1, 32; 5; 6]. Для цього педагоги комбінували методи і прийоми в практичній роботі, але тим не менше дотримувалися загальнообов'язкових вихідних принципів, фундаментальних для їх діяльності. До цих принципів належали усне випередження навіть при навчанні читання (як головної мети навчання); гімнастика органів мовлення; автоматизація граматичних навиків. Виконання цих вимог призводять до гарних результатів навчання іноземної мови — оволодіння практичними навиками комунікації.

При цьому, у процесі викладання іноземної мови, як правило, навчають мовним аспектам (лексичі, граматиці, фонетиці) в комплексі мовних одиниць на основі підготовчих мовних вправ і власне-мовних. Проте, на думку багатьох, у т.ч. і Пальмера, донині «найбільше зло сучасного методу викладання ґрунтується на тому факті, що як метод творення конструйованого мовного матеріалу, чи не в якості єдиного вірного визнається метод граматичного конструювання, що розуміється як спосіб поєднання конструйованого (синтезованого) мовного матеріалу на основі правил словозміни, синтаксису, словотворення і «теорій написання творів з розміщених у пам'яті словникових слів» (тобто слів, які не мають граматичних закінчень і не відображають граматичних видозмін)» [Palmer, за: 8, 26, 25]. Визначаючи такий метод мовотворчості як процес «порочний і неприродний», Г. Е. Пальмер свого часу протиставив йому два інші, достатньо креативні способи застосування конструйованого (створюваного, синтезованого) матеріалу, що знаходяться в пам'яті. Це — метод функціонального конструювання (Ergonic Construction) і метод перетворення (Conversion).

Функціональне конструювання — це процес продукування висловлювання з мовного матеріалу, що знаходиться в пам'яті в цілісному вигляді і складається з двох та більше елементів: «більш-менш завершених речень» і «працюючих слів» (тобто одиниць мови, готових до використання, разом із граматичними закінченнями, з формами видозміни, а також у формі похідних слів або у формі складних слів), які можна назвати «функціональними заготовками» («ergons»).

Перетворення (Conversion) — це процес, в якому матеріал, що знаходиться в пам'яті, складається з систематизованого ряду речень, які повинні бути перетворені в інші форми за допомогою відповідних реченнєвих моделей різного роду (Palmer 1926 [8, 26]). У вузькому значенні речення — «одиниця повідомлення, яка будучи утворена за спеціально призначеним для цього граматичним взірцем, характеризується категорією предикативності (тобто категорією, яка цілим комплексом формальних синтаксичних засобів співвідносить повідомлення з означеністю/неозначеністю, часовим планом дійсності) і своєю семантичною структурою, яка проявляється системі формальних змін, та має власне комунікативне завдання» [14, 395]. Іншими словами, речення — особлива синтаксична конструкція, що має у своїй основі спеціальний абстрактний зразок («граматичний взірець»), організований за законами цієї мови і призначений для того, щоб служити повідомленням. Спеціальний абстрактний взірець простого речення, або, іншими словами, *структурна схема* (Н. Ю. Шведова) простого речення, або, за іншою термінологією, *модель простого речення* є мовною *універсалією*, тобто такою понятійною абстрактною категорією, яка є спільною для природних мов, оскільки за категоріями підмет і присудок співвідноситься з моделлю логічного судження: суб'єкт + предикат (підмет та присудок).

Тому вивчення лексики можна запропонувати за двома ключовими групами: підмета та предиката, що реалізуються в простому двоскладному реченні. Модель такого речення задає певну послідовність для своїх членів, що співвідносяться з цими двома групами, і традиційно позначається як «порядок слів» у простому реченні (Word Order in Simple Statements) [15, 13, 14]. У випадку, якщо підмет позначає виробника (суб'єкта) дії, названого присудком, а присудок співвідноситься з підметом і виражає його дію (СЕС 1987: 1216), можливі два варіанти моделі такого речення: Іа Підмет + Присудок (V f.); Іб Підмет + Присудок (V f.) + Доповнення (Наприклад, Іа) *They were talking*; Іб) *I could not hear the actors*; Ів) *I did not enjoy it*. Саме навчання правил конструювання такого простого двоскладного речення на основі соціально-мовних стереотипів (*Ordnung muss sein; keep smiling; numai bani s'ai*) та клішованих виразів (типу: *it takes me ... minutes to come there*) мають постати предметом вивчення. Ці «заготовки» (паттерни чи моделі) у перспективі варто подавати у відповідних таблицях та закріплювати через тренувальні вправи, що дозволять використовувати цей відносно цілісний матеріал чи більш-менш спонтанно конструювати нові речення.

Такі підходи спрямовані на цілісне навчання. При цілісному підході до навчання мови на відміну від комунікативного підходу (Communicative Language Teaching), змістовного підходу (Content-Based Teaching) і розмовного підходу (Talk-Based Language Teaching) увага фокусується на тексті (бажано, ситуативно спертому на аудіо- та відеосупровід) як на джерелі інформації. Текст виступає джерелом навчального мовного матеріалу, необхідного для розвитку всіх видів іншомовної діяльності: слухання, говоріння, читання та письма, які розглядаються «як частина всеосяжної філософії навчання і засвоєння, яка надає нового значення й певну мету таким видам діяльності» [19, 111].

На подібній основі в 1990-х рр. Б.С. Бергерон виділила чотири головні (хоча різнозначні) ознаки цілісного підходу до навчання мови: використання літератури; використання письма (як засобу закріплення) в процесі обробки інформації; стимулювання співробітництва серед студентів у процесі навчання; прояв уваги до студентів [16, 6-7]. Останні дві ознаки з перерахованих вище стосуються створення сприятливих умов навчання і загально-дидактичним принципам, слідувати яким необхідно для отримання позитивних результатів успішності серед студентів. Перші ж дві ознаки Цілісного підходу є специфічними: вони вказують на особливу роль друкованих матеріалів у навчан-

ні мови як засобу спілкування і нове значення та мету читання і письма як видів навчальної діяльності студентів, що мають бути компонентами підготовки студентів до усних видів роботи в аудиторії — говорінню і слуханню. В нинішніх умовах бажано доключити до цих вимог ще й застосування аудіо- та відеопрограм, публічних дискусій (для визначення і застосування новітніх кліше), що стають вимогою сьогодення.

При цілісному підході особливу увагу варто надати вибору цікавих за змістом, людичних (жартівливо-ігрових) чи «реальних» текстів (real texts of high interest)-матеріалів, що відображають «реальний світ» («real-world» materials), одним з яких є літературний текст, що «виникає в результаті бажання автора спілкуватися з читачем» [19, 110]. При цілісному підході до навчання «як рідної, так і другої досліджуваної мови» на перший план висувається першорядна важливість для студентів мати можливість здійснювати свідомий *вибір* за своїми схильностями, бо «без здатності вибирати ... матеріали ... студенти не можуть використовувати мову для своїх власних цілей» [20, 523, 526].

Читання текстів має «реальне спрямування» на розуміння їх змісту і, в перспективі, на складення письмової основи у вигляді запитань і мікротекстів по тексту для участі в усній аудиторній роботі. Саме реальна мета — участь у розмові з утримання пройденого тексту у формі питань і відповідей і у формі переказу мікротекстів робить осмисленою письмову підготовчу домашню роботу. Текст, заданий студенту для читання, обробляється і конспектується студентом. Виконання цього виду письмових домашніх робіт для «реальної аудиторії» (writing for a real audience) [20, 110] передбачає подальшу колективну усну обробку досліджуваного тексту під керівництвом викладача, шліфування фрагментів у фонетичному відношенні.

Колективна усна обробка досліджуваного тексту в аудиторії під керівництвом викладача — ключовий вид усної роботи в аудиторії, що вимагає концентрації уваги всіх студентів на утриманні обговорюваного матеріалу. Метою такого виду роботи є обговорення змісту тієї чи іншої екстралінгвістичної *ситуації*, і в процесі такого усного обговорення тексту через висловлювання на перший план виступає питання про те, якою мірою відповідь студента відповідає фактам, викладеним у тексті, а також, якщо це літературний текст, яке ставлення студента до викладених подій і ситуацій. У такий спосіб через формулювання висловлювань здійснюється навчання словесному мисленню, що є специфічним завданням щодо навчання іноземної мови. Висловлювання є комбінацією якогось числа знаків, що будується (навколо

груп підмета та присудка) за певними зразками — моделями типових речень, виявлених у реальних текстах. Висловлювання на задану ситуацію, актуальну чи особливо характерну для мовця (щодо типу захоплень, спеціальної підготовки), має стати предметом особливого вивчення.

Оптимальною формою презентації висловлювань виступає текст. Серед літературних текстів, на нашу думку, найважливіше місце займають тексти драматургії, де залежно від ситуативних умов проявляються стандартні кліше запитань та відповідей. Інценування драматичної вистави, при застосуванні відеотекстів та під контролем досвідченого педагога, сприятиме автоматизації навиків ситуативного ужитку цілісних фраз як реакцій на стимули, а звідти й формування словесного мислення іноземною мовою (мовами).

При цілісному підході до навчання іноземної мови в якості основної мети навчання висувається вміння користуватися мовою як засобом спілкування в усній та письмовій формах. Природна мова і в усній, і в письмовій формі постає соціальним засобом фіксації, збереження і передачі інформації, засобом створення, подання та передачі знань. Істотною властивістю природної мови — бути засобом спілкування, засобом отримання і передачі знань — залишається незмінною, незалежно від того, в якій формі надходить інформація: в усній формі або письмовій, хоча форма усної чи письмової презентації може бути істотно відмінною як синтактично, так і за добором лексико-стилістичних засобів. «Вживання мови відбувається завжди у соціальному контексті, і це може бути застосовано як до усної форми, так і до письмової форми мови, як до вживання першого (рідної), так і другої мови: «Language use is always in a social context, and this applies to both oral and written language, to both first and second language use» [20, 523]. Соціальний контекст визначає характер мовної ситуації та передбачає відповідні мовні реакції.

У такий спосіб цілісний підхід змінює як вихідні теоретичні конструкції: розуміння системи, структури, знака тощо, застосування методів їх дослідження, так і їх застосування в практиці викладання. Це, на нашу думку, можливо на основі синергійного розуміння системи за Н. Луманом, що базується не на теорії відкритих систем Л. фон Берталанфі, а на теорії самореферентних автопоетичних (звернених на себе та самоутворюючих) систем чилійських нейробіологів У. Матурана та Р. Варели. Мова, за цим підходом, постає подібною до операційної закритої системи організму як сукупності зчеплених самореферентних підсистем. У такий спосіб структурна дихотомічна концепція знака як єдність плану змісту

та форми, що не в стані пояснити чи донести до студента деякі прагматичні, когнітивно-дискурсивні феномени, має поступитися щонайменше трихотомічній концепції, де основу складе людина як деміург знакотворення [10].

На цих основах для лінгвістики в умовах перебудови парадигми постають чергові завдання — переосмислення традиційного підходу (від слова до тексту) на нове бачення (від ситуації до мовної реакції готовими шаблонами), а при сприйнятті повідомлення — модуляції сприйняття від тексту до словесної конструкції і знову до тексту. Тому кардинальної перебудови має зазнати теорія частин мови через теорію частин речення, що виконують відповідну функцію (І. Мешанінов; У. Енгель). На черзі й перебудова граматики — на рейках розмовної мови, лексикології — на когнітивно-прагматичній основі. На цій основі у перспективі можливе створення нової навчальної Е-лексикографії, базованої на типових колокаціях груп підмету / присудку та на стереотипних висловлюваннях (що мають постати обов'язковими додатками для алфавітно-ідеографічного словника).

Література

1. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. — М. : Учпедгиз, 1959. — 174 с.
2. Беляев Б. В. Научная дискуссия / Б. В. Беляев // Иностранные языки в школе. — М., 1954. — № 3. — С. 94-95.
3. Бутов В. Н. О некоторых проблемах синергетического анализа / В. Н. Бутов // Вісник Запорізького національного університету. — № 2. — 2008. — С. 19-23.
4. Галин И. А. Специфические основные методические принципы обучения иностранному языку как средству коммуникации / И. А. Галин // Поиски оптимальных методов обучения иностранным языкам. Материалы симпозиума. — Вып. I. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1968. — С. 109-158.
5. Галин И. А. Некоторые тенденции в современной методике преподавания иностранных языков / по материалам X-го международного конгресса лингвистов / И. А. Галин // Материалы Республиканской научной конференции по вопросам теории и методики преподавания иностранного языка. — Ташкент : Изд-во Ташкентского пед. института иностр. языков, 1969. — С. 44-45.
6. Галин И. А. Характер и содержание основных закономерностей усвоения языка / И. А. Галин // Actes du X-e Congres international des linguistes. — Vol. IV. — Bucarest : Editions de l'Academie de la Republique Socialiste de Roumanie, 1970. — P. 7.
7. Галіна А. І. Зв'язок теорії і практики в спеціальній підготовці вчителя іноземних мов / А. І. Галіна // Всесоюзний з'їзд працівників народної освіти і створення цілісної системи безперервної підготовки вчителів. — Чернівці, 1990. — С. 54-56.
8. Кириллова Е. П. Хрестоматия по методике преподавания английского языка. Статьи, выдержки, извлечения : учеб. пособие для студентов пед. интов по специальности 2103 «Иностранные языки» / Е. П. Кириллова, Б. Т. Лазарева, С. И. Петрушин. — М. : Просвещение, 1981. — 207 с.
9. Огуй О. Д. Пошуки методологічної та методичної основи для нової філології / О. Д. Огуй // Науковий вісник Чернів. торгів.-економ. інституту

КНТЕУ. — Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2005. — Вип. 2-3. Гуманітарні науки: філологія. — С. 145-152.

10. Огуй О. Д. Перспективні напрями теоретичних і прикладних досліджень ХХІ ст. / О. Д. Огуй // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів. Матеріали ІІІ Міжнарод. наук.-практ. конф. 7-8 квітня 2011 р. — Тернопіль : Економ. думка, 2011. — С. 94-95.

11. Селіванова О. Лінгвометодологія — наукова парадигма — епістема / О. Селіванова // Науковий вісник Чернів. ун-ту. Слов'янська філологія. — Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. — Вип. 475-477. — С. 200-206.

12. Смирницький А. И. О лингвистических основах преподавания иностранных языков» (проблема усвоения новой языковой системы в связи с вопросом об единстве языка и мышления) / А. И. Смирницький, О. С. Ахманова // Иностранные языки в школе. — М., 1954. — № 3. — С. 41-51.

13. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. — М. : Мир, 1980. — 408 с.

14. Шведова Н. Ю. Предложение / Н. Ю. Шведова // Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева (ред.). — М. : Сов. энцикл., 1990. — С. 395-396.

15. Alexander L. G. New concept English: Practice and Progress. An integrated course for intermediate students / L. G. Alexander. — 2nd. Ed. — London : Longman Group Ltd, 1973. — 232 p.

16. Bergeron B. S. What does the term Whole Language mean? / B. S. Bergeron // Journal of Reading Behavior. — 1990, Nr. 22(4). — P. 6-7.

17. Moser F. Bewusstsein in Raum und Zeit. Grundlagen einer holistischen Weltauffassung auf wissenschaftlicher Basis / F. Moser. — Graz : Leykam, 1989. — 420 с.

18. Palmer H. E. This language-learning business / H. E. Palmer, H. V. Redman. — London—New-York—Toronto : G.G. Harrap and Company, 1932. — 218 p.

19. Richards J. C. Approaches and Methods in Language Teaching / J. C. Richards, T. S. Rodgers. — Second Edition. — Cambridge University Press, 2002. — 270 p.

20. Rigg P. Whole Language in TESOL / P. Rigg // TESOL Quarterly 1991, 25 (3). — P. 521-542.

Огуй А. Д., Галина А. И. Целостный подход к пониманию и обучению иностранному языку. — Статья.

Аннотация. На основе корреляции основных принципов языка и методики иностранного языка предлагаются методы функционального конструирования и метод преобразования на основе ситуативного употребления высказываний из людичных (шутливо-игровых) или «реальных» текстов.

Ключевые слова: холистическо-модулярное понимание языка, синергетика, целостное преподавание, функциональное конструирование.

Oguy O., Galina A. Holistic Approach to Understanding and Learning Foreign Languages. — Article.

Summary. Based on the correlation of the basic principles of language and methods of foreign language teaching, the article offers particular methods and techniques of Ergonic Construction and Conversion based on the situational use of the expressions taken from ludic or «real» texts (real texts of high interest).

Key words: modular holistic-language understanding, synergy, holistic teaching, teaching principles, methods of Ergonic Construction.

Khomyakova Irina
(Izmail)

TEACHING CREATIVE WRITING AT SCHOOL (EXERCISES TO PROVOKE INTEREST TO LEARNING)

Summary. The article offers a set of particular tasks and exercises which help a teacher of English as a foreign language to inspire the learners for effective creative writing.

Key words: creativity, writing, limerick, listed poem, herring-bone associations technique, creative visualization.

Teachers are aware that their pupils have different learning abilities and they are to find a balance which helps and encourages both gifted and average children. Moreover we should keep in mind that rather a big group of pupils are slow enough, accordingly, they need and deserve teachers' attention. We'd like to share some exercises on developing writing activities, both in poetry and essay writing, which encourages pupils' participation through creativity, imagination and writing. At all ages people want to know as much as possible about themselves and the way others percept them. Creative writing helps us all discover the world we live in.

Life proved that students need to be exposed to activities, which give them independence & autonomy, help them to increase their awareness of how to study more effectively, thus raising their motivation & improving or strengthening their friendship relations with classmates & native speakers. We bring up pupils & students through asking for their emotions, arguments & opinions in order to stimulate skills necessary to brainstorm topics, debate issues, express views & comment on the opinions of others, etc., to love Nature & Human Beings, encouraging their desire and ability to protect both. That is why we focus on socio-political, historical, cultural and moral aspects of English-speaking countries through debates, creative writing, making translations of the best samples of the of English-speaking countries poetry into the pupils' mother tongue.

The following exercises, which are described and analyzed below, will inspire every pupil or student in your class to actively participate in creative writing and have fun doing it. Just try these types of exercise and activities, and find that your students will, surely, like them.

Creative writing has been mentioned above as one of the crucial points of the teaching-learning process. To begin with, we should keep in mind certain levels in writing skills. They are: *controlled writing (elementary level)*, *guided writing (descriptions, completing ,gap filling, substitutions, writing to model tasks)* and at last *free writing (letter, story, description writing tasks, etc.)* the highest point, that is independent or free writing is the top of creative work. We can suggest some exercises and share the experience on successful creative writing. It is very important to attract students' attention and to motivate them so various extraordinary tasks are suggested.

Poets are known to use images (an image is a mental picture in words) when they write poems. The five kinds of images are based on sight, sound, touch, taste and smell. If you want to write a good poem and "eat" it, don't forget to both compare and discuss the similarities and differences between the humans and nonhumans.

Comparisons add special flavour to the poem on the topic "Cooking". Do you remember them?

- as hungry as a bear
- as free as a bird
- as weak as a kitten
- as flat as a pancake
- as pretty as a picture
- as old as the hills
- as wise as an owl
- as strong as an ox
- as high as the moon
- as high as a kite

Your own comparisons will attract special attention.

In your topic sentence you usually begin with the theme of the poem. In the rest of the paragraphs you suggest details about each element of the theme. The title is of special importance. It tells us that the theme (the fruit) is symbolic. It makes a hint that we're going to enjoy a juicy, ripe, nutritious piece of fruit. You may for instance invite the reader to lick it. When you do it, you're sure there's nothing to throw away — no stem or core, or rind or pit, or seed or skin. In other words, every word in your poem is important and necessary.

Writing tasks

Step 1

Controlled Writing (copying)	
copy (letters, words, sentences)	find words in one word
look and write	make up as many words as you can using the letters of one word
label	crosswords

Step 2

Guided Writing (a lot of input from the teacher)	
describe a picture using key words	reorder words
complete sentences	substitution
fill in	altering writing to model
answer the questions	correct the facts
dictation	gap filling
find words in a puzzle , write them in columns according to categories	making plans to stories

Step 3

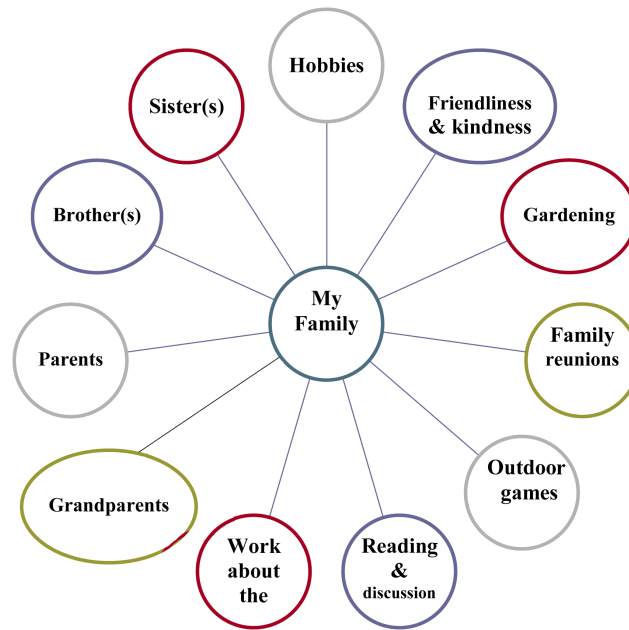
Independent (Free) Writing	
a letter to a pen friend	greeting cards
a shopping list	composing riddles
puzzles	writing paragraphs
games	acrostics
stories	instructions
recipes	descriptions
invitations	writing articles

Steps of Independent (free) Writing

1. Choose a topic (e.g. My Family).
2. List words on the topic.
e.g.: **Words on the topic**

My Family		
Parents	Devotion	Picnicing
Sister(s)	Friendliness & kindness	Outdoor games
Grandparents	Hobbies	Work about the house
Watching TV	Happiness	Family traditions
Brother(s)	Family reunions	Computer games
Reading & discussion	Gardening	Jokes

- List or group important facts.
Use your list or group of facts to help you write.
5. Write sentences on the topic.
Spell words the best you can.
Revise.
Read aloud.
Does it sound?
Make changes.
 8. Check.
 - Capitals
 - Punctuation
 - Spelling
 9. Publish
 - Make a neat copy.
 - Share it with others.

a) Training exercises:

Don't be afraid to make rhymes to the words, like:

- Fun– run
- Wall-hall-fall
- Cloud –loud
- Fight –night
- Park -dark
- Goose – loose
- Where –hair, etc.

An ode to an object

You may ask the students to write short answers, one below the other, to the following questions or prompts.

- Name an object you'd like to write about.
- Write two adjectives to describe it.
- Where it is.
- Repeat its name.
- What is it doing?
- How is it doing?
- Repeat where it is.
- Repeat two adjectives.
- Add two more adjectives.
- Repeat the name again.

Example:

The Moon

Bright and silver

In the night sky.

The moon

Spinning through space

Silently, slowly

In the night sky.

Bright, silver

Shinning but lost

The moon.

Guided poems

Calendar colours – Images can create moods and impressions about the seasons, e.g. August is yellow. Butter's melting on sweet corn.

Write a brief image of your own for each month of the year.

(Month) is (colour)
(an idea for the colour and the season)

When you have images for all twelve months, use them to make a poetry calendar or, as a group, combine images about the same months or seasons.

List Poems

Use single words to create a picture about a topic. Students brainstorm words about a topic. The board is filled with words and then the class selects the 7 best words which are written under each other to form the list poem.

Example:

- Green
- Warm
- Butterflies
- Swing set
- Biker
- No snow
- Rain

The "herring-bone" of associations

This exercise allows activating quickly words taken from several associative fields. The exercise begins with a starting word the function of which can be performed by any noun. Below the starting

word one should write down in a column other nouns produced from it by random association. After 20–30 seconds a testee has to “switch” over to a new column: from the first column one takes a word, for example the third one, and, uses it as a starting word, write down the word derived from it by association. Then, using the second column, one should make a new switch, and this should be done 5–6 times within 2–3 minutes. Commands for switching are to be given by the teacher.

Example:

The starting word is **LAMP**.

lamp flat master task flowers
 glass furniture paint need rendezvous
 light house novelty gift gladness
 room repair money idea friend
 evening guest time work shop
 comfort meeting dirt patent queue

Younger children can perform this task orally by answering questions asked by their teacher. The questions can be as follows: what words are you recalling when you hear the word “wind”? Perhaps, a “snowflake”. Who or what are the friends of these words? The same exercise can be performed as a pictorial “dictation”.

The process of generating associations allows understanding the essence of an object better, since it reveals connections and relations of the object with its surroundings.

At considering associative complexes, we can distinguish two trends, which are: relations according to **metonymic type** (such as location, contiguity) and **metaphoric** ones (similarity) [1].

The analysis of associative fields form the exercise. **The herring-bone** shows where the word “comes from”:

- by contiguity (elements of supper systems, parts of the system);
- by similarity (according to different features);
- by emotional significance.

Using consciously the mechanism of search for associative ties, one can set the task to control associations and perform this exercise more completely and “volumetrically”.

A story with words from the “herring-bone”

Naturally, one can add other words, too, as the **herring-bone** consists exclusively of nouns. The words from the **herring-bone** can be arranged in any sequence; one can also freely change their grammatical form. As regards genre, it can be a sketch, a detective or a fantastic story, a tragedy, or any synthetic genre. One can, having acquired certain experience in writing such stories (one should remember that a story should be written within 3-5 minutes), set a purposeful task,

for example to invent a tale to the whole group. To develop speaking habits and skills of establishing associations among objects and phenomena, the task can be complicated: invent a story based upon words from the **herring-bone** trying to use as many words as possible.

Working with the word is an important factor of developing personality as well as emotional and conscious attitude to the language.

Writing poetry is a technique which combines poetry with speaking and listening skills. Students interview one another and then put the information into the form of a poem.

Portraits in Poetry

Example:

Title – name the person

Line 1 – 2 adjectives linked by a conjunction (and, or, but);

Line 2 – gerund that describes what the person does;

Line 3 – another gerund that describes what the person does;

Line 4 – still another gerund that describes what the person does;

Line 5 – 2 adverbs describing how the person does the things mentioned;

Line 6 – participle(s) (gerund) describing your attitude to the person;

My Granny

Tender and thoughtful

Bringing up her grandchildren

Helping them to suit this great world

Cooking pies and cakes that are so tasty and nutritious

Doing it with all her love and devotion

Doing it with all her heart and kisses back.

This structure has a variety of uses from practicing vocabulary and grammar to expressing opinions. This activity is popular with intermediate and advanced pupils. Pupils make choice of a person who is significant in their life and bring them to life on paper.

Limericks

Another type of poetry that is of British origin is a limerick, which is a humorous poem with five lines, the first two lines having the same final sound as the last line (AA BBA rhyme structure). They have 8-10 syllables per line. It is useful to work with rhyming words (or even the use of a rhyming dictionary) to help pupils find connections between words and ideas. Limericks are very good to start speaking about Ireland, the country this kind of a poem originates from. (Limerick, by the way, is one of the four most important cities of Ireland). This activity reinforces imagination skills

of pupils preparing them for a society that values creative ideas.

Edward Lear (1812-1888) is considered to be the founder of Limericks. The following limericks are the creation of Sir Edward Lear.

*There was an Old Man with beard,
Who said, "It is just as I feared!, -
Two Owls and a Hen,
Four Larks and a Wren,
Have all built their nests in my beard!"*

*There was a Young Lady of Niger
Who smiled as she rode on a tiger.
They returned from the ride
With the lade inside
And the smile on the face of the tiger.*

Acrostics

These are the poems in which a person, a place or a thing is chosen and for each letter of the word a horizontal or vertical word is created. This structure is a great way to promote restudying of the new vocabulary that is based on the unit or the topic they have been discussing. This kind of task can both be done in class or at home.

Christmas

*C – is for Candy to please boys and girls
H – is for Holly with red berries bright
R – is for Reindeer that gallop and prance
I – is for Ice, so shining and clear
S – is for Snow that falls silently down
T – is for Turkey so tender and brown
M – is for Mistletoe shining like wax
A – is for Apple that hangs on the tree
S – is for Snowmen built in the gardens*

Alphabet

*A was an Apple pie M Mourned it
B Bit it N Nodded it
C Cut it O Opened it
D Dealt with it P Peeped it
E Eats it Q Quartered it
F Fought for it R Run for it
G Got it S Stole it
H Had it T Took it
I Inspected it U Upset it
J Joined it V Viewed it
K Kept it W Warned it
L Longed for it XYZ and all wished for a
piece in hand*

Ways to Exercise Creative Visualization

Teachers are aware that their pupils have different learning abilities and they are to find a balance which helps and encourages both gifted

and average children. Moreover, we should keep in mind that rather a big group of pupils is slow enough, accordingly, they need and deserve the teachers's attention. At all ages people want to know as much as possible about themselves, the way others perceive them. The suggested visualization provides a way to see oneself through other people's or peer's eyes.

Find below some guidelines and types of exercise to provoke learners' interest to creative writing in a sequence of respective tasks.

Creative Visualization: The Cube

Step one: Picture a desert. The first thing that comes to young mind may be a real desert you know, or it may be a fantasy of a desert. Either one is fine.

Step two: Now imagine a cube. Do you see it? How big is it? What color? Does it look smooth or rough to the touch? What's it made of, can you tell? Is it hollow or solid? Write down at least five vivid adjectives that describe your cube.

Step three: Now, picture a ladder. What is it made of? Is it a stepladder or a straight ladder? Does it have a lot of rungs or just a few rungs?

Step four: Imagine a horse. What kind of a horse do you see? What color is it? Is it wearing a saddle or not? Is it a race horse, or a work horse?

Step five: The fifth visualization is a storm. Where do you see it? What kind of storm is it? Does it affect the cube, the ladder, or the horse?

Step six: Finally, there are flowers. Are they clustered or scattered? Are they many, or just a few? Where are they? What colour are they, what kind are they?

The "interpretation" of your "walking dream":

- The desert is the world as you see it. Your desert's hospitality reflects your view of the world.
- The cube is you. Your list of adjectives describing you! The physical qualities of your cube correspond to your sense of self.
- The ladder represents your friends. It could be a description of a good friend, or relate to the kinds of friends you prefer.
- The horse is your ideal partner. Your horse's behavior resembles your partner's.
- The storm is trouble, (and challenge can be positive).
- The flowers are children.
- Are you ready to learn about yourself? The suggested answers might interest you.

The Cube

If your cube is... ..you are...

Black stylish, mysterious, guarded, self-contained

Blue serene, cool, spiritual, distant, aloof, sad
Crystal visionary, spiritual, pure, clear
Dice a gambler in life, a risk-taker, lucky
Gold valuable, weighty, refined, desirable, rich
Ice calm, refreshing, in love, cool
Large confident, capable, healthily, egoistic
Multicolored versatile, moody, multi-ethnic
Paper vulnerable, playful, trying out an identity
Red hot-tempered, passionate, courageous,

aggressive

Small modest, realistic, keeping a low profile
Transparent candid, observant, objective
If your ladder is... ..your friends...

Brocken have let you down, are in trouble

Reaching into the sky help you grow spiritually, help you to achieve

Wood are cultured, are educated, are familiar
If your horse is... ..your partner is.....

Arabian aristocratic, elegant, proud, nervous

Black mysterious, romantic, brunet

Saddled married, hard-working, domesticated

Brown warm, earthy, ordinary, sensual

Running busy, active, energetic, athletic

White idealized, well, of high principles

Ridden by someone rational, goal-oriented

If the storm is... ..trouble is....

Electrical shocking, illuminating, enlightening

Rainstorm bringing tears, necessary for growth

Wind bringing change, energizing, renewing

If the flowers are... ..children are....

Roses passionately loved

Bouquet close to one another, close in age

Many flowers your life's work' other people's

In a vase your pride, cherished, possessed, on display

GRAMMAR AND STYLE GUIDELINES

Grammar

- Be specific.
- Make sure your sentences have a subject and a verb.
 - Be sure the subject and the verb agree in number and tense.
 - Do not overwrite or overstate.
 - Be sure the nouns and pronouns in a sentence agree.
 - Do not dangle modifiers; place them close to words they modify.
 - Adverbs modify verbs and adjectives; don't confuse them with adjectives, which modify nouns.
 - Pronouns should refer clearly to an antecedent.
 - Pronouns and antecedents should agree in number.
 - Use the correct pronoun. Equal thoughts require parallel sentence construction.

- Check for the correct tense.
- Always check spelling.

Capitalization

- Capitalize the first word in a sentence.
- Capitalize proper names. Numbers.
- Spell out numbers under 10; use figures for others.
 - Spell out a number that begins a sentence.
 - Be consistent when using numbers in a series.
 - Use figures for measurements in technical, mathematical, or scientific text; with abbreviated units of measure and symbols, with percentages and decimal fractions.
 - Use figures for money when the dollar or cent symbol is used, or if there are fractional amounts over one dollar.
 - Use figures for dates when the month precedes the day.
 - Use figures for time unless you use o'clock.

BUILDING A TIGHT PLOT, DO NOT FORGET TO:

- put the main character into the conflict and decide how the conflict will end
- map the plot events that move steadily, with possible complications, to a climax and resolution
- sketch details of main characters and settings
- decide on point of view
- think ahead about what you want readers to feel and whether you want them to reflect on an idea or theme
- keep your readers interested, the plot can't wander or change direction on him
- keep your story in line and your readers involved with the following techniques:
 - arouse **interest immediately**. Open with a sharp dialogue, a mood-setting description, a puzzle, or a fast action.
 - establish the **conflict quickly, and never forget it**. Get to the main problem as soon as possible, and make sure all events and details are important to it. This doesn't mean you can't provide background and colourful details – just make them count the plot.
 - keep the current **action clear but the future uncertain**. Create suspense or curiosity about what may happen, but don't pull tricks out of a hat. Even a surprise ending should be believable.
 - keep events in a chronological order unless you must give a **flashback**, a memory or a scene of imported past events.
 - **resolve the conflict in a satisfying, original way**. After the climax of the conflict, the reader

needs to see that the loose ends are tied up – and that's all. This is not the time to drag things out; and unless you are writing a fable, it isn't the time to announce a moral or a theme. Instead, try showing the main characters in the final moment of an action, thought, or a dialogue.

Література

1. Про освіту : Закон України. — К., 1996. — 36 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. — К., 2003. — 261 с.
3. Кремень В. Г. Освіта и наука України — інноваційні аспекти / В. Г. Кремень. — К., 2005. — 448с.
4. Шаленко О. П. Іноземні мови — для життя / О. П. Шаленко // Іноземні мови в навчальних закладах. — 2002. — № 1-2. — С. 28-32.

Хомякова И. П. Обучение творческому письму в школе (упражнения на стимулирование интереса к изучению предмета). — Статья.

Аннотация. Статья предлагает и анализирует эффективность использования ряда упражнений и заданий креативного характера, которые способствуют развитию творческих способностей учащихся и повышают их интерес к изучаемому иностранному языку.

Ключевые слова: креативность, творческие письменные работы, лимерик, стихотворение по заданной теме, прием использования ассоциативных связей, творческая визуализация.

Хомякова І. П. Навчання творчому письму у школі (вправи, націлені на підвищення інтересу учнів до мови, що вивчається). — Стаття.

Анотація. Стаття пропонує та аналізує ефективність низки завдань та вправ творчого характеру, що сприяють підвищенню інтересу учнів до іноземної мови, що вивчається, розвиває творчі здібності учнів.

Ключові слова: креативність, творчі письмові роботи, лімерик, вірш на задану тематику, прийом письма за технікою асоціативних зв'язків, творча візуалізація.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

1. До друку приймаються неопубліковані раніше роботи, написані українською, російською та англійською мовами: статті — до 0,5 др. арк., короткі повідомлення — до 0,25 арк.

2. Будова статті:

УДК (універсальний десятиковий класифікатор)

Анотація мовою статті (до 100 слів)

Ключові слова мовою статті (3-10 слів)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Формування **мети** статті.

Виклад основного матеріалу дослідження за повним обґрунтування отриманих наукових результатів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямі.

Література

В кінці тексту двома мовами — російською (якщо текст викладено українською) та англійською вказується **прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова.**

Підпис автора і дата.

3. Технічні вимоги до оформлення статей

Стаття має бути набрана в текстовому редакторі Microsoft Word. Поля з усіх сторін — 20 мм. Шрифт — Times New Roman 14 з інтервалом 1,5. Посилання на літературу бажано зазначати безпосередньо в тексті у квадратних дужках порядковим номером використаного джерела та через кому конкретної сторінки.

4. Паперовий варіант, електронний варіант, завірена рецензія спеціаліста (кандидата або доктора наук відповідного профілю).

5. Довідка про автора — прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон, електронна адреса, науковий ступінь, вчене звання, посада, установа)

Друковані матеріали висловлюють позицію авторів, яка не завжди поділяється редакційною колегією.

Відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів або осіб, які його подали.

АВТОРИ З ВИПУСКУ

Бачинська Н. Я. — аспірант кафедри теорії і методики дошкільної освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Боднар С. В. — кандидат педагогічних наук, доцент; доцент кафедри іноземних мов Одеського Інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Галіна А. І. — викладач кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів) Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Георгієва С. І. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Дерік И. М. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського».

Єсипенко Н. Г. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри теорії і практики перекладу, докторант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Жарких В. Ю. — доктор філософських наук, професор; професор кафедри політології та права Одеського національного політехнічного університету.

Жарких О. Ю. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету.

Зубов М. І. — доктор філологічних наук, професор; професор кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Каліна Н. В. — викладач кафедри іноземних мов Кримського факультету Запорізького національного університету.

Кумпан М. Б. — вчитель англійської мови та зарубіжної літератури (вища категорія) Одеської приватної спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів «Гармония».

Манюх Н. Б. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Мельничук-Лебедева К. О. — аспірант кафедри теорії та практики перекладу і соціолінгвістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Мойсеєнко Н. Г. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Морошану(Дем'янова) Л. І. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Огуй О. Д. — доктор філологічних наук, професор; професор завідувач кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів) Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Пасєкова Н. В. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри теорії та практики перекладу і соціолінгвістики Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

Петлюченко Н. В. — доктор філологічних наук, професор; професор, завідувач кафедри германських та романських мов Національного університету «Одеська юридична академія».

Рижих В. І. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Сізова Л. В. — старший викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземних студентів Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Стрельчук В. — аспірант кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Фіногіна Л. М. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри іноземних мов (для гуманітарних факультетів) Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Хомякова І. П. — вчитель вищої категорії, методист, вчитель англійської мови ЗНЗ № 1 ім. О. В. Суворова м. Ізмаїл Одеської обл.

Юнацька А. Б. — кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія:
Філологія**

Науковий збірник

Виходить двічі на рік

№ 3, 2011

Заснований у 2010 р.

